

14595

1999. 3.

211

Національна академія наук України
Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського
Науково-теоретичний та практичний журнал

№3 1999

БІБЛІОТЕЧНИЙ ВІСНИК

LIBRARY NEWS

Автопортрет. 1823.

Геніальному російському поетові
Олександр Сергійовичу Пушкіну - 200 років

О.С.Пушкін. Літографія Г.Гіппіуса. 1837

Олександр Пушкіну - 200

Творчість геніального російського поета і письменника Олександра Сергійовича Пушкіна нині належить усьому людству. Немає жодної освіченої людини, яка б не була знайома з його спадщиною, не кохалася в його поезії. Вірші, поеми Пушкіна ведуть кожного, хто торкається книг великого росіянина, в тонкий і романтичний, чистий і наївний, прекрасний і безсмертний світ високої творчості.

Певний час опальний поет жив і творив в Україні, захоплюючися красою нашої землі, віддаючи належне її неповторності. Людина, яка з шаною ставиться до культури іншого народу, завжди викликає симпатію і неголосливо підтверджує особисту культуру.

Щирими почуттями керувалися співробітники Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського, ініціатори та організатори книжкової виставки, підготовленої до ювілею О.С.Пушкіна (виконавець - завсектором Культурно-просвітницького центру Валентина Мусієнко). Надзвичайно високий рівень експозиції, унікальність та значний обсяг підібраної літератури не міг не викликати захоплення, що особливо підкреслювали високі гості, які прибули до НБУВ. Урочистості розпочав генеральний директор Бібліотеки, академік НАН України О.С.Онищенко.

Присутнім, безперечно, запам'ятається виступ Надзвичайного і Повноважного Посла Росії в Україні Юрія Володимировича Дубініна. Висловивши своє захоплення і Бібліотекою, і влаштованою виставкою, він, зокрема, зазначив:

- Велика країна, яка створює такі Палаці для книги.

На знімку: виступає Ю.В.Дубінін.

Пан Дубінін говорив про високі, тонкі людські почуття, без яких, власне, неможливе життя на землі. Він наголосив на переплетенні, близькості слов'янських культур, їх спільній долі.

У Києві, як відомо, відкрився Музей О.С.Пушкіна.

- Але хіба Ваша Бібліотека, - зауважив Юрій Володимирович, віддаючи належне науковій і культурній цінності пушкінської експозиції, - не є чудовим Музеєм Пушкіна...

Директор видавництва «Кий» Зінаїда Каменецька розповіла про роботу колективу над пушкініаною і подарувала НБУВ чудові мініатюрні, щойно вишукано видані, книжечки, котрі, безперечно, зацікавлять допитливих читачів. Це: «Пушкін в Києве» В.Ковалинського та Т.Кавецької, «Юбилей Пушкина в Москве» М.Рибакова та «Натали» Л.Водзинської.

Радник Посольства Російської Федерації в Україні Гліб Борисович Вишинський знайшов оригінальне порівняння:

- Пушкін - це сонце. І ми завжди перебуваємо під цим сонцем.

Гучними оплесками зустріли присутні повідомлення п.Вишинського про відкриття в Києві (щоправда, на жаль, тільки через два роки) Центру російської науки і культури та про фундацію восени поточного року в Національній бібліотеці України імені В.І.Вернадського Російської бібліотеки. Науковцям, дослідникам, студентству сьогодні вкрай не вистачає наукової літератури з Росії. Можна не сумніватися, що зал цієї книгозбірні буде завжди переповненим.

Головний бібліограф НБУВ, літературознавець Лілія Беляєва підкреслила непересічну роль саме Національної бібліотеки України в розкритті пушкінського фонду. Зокрема, провідний спеціаліст Бібліотеки звернула увагу на ретельний і всебічний пошук, який було здійснено в галузі пушкінознавства при роботі над Репертуаром української книги.

Київ і Пушкін, Пушкін і український читач - стрижневі віхи виступу керівника сектору спеціалізованих бібліотечних колекцій НБУВ Лесі Туровської.

Урочистості пройшли в надзвичайно теплій, доброзичливій обстановці, з бажанням подальшої творчої співпраці: генії об'єднують світ, нашу духовність, наші культури.

*Наталія Солонська,
к.і.н., зав. науково-видавничим відділом*

БІБЛІОТЕЧНИЙ ВІСНИК

LIBRARY NEWS

Науково-теоретичний та практичний журнал
Заснований у 1993 році

Scientific theoretical applied journal
Founded in 1993

Головний редактор
академік НАН України О.ОНИЩЕНКО

Редакційна колегія

Г.Боряк, А.Бровкін, Л.Дубровіна, Л.Костенко, Л.Крушельницька, С.Кулешов, В.Немошкаленко, В.Омельчук, Р.Павленко, Т.Павлуша, В.Полпроцька (заст. головного редактора), Н.Солонська (заст. головного редактора), А.Чекмарьов, В.Китастий (директор парламентських програм «Україна» Асоціації колишніх членів Конгресу), Майкл Берд (директор Британської Ради), Мілена Клімова (директор Народної бібліотеки в Празі, Чехія), Ханна-Лора Гоншіор (Державна бібліотека, Мюнхен, Німеччина), Ханна Ласкаржевська (Бібліотека Народова, Варшава, Польща).
Редактор Л.Сушко. Коректор В.Семенюк. Комп'ютерна верстка, обкладинка, технічне редагування та дизайн Л.Клімова, Т.Павлюк. Комп'ютерний набір Л.Загородня, Т.Павлюк. Фотограф О.Петренко. Переклад іноземними мовами Н.Яремчук, М.Воробей, Р.Кириченко

Засновники - Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського та Національна академія наук України

Адреса редакції - 252039, Україна, Київ-39, пр-т 40-річчя Жовтня, 3, НБУВ, тел. 267-48-62. V.Vernadsky National Library of Ukraine, Kyiv-39, pr. 40-richja Zhovtnja, 3

Свідоцтво про державну реєстрацію № 189. Передплатний індекс 74049

Друкарня Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського

© Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського

Редакція виправляє мову і скорочує статті за згодою автора. Редакція та редакційна колегія можуть не поділяти думок, висловлених авторами статей. Матеріали друкуються за постановою редколегії журналу. У разі передруку посилання на «Бібліотечний вісник» обов'язкове. Відхилені редакцією матеріали не рецензуються і не повертаються. Цей і наступні номери журналу «Бібліотечний вісник» виконуються на обладнанні, придбаному коштом Міжнародного фонду «Відродження».

Зміст

ДОКУМЕНТАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

М.Сорока Система реферування українських наукових видань (основні концептуальні положення) 5

БІБЛІОТЕКИ - АРХІВИ

Н.Христова До питання формування системи каталогів у державних архівах та рукописних підрозділах бібліотек України 8

ІСТОРІЯ БІБЛІОТЕЧНОЇ ТА БІБЛІОГРАФІЧНОЇ СПРАВИ

В.Шульгіна, І.Бобрисева Олександр Дзбанівський - фундатор Музичного відділу НБУВ 14

Л.Коцирій Бібліографічна діяльність С.І.Пономарьова в галузі релігієзнавства 18

БІБЛІОТЕЧНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ

О.Хімчук Забезпечення інформаційних потреб учнів-старшокласників у бібліотеках ліцеїв, гімназій 22

АДРЕСАДОСВІДУ

С.Артаманова, Н.Данилова Нове і традиційне (бібліотечно-інформаційне обслуговування в ДНАББ) 25

Л.Циганкова З буднів бібліотек Кіровоградщини 28

О.Башун Маркетинговий підхід до комплектування фондів бібліотек 29

БІБЛІОТЕЧНА ПСИХОЛОГІЧНА СЛУЖБА

Я.Хіміч Нотатки бібліотечного психолога 30, 34

З ФОНДІВ БІБЛІОТЕК

Д.Фоменко Кілька портретів М.І.Костомарова (з фондів НБУВ) 31

М.Кривенко Міцкевичіана в рідкісних виданнях ЛДОНБ 35

О.Донець Колекція лубків 20-х років (з фондів НБУВ) 38

ЮВІЛЯРИ

Л.Рева 45 років з бібліографією 40

КНИГОЗНАВСТВО

І.Войцехівська Бібліометричний аналіз наукової творчості академіка В.С.Іконнікова 42

О.Яцина Українська дореволюційна книжка в дзеркалі національної преси (1907-1914) 49

ГОТУЄТЬСЯ ДО ДРУКУ

Енциклопедія історії Української Церкви 48

РЕЦЕНЗІЇ. ОГЛЯДИ. ІНФОРМАЦІЯ

Л.Глазунова Перший україномовний термінологічний словник із бібліографознавства та соціальної інформатики 54

ФАКТИ НАУКОВОГО ЖИТТЯ. ХРОНІКА ПОДІЙ

С.Глибицька Третє читання пам'яті К.І.Рубинського 27

Г.Ковальчук Нове факсимільне видання рукопису М.Коперника 55

Н.Стришенець Делегація Китайської академії суспільних наук у НБУВ 56

Content

DOCUMENTAL COMMUNICATIONS AND INFORMATION TECHNOLOGIES

M.Soroka System of abstracting of the Ukrainian scientific editions (the main conceptual principles) 5

LIBRARIES - ARCHIVES

N.Khrystova On the problem of catalogue system formation in state archives and manuscript divisions of libraries in Ukraine 8

FROM HISTORY OF LIBRARIANSHIP AND BIBLIOGRAPHY

V.Shul'gina, I.Bobrysheva Olexandr Dzbaniv'sky - the founder of the Music Department of the VNLU 14

L.Kotsyrj Bibliographic activity of Ponomar'ov in the field of religion

science 18

LIBRARY SERVICE

O.Khimchuk Providing of informational needs of senior pupils in the libraries of lyceums and gymnasiums 22

EXPERIENCE ADDRESS

S.Artamonova, N.Danylova New and traditional in library information service of specialists in the field of architecture and building 25

L.Tsygankova Kirovograd region libraries' week-days 28

O.Bashun Marketing in acquisition of library collections 29

LIBRARY PSYCHOLOGICAL SERVICE

Y.Khymych Notes of the Library psychologist 30,34

LIBRARY COLLECTIONS

D. Phomenko Several M.I. Kostomarov portraits (from the VNLU collection) 31

M. Kryvenko Mitskevych in rare editions of L'viv Region Scientific Library 35

O. Donets The collection of cheap popular printing of 1920s (from the VNLU collections) 38

JUBILARIANS

L. Reva 45 years with bibliography 40

BIBLIOLOGY

I. Voitsechiv'ska Bibliometric analysis of academician Ikonnikov's scientific creation 42

O. Yatsyna Ukrainian pre-revolutionary book in the mirror of national press (1907-1914) 49

BOOKS IN PRINT

Encyclopedia of Ukrainian church history 48

REVIEW INFORMATION

L. Glazunova The first Ukrainian dictionary on bibliography science and social informatics 54

FACTS FROM SCIENTIFIC LIFE. CHRONICLE OF THE EVENTS

S. Glybys'ka Third readings devoted to K.I. Rubins'ky memory 27

G. Kovalchuk New facsimile edition of M. Kopernyk manuscript 55

N. Strishenets Delegation of the Academy of Social Sciences of China in VNLU 56

Inhalt

DOKUMENTARISCHE KOMMUNIKATION UND INFORMATIONSTECHNOLOGIEN

M. Soroka Das System der Referieren der ukrainischen wissenschaftlichen Auflagen 5

BIBLIOTHEKEN-ARCHIVEN

N. Chrystova Zur Frage der Formierung des Systems der Katalogen in den Staatsarchiven und Handschriftenabteilungen der Bibliotheken der Ukraine 8

AUS DER GESCHICHTE DES BIBLIOTHEKSWESENS UND BIBLIOGRAPHIE

W. Schulhina, I. Bobrysheva Olexandr Dsbanivsky als Gründer der Musikabteilung der Wernadsky-Nationalbibliothek der Ukraine 14

L. Kozyrj Bibliographische Tätigkeit S. Ponomarjows auf dem Gebiet der Religionswissenschaft 18

BIBLIOTHEKARISCHE BETREUUNG

O. Chimschuk Die Versorgung der Informationsbedürfnissen der Schüler der höheren Klassen in den Lizeen- und Gymnasien Bibliotheken 22

ERFAHRUNGSUSTAUSCH

S. Artamonova, N. Danylova Neues und traditionelles in der bibliothekarischen Betreuung der Fachleuten auf dem Gebiet der Architektur und Bauwesens 25

L. Zyhan'kova Aus dem Alltag der Kirowograder Bibliotheken 28

O. Baschun Die Marketingeinteilung zur Komplettierung des Bibliotheksbestandes 29

PSYCHOLOGISCHE UND BIBLIOTHEKARISCHE AMT

Ja. Chimitsch Notizen des bibliothekarischen Psychologe 30, 34

BIBLIOTHEKSBESTÄNDE

D. Fomenko Einige M.I. Kostomarovs portraits (aus dem Bestand der Wernadsky-Nationalbibliothek der Ukraine) 31

M. Krywenko Mickiewicziana in den seltenen Auflagen der Lwiwer Bibliothek für ausländische Literatur 35

O. Donet Volksbilderbogensammlung der zwanziger Jahren (aus dem Bestand der Wernadsky-Nationalbibliothek der Ukraine) 38

JUBILARE

L. Reva 45 Jahren mit Bibliographie 40

ES WIRD IM DRUCK ERSCHIENEN

«Enzyklopädie der Geschichte Ukrainischer Kirche»

BUCHWISSENSCHAFT

I. Wojcechowska Bibliometrische Analyse der wissenschaftlichen Schaffens W. Ikonnikows 42

O. Jazyna Ukrainisches vorrevolutionäres Buch in der Widerspiegelung der Nationalpresse (1907-1914) 49

REZENSIONEN. UMSCHAU. INFORMATION.

L. Hlasunowa Das erste ukrainisches terminologisches Wörterbuch auf dem Gebiet der Bibliographie und Sozialinformatik 54

AUS DEM WISSENSCHAFTLICHEN LEBEN. CHRONIK DER EREIGNISSE

S. Hlybys'ka Die dritten Lesungen zur Erinnerung an K.I. Rubynsky 27

H. Kowaltschuk Neue Faksimileausgabe des Handschriftens von M. Kopernik 55

N. Strishenez Die Delegation aus der Chinesischer Akademie für Gesellschaftswissenschaften in der Wernadsky-Nationalbibliothek der Ukraine 56

Sommaire

COMMUNICATIONS DOCUMENTAIRES ET LES TECHNOLOGIES INFORMATIQUES

M. Soroka Le système d'analyse des éditions scientifiques ukrainiennes (les règlements conceptuels fondamentaux) 5

BIBLIOTHÈQUES-ARCHIVES

N. Chrystova Du problème de la formation d'un système de catalogues dans les archives d'Etat et départements des manuscrits des bibliothèques de l'Ukraine 8

DE L'HISTOIRE DE LA BIBLIOTHÉCONOMIE ET DE LA BIBLIOGRAPHIE

V. Choulguina, I. Bobrychéva Olexandre Dzbaniwsky, fondateur du département des partitions musicales de la BNVU 14

Kotsyri L. L'activité bibliographique de S.I. Ponomarev dans le domaine de l'histoire de la religion 18

SERVICES OFFERTS PAR LES BIBLIOTHÈQUES

O. Khimtschouk O. Comment sont assurés sur le plan de l'information les bibliothèques des lycées 22

ADRESSE D'UNE EXPÉRIENCE

S. Artamonova, N. Danylova Le nouveau et le traditionnel dans le système de desserte bibliothéco-informatique des spécialistes dans les domaines de l'architecture et du bâtiment 25

L. Tsygankova Les bibliothèques de la région de Kirovograd au quotidien 28

O. Bachoun La méthode du marketing dans la politique d'acquisition de livres de la Bibliothèque 29

LA PSYCHOLOGIE A LA BIBLIOTHEQUE

Ja. Khimitch Les notes d'un psychologue de bibliothèque 30, 34

LES FONDS DES BIBLIOTHÈQUES

D. Fomenko Quelques portraits de M.I. Kostomarov, puisés dans les fonds de la BNVU 31

M. Kryvenko Les oeuvres de Mickiewicz dans les collections des éditions rares, réunies à la Bibliothèque de littérature étrangère de Lviv 35

O. Donets La collection de chromos des années vingt réunie à la BNVU 38

ANNIVERSAIRES

L. Reva 45 ans consacrés à la bibliographie 40

BIBLIOLOGIE

I. Voitsekhiv'ska L'analyse bibliométrique de l'activité scientifique de l'académicien V.S. Ikonnykov 42

O. Jatsyna Le livre pré-révolutionnaire ukrainien dans le miroir de la presse nationale (années 1907-1914) 49

A PARAÎTRE

L'encyclopédie de l'histoire de l'église ukrainienne 48

COMPTES RENDUS. TOUR D'HORIZON. INFORMATIONS

L. Glazounova Le premier dictionnaire terminologique ukrainien de bibliographie et d'informatique sociale 54

FAITS DE LA VIE SCIENTIFIQUE. CHRONIQUE DES ÉVÉNEMENTS

S. Glybys'ka Le troisième séminaire sur la science du livre consacré à la mémoire de K.I. Roubynsky 27

G. Kowaltschouk Une édition nouvelle en fac-similé du manuscrit de Copernic 55

N. Strichenets La visite de la délégation de l'Académie des sciences sociales de Chine à la BNVU

Summary

M. Soroka System of abstracting the Ukrainian scientific editions (the main conceptual principles)

The problem of creation the system of informational providing for society is an actual one. The creation of national system for native scientists' informing is necessary for the development of science. Therefore, elaboration of the conception of information providing for science expecting creation of the system of information service of scientists and specialists on the base of new and traditional information products and services - is an important task of the day.

N. Khrystova On the problem of catalogue system formation in state archives and manuscript divisions of libraries in Ukraine
Involving to the society resources the great amount of retrospective documents made an actual the problems of the formation the sources of second documental level, especially catalogues to archives and manuscript collections. The article touches upon the problem of the catalogues formation in 1920-1990s and manuscript divisions of libraries in 1920-1990s, the main methodical principles development and the problem of systematic catalogue creation.

V. Shul'gina, I. Bobrysheva Olexandr Dzbaniv'sky - the founder of the Music Department of the NLUV

Olexandr Dzbaniv'sky (1870-1938) is the famous Ukrainian enlightener in the field of music art, composer, critic, teacher, singer, founder and the first chief of Music Department of the NLUV. The article touches upon his creative conception.

L. Kotsyrij Bibliographic activity of Ponomar'ov in the field of religion science

Stepan Ivanovych Ponomar'ov is an Ukrainian and Russian scientist well-known as a bibliographer, specialist in study of literature and bibliophile.

He was not only among the very first professional bibliographers and specialists in religion science. His basic bibliographic works are devoted to church figures: Kyiv Metropolitan Yevgenij Aolkhovitinov, Archbishop Chernigiv and Nizhyn Philaret, Metropolitan Moscow and Kolomna Philaret, Kyiv Archimandrite Antonin and others. He is the author of a lot of publications in periodicals and collections about history and condition of churches in Ukraine and abroad, international religious connections and contacts of Ukrainian and Russian orthodox churches, other aspects of religion studies.

All works contain the great number of bibliographic references pointing to the fact that the scientist had an encyclopaedic knowledges in the fields of science, education and culture. Scientist's works are of great interest for modern specialists on religion studies and clergymen also.

O. Khimchuk Providing of informational needs of senior pupils in the libraries of lyceums and gymnasiums

The article touches upon the investigations of information needs of senior pupils in modern schools in Ukraine on regional level. The testing examples taking into account the age peculiarities are proposed. The comparative analysis of changes in librarians consciousness of lyceums and gymnasiums were prepared. It gives the opportunity to retrace the monitoring in the library service of higher educational institutions.

O. Donets' The collection of cheap popular printing of 1920s (from the VNLU collections)

The art always flexibly responds to the present day requirements. It satiates the everyday life, holidays and entertainments with artistic creations for any taste. The article touches upon the history of cheap popular printing - one of the most interesting kind of art.

I. Voitsekhivs'ka Bibliometric analysis of academician V.S. Ikonnykov's scientific creations

On the base of statistic documents was realized the attempt to analyze the bibliometric history of publications of famous native scientists V.S. Ikonnykov in comparison with normative bibliometric and scientific indicators, elaborated by Ukrainian and Russian scientists and characterizing the creation of high level scientists- professors and academicians of humanities. The all calculations were carried out on the basis of sociological experiments with involving the traditional criterion of contribution's appraisal in science of scientists in the second half of XX cent. (the Soviet and post Soviet periods); the author of the article uses the standardized units of the amount of information established in source science.

O. Yatsyna Ukrainian pre-revolutionary book in the mirror of national press (1907-1914)

Investigations of Ukrainian book production of Naddniprojanshchyna for this period of time was not carried out foreshortened of press. Meanwhile the subjects of book study especially the role of Ukrainian book in the process of national culture revival of the region was reflected in periodicals.

Inhalt

M. Soroka Das System der Referieren der ukrainischen wissenschaftlichen Auflagen

Das Problem der Entwicklung der gesellschaftlichen Informationsversorgung wird immer wieder aktuell. Für die weitere Entwicklung der Wissenschaft braucht man die Schaffung des nationalen Systems für Informationsdarbietung der inländischen Wissenschaftler. Der Ausarbeitung der Konzeption von Informationsversorgung der Wissenschaft sieht auch die Schaffung der komplexen Informationsversorgung der Wissenschaftler und Spezialisten auf Grund der neuen und traditionellen Informationsprodukten vor.

N. Chrystova Zur Frage der Formierung des Systems der Katalogen in den Staatsarchiven und Handschriften-abteilungen der Bibliotheken der Ukraine

In der Zusammenhang der Heranziehung zu den Gesellschaftsprozessen der riesigen Anzahl retrospektiven Dokumenteninformation besonders aktuell ist die Schaffung der Quellen des zweiten Dokumentenniveau, besonders der Katalogen in den Staatarchiven und Handschriftenabteilungen. Die Autorin erörtert die Frage der Formierung dieser Katalogen in 20-90 Jahren, die Entwicklung der Methodologie ihrer Schaffung und Zweckmäßigkeit der Organisierung systematischen Katalogs.

W. Schulhina, I. Bobrysheva Olexandr Dsbaniwsky als Gründer der Musikabteilung der Wernadsky-Nationalbibliothek der Ukraine

In diesem Artikel widerspiegelt der Autor das Schaffen des bekannten

ukrainischen Aufklärers auf dem Gebiet der Musik, Komponisten, Kritikers, Pädagoge und Sängers Olexandr Tychonowytsch Dsbaniwsky, der uns auch als Gründer der Musikabteilung der Wernadsky-Nationalbibliothek der Ukraine bekannt ist.

L. Kozyrij Bibliographische Tätigkeit S. Ponomarjows auf dem Gebiet der Religionswissenschaft

Stepan Iwanowytsch Ponomarjow - ukrainischer und russischer Wissenschaftler ist dem Kreis der Wissenschaftler und Bibliophile bekannt.

Er ist der Autor der fundamentalen bibliographischen Arbeiten über Kiewer Metropolit Jewhenij Bolchowitinow, Tschernigower und Nižyner Erzbischof Filaret, Moskauer und Kolomner Metropolit Filaret, Kiewer Archimandrit Antonie u. a.

Viele von seiner Publikationen in Periodika und Sammelwerken erzählen uns über die Geschichte der Kirchen und Eparchien in der Ukraine, internationale religiöse Beziehungen und Kontakten ukrainischen und russischen orthodoxen Kirchen und die andere Seiten damaligen Religionskunde.

Alle Arbeiten des Wissenschaftlers haben viele bibliographischen Verweise, was von seinen enzyklopädischen Kenntnisse auf verschiedenen Gebieten der Wissenschaft, Bildung und Kultur zeugt.

O. Chimschuk Die Versorgung der Informationsbedürfnissen der Schüler der höheren Klassen in den Lizeen- und Gymnasien Bibliotheken

Die Autorin des Artikels untersucht den Inhalt der Informations

bedürfnissen der Schüler der höheren Klassen in den regionalen Schulen neues Typs der Ukraine. Sie schlägt die Beispielen der Fragebogen mit Rücksicht des Schülleralters vor.

Es wurde auch die vergleichende Analyse der Bewußtseinveränderung der Bibliothekaren von Lizeen und Gymnasien verwirklicht, was eine Möglichkeit des eigenartiges Monitoriums in der bibliothekarischen Betreuung der Lehranstalten höheres Niveaus ermöglicht.

O. Donez Volksbilderbogensammlung der zwanziger Jahren (aus dem Bestand der Wernadsky-Nationalbibliothek der Ukraine) Immer wieder reagiert die Kunst auf zahlenmäßige Bedürfnisse vom heutigen Tage.

Besonders interessant ist die Geschichte der Entwicklung und Verbeitung einen interessanten Art der Massenkunst - Volksbilderbogen, oder farbigen Wandholzschnitten.

I. Wojcechiwska Bibliometrische Analyse der wissenschaftlichen Tätigkeit W. Ikonnikows

Die Autorin versucht auf Grund des statistischen Materials bibliometrische Geschichte der Publikationen W. Ikonnikows im Vergleich mit Normativen bibliometrischen Indikatoren, die ukrainische und russische Wissenschaftler erarbeitet haben, zu analysieren, was hohes Niveau des Schaffens der Professoren humanitäres Faches charakterisiert.

O. Jazyna Ukrainisches vorrevolutionäres Buch in der Widerspiegelung der Nationalpresse (1907-1914)

Die Erforschung der ukrainischen Bücherproduktion der Gegend am Dnipro-Fluß dieses Perodes wurde bis heute nicht durchgeführt. Unterdessen die Bücherthematik, besonders eine wichtige Rolle des ukrainisches Buches im Prozess der nationalen und kulturellen Wiedergeburt des Regions wurde in der Periodika dargestellt.

Résumés des articles

M. Soroka Le système d'analyse des éditions scientifiques ukrainiennes (les règlements conceptuels fondamentaux)

Le problème du devenir d'un système d'informatisation de la société devient de plus en plus actuel.

Il est nécessaire, notamment de former un système informatisé national à l'usage des savants nationaux, système qui contribuera au développement scientifique.

Aussi, l'étude de la conception de l'informatisation de la science prévoyant la formation d'un système de service complexe des savants et des spécialistes, sur la base des produits et des services informatiques, traditionnels et nouveaux est-elle une tâche pressante d'aujourd'hui.

N. Khrystova Du problème de la formation d'un système de catalogues dans les archives d'Etat et les départements des manuscrits des bibliothèques de l'Ukraine

L'introduction dans les processus sociaux de l'information documentaire rétrospective donne une actualité particulière aux problèmes de la formation des sources du deuxième niveau documentaire, notamment des catalogues des fonds d'archives et de manuscrits. L'article offre une information sur la question de la formation des catalogues dans les archives et les départements des manuscrits des bibliothèques dans les années 20-90 ainsi que sur le développement et la création des bases méthodiques fondamentales. Il évoque aussi le problème de la rationalité de la constitution d'un catalogue systématique.

O. Khimtchouk Comment sont assurés sur le plan de l'information les bibliothèques des lycées

L'article évoque les besoins en information des élèves des classes supérieures des écoles de types nouveaux au niveau régional en Ukraine.

Les résultats d'enquêtes sont proposés qui tiennent compte de l'âge des élèves. L'analyse comparative porte sur l'expérience des changements intervenus dans la conscience des bibliothécaires des lycées, ce qui donne la possibilité d'observer un monitoring original au service des bibliothèques de semblables établissements d'enseignement de haut niveau.

V. Choulguina, I. Bobrychéva Olexandre Dzbanivsky, fondateur du département des partitions musicales de la BNVU

L'article évoque la conception créatrice de l'éminent civilisateur national dans le domaine de la musique, Olexandre Tykhonovytsch Dzbanivsky (1870-1938), compositeur, critique d'art, professeur, chanteur, fondateur et premier chef du département des partitions musicales de la BNVU.

Kotsyri L. L'activité bibliographique de S. I. Ponomarev dans le domaine de l'histoire de la religion

L'article évoque l'activité professionnelle et l'oeuvre de l'éminent savant ukrainien et russe Stépan Ivanovytsch Ponomarev, bibliographe, historien de la littérature et bibliophile.

Il fut l'un des premiers bibliographes professionnels connus dans le domaine de l'histoire de la religion.

Il est l'auteur de travaux bibliographiques fondamentaux, consacrés à

des personnalités ecclésiastiques telles que le métropolite de Kyiv Evgueni Bolkhovitinov, l'archevêque de Tcherniguiv et de Nigyne Filaret, le métropolite de Moscou et de Kolomensk Filaret, l'archimandrite de Kyiv Antonine.

Il est l'auteur de nombreuses études publiées dans des revues et des recueils, concernant l'histoire et l'état des églises et des diocèses en Ukraine et au-delà des frontières de celle-ci, portant aussi sur les relations religieuses internationales et les contacts existant entre les Eglises orthodoxes ukrainienne et russe, d'autres problèmes de la religion de son époque.

Tous les travaux du savant sont chargés de références bibliographiques, qui témoignent de son esprit encyclopédique touchant différents domaines de la science, de la culture et de l'enseignement.

L'oeuvre du savant pourrait éveiller l'intérêt des chercheurs dans le domaine de l'histoire de la religion et des ecclésiastiques.

O. Donets La collection de chromos des années vingt réunie à la BNVU

L'art réagit toujours avec souplesse aux nombreux besoins du jour. En remplissant la vie quotidienne, les fêtes, les divertissements d'oeuvres d'art, il est ainsi au egout de tout le monde.

C'est précisément à la satisfaction de tels besoins qu'est liée l'histoire du développement et la vie de l'un des genres les plus intéressants de l'art populaire: le chromo ou image imprimée murale à grand tirage.

I. Votsekhivska L'analyse bibliométrique de l'activité scientifique de l'académicien V. S. Ikonnykov

L'auteur de l'article a cherché à analyser sur la base de matériaux statistiques l'histoire bibliométrique des travaux de l'éminent savant ukrainien V. S. Ikonnykov, en les comparant aux indicateurs bibliométriques et scienticométriques normatifs élaborés par des savants ukrainiens et russes, qui caractérisent l'activité des chercheurs de haut niveau: professeurs, académiciens spécialisés dans les sciences humaines.

Etant donné que tous les calculs sont faits sur la base de recherches sociologiques avec des critères traditionnels d'évaluation de la contribution à la science des savants de la deuxième moitié du XXe siècle (donc des étapes soviétique et postsoviétique), l'auteur de l'article utilise les unités de mesure standardisées de volume d'information, adoptées en sourçometrie.

O. Jatsyna Le livre prérevolutionnaire ukrainien dans le miroir de la presse nationale (années 1907-1914)

L'étude de l'édition ukrainienne dans la période indiquée n'a guère inspiré les chercheurs jusqu'à présent.

Pourtant les travaux scientifiques sur le thème de la science des livres et notamment le rôle du livre ukrainien durant le processus de renaissance nationale et culturelle, présentent de l'impotence et ont trouvé leur reflet dans la presse périodique. Ces publications complètent considérablement les nombreux travaux sur la bibliologie de la période analysée.

Марина Сорока,

н. с. сектору реферування української наукової літератури НБУВ

СИСТЕМА РЕФЕРУВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ НАУКОВИХ ВИДАНЬ (ОСНОВНІ КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ)

Необхідно створити національну систему інформування вітчизняних учених, що сприятиме розвитку науки. Отже, розробка концепції інформаційного забезпечення науки, яка б передбачала створення системи комплексного інформаційного обслуговування вчених і спеціалістів на основі нових і традиційних інформаційних продуктів та послуг – нагальне завдання сьогодення.

У світі вже існує достатньо розгалужена система інформування про нові напрями розвитку науки. Світовий потік наукової літератури майже в повному обсязі відображений у реферативних журналах інформаційних служб INSPEC, BIOSIS, CAS та ін. Крім цих видань, великим попитом серед вітчизняних науковців користуються видання російських інформаційних інститутів - ВІНІТІ й ІНІОН. Українську наукову літературу на сучасному етапі майже не віддзеркалено в цьому інформаційному потоці. Заповнення вказаної лакуни має стати одним з пріоритетних завдань українських інформаційних установ. При цьому особливого значення набуває комплексність інформаційних послуг. Поряд з наданням інформації у вигляді друкованих РЖ треба розробити сервіс для її кумуляції, збереження і доведення до споживачів по глобальних комп'ютерних мережах.

Враховуючи безперервне й швидке зростання кількості друкованої та неопублікованої інформації в сучасному світі й підвищення цін на передплату журналів, одним з найреальніших і дійсних засобів її повного охоплення при формуванні інформаційних баз даних є тісна співпраця бібліотек та інформаційних центрів й розробка в найближчому майбутньому розподілених і взаємно використовуваних інформаційних ресурсів.

Створення єдиного загальнодержавного реферативного банку даних наукової інформації можливе лише за умов розробки системи реферування української наукової літератури, в основу якої покладене поєднання принципів галузевої спе-

ціалізації провідних наукових бібліотек та органів НТІ при опрацюванні документального потоку і централізації технологічної обробки інформації. Нагальною потребою стає розробка методичних засад оптимізації розподілу обробки документів у типо-видовому і галузевому аспектах між науковими бібліотеками й інформаційними центрами України та методики аналітико-синтетичної переробки інформації, що забезпечить підготовку до випуску друкованих видань і формування реферативного банку даних.

Головна мета розроблюваної концепції - започаткування та впровадження в наукову практику реферативного банку даних, який би кумулював увесь потік української наукової літератури з аналітико-синтетичною переробкою поданих матеріалів і на базі якого здійснювався б випуск комплексу галузевих реферативних видань.

І. Основні принципи побудови серії українських реферативних видань

1.1. Ставиться за мету досягти 100% реферування української наукової інформації.

1.2. Базисним видом інформаційної продукції є єдиний український реферативний журнал (УРЖ) «ДЖЕРЕЛО» і відповідна база даних, побудовані на основі єдиного Рубрикатора НБУВ і єдиного формату подання даних. Інші рубрикатори та системи класифікацій можуть використовуватися в УРЖ і БД лише як додаткові.

1.3. За тематикою УРЖ має охоплювати всі основні галузі природничих, технічних і суспільних наук: астрономію, бібліотекознавство та

бібліографію, біологію, будівництво, географію, геологію, гірничу справу, державу і право, економіку, енергетику, інформатику, історію, культуру, математику, машинобудування, медицину, мистецтвознавство, освіту, політику, радіоелектроніку, сільське та лісове господарство, соціологію, технологію металів, транспорт, фізику, філологічні науки, філософію, хімію та хімічну технологію.

1.4. УРЖ випускається в трьох серіях:

- I серія. Природничі науки. Медицина.
- II серія. Техніка. Промисловість. Сільське господарство.
- III серія. Суспільні та гуманітарні науки. Мистецтво.

1.5. УРЖ повинен відображати зміст таких видів вітчизняної наукової літератури:

- наукові монографії;
- автореферати дисертацій;
- серіальні (періодичні й видання, що продовжуються);
- праці наукових конференцій та симпозіумів;
- збірники наукових праць; довідники й словники;
- офіційні та відомчі видання, матеріали громадських і державних організацій;
- підручники для вищих навчальних закладів.

1.6. В УРЖ не відображаються такі види наукової літератури:

- видання, що не надійшли в книготорговельну мережу;
- навчальна література для шкіл та середніх навчальних закладів;
- депоновані наукові праці;
- картографічні видання;
- патентні документи;
- стандарти та інші нормативно-технічні документи.

1.7. Інформаційне обслуговування надаватиметься в таких основних видах:

- реферативні видання та реферативні БД;
- ретроспективний пошук інформації;
- копіювання першоджерел.

1.8. УРЖ має випускатися (розповсюджуватися) в традиційному друкованому вигляді, на електронних носіях (дискети, компактні оптичні диски), а також передаватися каналами електрозв'язку.

1.9. УРЖ повинен задовольняти інформаційні потреби, які можуть бути представлені поєднанням будь-яких формальних або змістовних ознак: види першоджерел, автори, мови, терміни опублікування, галузі науки й техніки, міжгалузеві проблеми, предмети та ін.

1.10. Реферати, подані в УРЖ, не орієнтовані на використання для будь-яких конкретних завдань і тому повинні відображати центральні теми та предмети першоджерел. У ряді випадків замість

реферату допускається використання анотації або авторського резюме. Середній обсяг реферату в УРЖ і БД (включаючи і бібліографічний опис документа) має становити 1000 знаків. У різних серіях УРЖ і БД можливе використання однакових рефератів і бібліографічних описів для повнішого відбиття змісту наукових документів.

II. Джерела інформації

2.1. Вихідними матеріалами для виробництва УРЖ є весь потік української наукової літератури. Її тематика та видовий склад окреслені в п.п. 1.3, 1.5 та 1.6.

2.2. Для забезпечення 100% відображення першоджерел і найменших витрат на придбання необхідної наукової літератури комплектування та розмітка мають бути побудовані за принципами централізації.

2.3. При відбиранні літератури для відбиття в УРЖ слід керуватися такими принципами:

- найзначнішими джерелами інформації для УРЖ є наукові монографії, автореферати дисертацій, серіальні видання, праці конференцій та симпозіумів;
- із серіальних видань найвагомішими вважаються видання НАН України і ті, які відображають наукові інтереси академічних установ.

2.4. Для кожної серії БД і/або УРЖ перелік найцінніших серіальних видань визначається головним редактором цієї серії.

III. Технологія виробництва

3.1. Головним принципом технології виробництва УРЖ є підготовка єдиної технологічної бази даних (ЄТБД), на основі якої автоматизованими засобами можливо утворювати будь-які різновиди інформаційних видань і БД. Технологія виробництва РЖ має бути максимально ресурсозберігаючою. Дотримання цього принципу дасть змогу на практиці виключити дублювання в інтелектуальній обробці документів-першоджерел (складання бібліографічного опису, індексування, реферування, редагування) і в перетворюванні даних у машиночитану форму.

3.2. Технологію побудовано на використанні електронного каталогу НБУВ, в якому подано майже всі друковані українські наукові видання. Використовуючи електронний варіант БО, складеного фахівцями відділу каталогізації, систему індексів, присвоєних виданню у відділі систематизації - сектор реферування наукової літератури здійснює редагування БО згідно зі стандартами для інформаційних видань і доповнює запис рефератом. Ця ж ланка редагує інформаційні масиви, надані іншими учасниками реферативного процесу, і вводить їх до єдиної технологічної БД.

Програмне забезпечення дозволяє використовувати одноразово введену та відредаговану інформацію у всьому технологічному циклі: і в автоматизованих БД, і для підготовки друкованих інформаційних видань.

3.3. Для формування й розповсюдження галузевих, тематичних та інших конкретних БД - на основі використання даних, які надходять із ЄТБД, у НБУВ утворено **Банк даних «Реферати наукових видань України»**, що регулярно актуалізується, забезпечує автоматизований пошук інформації в ньому - поточний та ретроспективний, здійснює тривале (архівне) збереження цієї БД. Банк даних рефератів подано на Internet-сервері Бібліотеки.

IV. Організація виробництва

На першому етапі роботи з розробки та наповнення єдиного загальнодержавного реферативного Банку даних наукової інформації проводяться Національною бібліотекою України імені В.І.Вернадського та Інститутом проблем реєстрації інформації НАН України.

У НБУВ було здійснено попередню роботу з розробки методичних засад аналітико-синтетичної обробки реферованих документів, створення єдиного формату виводу даних, згідно з практикою випуску інформаційних видань та останніми редакціями державних стандартів, рубрикації матеріалів у рамках трьох серій єдиного УРЖ та коригування програмних засобів ISIS для умов ведення інформаційної БД.

З листопада 1998 р. почалося наповнення єдиної технологічної БД. А в першому кварталі 1999 р. вже вийшли в світ перші номери трьох серій РЖ «Джерело».

Роботу організовано так: у НБУВ опрацьовується книжковий потік наукової інформації та автореферати дисертацій - це приблизно шість тисяч видань щорічно. ІПРІ реферує близько 80 періодичних наукових видань (здебільшого - журнали та деякі серіальні видання НАН України). Залишаються не включеними в цей процес ще майже 100-150 періодичних видань, тих, що продовжуються (це ще кілька сот тисяч записів), збірники праць, матеріали конференцій, симпозіумів, постатейний розпис яких мав би дуже велике значення. Розв'язанням цієї проблеми має стати поступове підключення до справи великих інформаційних центрів та галузевих бібліотек України. Аналіз досвіду реферування української наукової літератури показав, що на цьому шляху багато не використаних резервів. Досі реферування здійснювалося в багатьох випадках окремими реферативними службами та референтами, діяльність яких була спрямована на виконання

вузькоспеціальних завдань. Спеціалізовані реферативні видання теж поки що спроможні були охопити лише деякі розділи окремих галузей науки. Тому можна зробити висновок про відсутність системи в цій роботі.

Пропонується єдина модель підготовки системи реферативних видань України, яка має максимально повно охопити потік української наукової інформації. В основу системно-структурної моделі покладено поєднання принципів галузевої спеціалізації провідних бібліотек та органів НТІ при аналітико-синтетичній переробці документального потоку і централізації технологічної обробки інформації у процесі формування загальнодержавного реферативного банку даних та виданні реферативних журналів.

Скориставшись відпрацьованими в НБУВ програмними засобами, які вона має намір надати всім зацікавленим у співробітництві, послуговуючися методичними напрацюваннями щодо обробки реферованих видань, провідні бібліотеки та інформаційні установи, реферуючи галузеві видання (це, насамперед, стосується серіальних видань), матимуть змогу не тільки пропагувати свої фонди перед читачами, що вони роблять уже зараз, а й поповнювати загальнодержавну інформаційну базу, створюючи тим самим інформаційний ресурс, яким зможуть користуватися громадяни нашої держави, а також іноземні споживачі по каналах комп'ютерної мережі. Адже, якщо ми маємо намір вийти у світовий інформаційний простір і користуватися його надбаннями, нам потрібно зробити і свій внесок у світові інформаційні ресурси. І робити це потрібно так, щоб нашу інформацію було легко й зручно одержувати й використовувати споживачам будь-якої країни.

На сучасному етапі формування та практичного використання інформаційного потенціалу України особливо важливо сконцентрувати зусилля вітчизняних інформаційних установ на впровадженні нових технологій створення інформаційних масивів, їх збереження і передачі. Майже по всіх перелічених напрямках у НБУВ проводяться роботи, але без координування і кооперації досліджень з нашими колегами навряд чи можливо очікувати на значні результати.

Ознайомитися з досвідом роботи з реферування української наукової інформації і попрацювати з Банком даних «Реферати наукових видань України» можливо на Internet-сервері НБУВ за адресою:

<http://www.nbu.gov.ua/>

Ваші побажання та зауваження із зацікавленістю вислухають за телефоном реферативної служби НБУВ: 264-31-16.

Наталія Христова,

ст. н. с. Українського державного науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства

ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ КАТАЛОГІВ У ДЕРЖАВНИХ АРХІВАХ ТА РУКОПИСНИХ ПІДРОЗДІЛАХ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ

Залучення до суспільних процесів колосальних обсягів ретроспективної документної інформації надало особливої актуальності питанням створення джерел другого документального рівня, зокрема каталогів до архівних та рукописних фондів. У статті розглядається питання формування каталогів в архівах та рукописних підрозділах бібліотек у 20-90-х роках ХХ ст., розвиток основних методичних засад їх створення, порушується проблема доцільності побудови систематичного каталогу.

Політичні, економічні, технологічні зміни, які відбуваються сьогодні у світі, безпосередньо торкаються архівів та бібліотек, що зумовлюється, передусім, їх важливою соціальною місією - зберігання ретроспективної документної інформації. Останнім часом активно розробляється проблема актуалізації інформації, котра міститься в архівних та бібліотечних фондах. Це пов'язано із залученням колосальних обсягів інформації до суспільних процесів, можливостями значного впливу ретроспективної інформації на духовну культуру, яка формує основи національно-державної ідентифікації українського народу. Важливим елементом цього процесу є вивчення історії формування науково-довідкового апарату (далі - НДА) в архівах та рукописних підрозділах бібліотек України, аналіз його сучасного стану, перспектив адаптації й перебудови в сучасних умовах історичного розвитку держави.

Питання історичного розвитку НДА в архівах і рукописних підрозділах бібліотек пов'язані з багатьма аспектами специфіки архівної та бібліотечної справи, формуванням Національного архівного й державного бібліотечного фондів України, їх методологічних і методичних засад, а також розвитком архівознавства й бібліотекознавства, археографії та бібліографії, що мають як спільні тенденції, так і відмінності в організації. Разом з тим сучасні вимоги до НДА - це подолання специфіки архівної та бібліотечної справи і спільне розв'язання проблеми інформатизації докумен-

тної інформації. Одним з важливих аспектів цього питання є проблема формування такого типу НДА, як каталоги в державних архівах та рукописних підрозділах бібліотек, їх трансформації в сучасні види й форми, організація бібліотечного та архівного тематичного описування як методики репрезентації інформації. Відомо, що дослідники і практики традиційно послуговуються різними джерелами другого документального рівня: описами, путівниками, каталогами, покажчиками, оглядами, котрі розкривають склад та зміст архівних документів у цілому, одного або кількох фондів, частини фонду тощо. При цьому архівісти й бібліотекарі переймаються проблемою забезпечення доступу до окремого документа, тому створення каталогів стало одним із пріоритетних напрямів архівної та бібліотечної справи. Розглянемо, як відбувався процес формування каталогів до архівних документів у державних архівах і рукописних підрозділах бібліотек України.

Підкреслимо, що формування каталогів в останніх розпочалося значно раніше, ніж в архівних установах. Уже на початку 1920-х років у Всенародній бібліотеці України вивчалася світова практика організації фонду й каталогізації рукописних колекцій. Усвідомлюючи нагальну потребу швидкого опрацювання, обліку та залучення до наукового обігу численних рукописних документів, у 1921 р. перший керівник відділу рукописів - відомий історик, літературознавець Г.П.Житецький - підготував загальну інструкцію про облік та описування матеріалів. Після розгляду Радою бібліотекарів і представниками Тимчасо-

вого Комітету по заснуванню бібліотеки цю інструкцію затверджено як основний документ для найціннішого фонду Бібліотеки [1]. Згідно з ним, на кожен інвентарний запис складалася картка для загального каталогу ВБУ і покажчиків відділу рукописів: 1) назв авторів; 2) прізвищ осіб та ін. власних імен; 3) назв місцевостей; 4) назв речей (предметний); 5) дат (хронологічний). Слід наголосити, що започаткована Г.П.Житецьким система детального поодиночного описування й донині є загальним принципом науково-технічного опрацювання рукописів у Національній бібліотеці України імені В.І.Вернадського, Львівській науковій ім. В.Стефаника НАН України, Одеській та Харківській наукових бібліотеках.

Із середини 20-х років, одночасно з інвентаризацією, розпочалося дублювання записів на картці та формування алфавітного й хронологічного каталогів. Оскільки записи в інвентарному описі мали переважно подокументний характер, каталожні картки відображали подокументний склад фонду. Надалі, зі зростанням обсягів робіт, до інвентарного опису документів включалося й групове предметно-тематичне, яке отримало ранг одиниці збереження. Інвентарне описання спочатку відображало бібліотечну специфіку. Оскільки воно складалося як опис поточних надходжень, інвентар не міг бути закритим, а тому до нього не можна було скласти допоміжний довідковий апарат, а саме - іменний, хронологічний, предметний, географічний покажчики. Ця специфіка взаємозв'язку інвентарного описання та каталожної картки, що склалася в 20-ті роки, й досі залишається принциповою характеристикою бібліотечного НДА.

У розроблених В.О.Козловським правилах скорочення описання на каталожній картці, за якими здійснювалася до 1926 р. каталогізація літератури в бібліотеках, було враховано не тільки нові фактори суспільно-політичного життя і термінологію радянського періоду, а й світові здобутки каталогографії та бібліографії, а також специфічні умови діяльності ВБУ. Правила стали першим кроком до уніфікації каталожного описання й мали на меті скоротити його за рахунок анулювання в тексті титулів та звань, звернень, часто вживаних слів тощо, залишивши змістовну інформацію [2]. Водночас проводилося індексування інформації карток за окремими галузями знань чи за окремими схемами або ж за принципами, передбаченими десятковою класифікацією [3].

У 1926 р. Другою всеросійською конференцією робітників наукових бібліотек та нарадою наукових бібліотек України були прийняті рішення про централізовану каталогізацію і складання зведених каталогів. Відтоді розпочалася уніфікація бібліо-

течної каталогізації [4]. Були встановлені також основні елементи бібліографічного описання на картці: автор, зміст, зовнішня характеристика, анотація до змісту, умови доступу до книжки, класифікаційні дані (індекси, предметні рубрики тощо). В.О.Козловський запропонував розпочати створення єдиної каталогографічної інструкції, насамперед у наукових бібліотеках, а згодом поширити її дію на всі бібліотеки УСРР. За взірцем було запропоновано взяти англо-американську інструкцію, пристосовавши її для вітчизняних бібліотек [5]. Визначалися основні види каталогів - предметний, систематичний, алфавітний - для бібліотек різного спрямування. Для наукових бібліотек найзначущим вважався предметний каталог, що мав охоплювати всі види й типи бібліотечних фондів (у тому числі спеціальних видань, рукописів та рукописних книг), усі напрями розвитку знань і культури, деталізуючи їх відповідно до потреб сучасної науки, різного рівня підготовки читачів тощо [6].

ВБУ разом з іншими науковими бібліотеками розробляла загальну інструкцію з каталогізації, проблеми створення алфавітного, предметного та систематичного каталогів, методику каталожного описування різних типів. При Бібліотеці було організовано групу зі створення уніфікованої інструкції з каталогізації.

За інструкцією по складанню абеткового каталогу, розробленою 1927 р. Н.В. Піскорською, він готувався латиницею і кирилицею; інвентарі та твори без зазначення автора об'єднувалися в один алфавітний каталог за першим словом назви. Авторські твори систематизувалися за таким принципом: 1) повні зібрання; 2) збірки та хрестоматії; 3) окремі твори [7]. Принцип алфавітизації за першим словом назви був покладений в основу першого карткового каталогу відділів рукописів ВБУ. До каталогу не включалися рукописи, що мали друковані або рукописні інвентарі дореволюційного часу. Це значною мірою пояснювало незмінність аж до 50-х років НДА рукописних підрозділів, що ґрунтувався на поодиночному інвентарному описуванні впродовж десятиліть.

Постанови уряду щодо перебудови бібліотечної роботи в 30-х роках вплинули й на формування НДА рукописних підрозділів. Рукописні фонди визнавалися неактуальними для формування національних духовних орієнтирів, і створення НДА до них було фактично припинено. Розпочалося створення картотеки рукописів з актуальних питань соціалістичного будівництва та приурочених до святкування революційних дат.

Війна та післявоєнна реконструкція народного господарства затримали вирішення питання про організацію фондової класифікації ще на десятки років. Лише в 50-х роках почалася організація

рукописного фонду за принципами архівної класифікації, а в межах його - за одиницями збереження, розроблення принципів організації НДА та наповнення каталогів картками. Реорганізація НДА до архівних документів бібліотек, її зміст зумовлювалися розробленими в ті часи бібліотекознавчими концепціями ролі науково-пошукового апарату (далі - НПА) бібліотеки у вихованні нової людини. Розвивається ідея керівництва читанням, виникає новий тип НПА - «рекомендаційні каталоги», запропоновані радянським ученим, ідеологом нової теорії каталогів З.Амбарцумяном [8]. Унаслідок післявоєнної переінвентаризації фондів та приведення каталогів у відповідність з наявними фондами здійснюється поділ каталогів на читацькі й службові, вводяться єдині інвентарні книги, створюються топографічні, виникають рекомендаційні каталоги та рекомендаційні бібліографічні списки літератури [9].

Належно редагувалися читацькі каталоги, до них включалися лише ті твори, які сприяли підвищенню ідейно-теоретичного рівня трудящих, відповідали інтересам основних контингентів читачів, широко відображали марксистсько-ленінське вчення. Оскільки нові надходження, як правило, складалися з обов'язкового примірника, доукомплектування літературою здійснювалося винятково за актуальною та «дозволеною» тематикою, читач був фактично ізольований від величезних за обсягом дореволюційних фондів і тих, що опинилися у «резерві». Така система домінувала і в обслуговуванні читачів, і в роботі над каталогами, що обмежувало вибір літератури, свободу читання [10].

Ці тенденції безпосередньо вплинули на розвиток НДА рукописних підрозділів бібліотек, котрі містили величезну кількість документів, які не вважалися необхідними для формування ідеології та самосвідомості радянської людини, а тому не були відображені в загальних каталогах. Оскільки систематичний та предметний каталоги не знайшли поширення в рукописних відділах у зв'язку зі складністю предметизації матеріалів та невідповідністю розробленої класифікації творів друку, розроблення рекомендаційних каталогів, інших каталогів і картотек реалізовано в 50-х роках. Тоді виникають картотеки рукописних матеріалів до основних революційних дат, ювілеїв класиків літератури, визнаних радянською владою, історії матеріалістичного вчення, готуються окремі штучні картотеки та описи колекцій рукописних документів, що ґрунтуються на тематичному або поіменному принципі - «гоголіана», «шевченкіана» та ін., картотеки з історії техніки й природознавства тощо.

У 50-60-х роках розпочалося переведення відділів рукописів на пофондовий облік та топографічне

розміщення фондів, формувалися окремі архівні фонди. Впровадження пофондового описування мало суттєве значення для розкриття фондів, поступового переведення рукописних відділів на методи архівного обліку, опрацювання та зберігання.

Водночас для рукописних підрозділів характерним було створення власних методів описування фондів, що не збігалися з бібліотечними та архівними. Хоча панування інвентарної системи до 60-х років тривало, в рукописних підрозділах вводився фондовий каталог, доступний читачам, картки відповідали послідовності та змісту інвентарного опису, але матеріали обмеженого доступу у фондових каталогах не відображалися. У практику роботи рукописних підрозділів не впроваджувалася Схема єдиної класифікації документної інформації в систематичних каталогах (далі - СЄК) державних архівів (радянський період) (М., 1962), що не відповідала специфіці й змісту рукописних документів та фондів.

У 60-70-х роках було закладено фундамент основних теоретичних засад Єдиної системи науково-довідкового апарату (далі - ЄСНДА) як комплексу облікових документів і архівних довідників, пов'язаних єдиною методологічною, організаційною та методичною основою, що забезпечує облік і наукову класифікацію документальних матеріалів за складом, змістом та місцезнаходженням [11]. Рукописні підрозділи бібліотек не охоплювалися цими процесами внаслідок іншої відомчої підпорядкованості.

Положенням про Державний архівний фонд (далі - ДАФ) СРСР 1958, 1980 рр. до складу ДАФ включалися рукописні фонди музеїв, бібліотек Міністерства культури. З 80-х років розпочався процес інтенсивного переведення рукописних підрозділів на архівні правила, а відповідно - й основні положення ЄСНДА, з урахуванням специфіки видів облікових документів та рукописних довідників. Рукописні підрозділи у 80-х роках прилаштовують свої правила до Правил роботи державних архівів СРСР (М., 1984).

У 80-90-х роках розвиваються науково-практичні засади камеральної археографії, активізується діяльність з публікації архівних довідників як в архівах, так і в рукописних підрозділах бібліотек. Друкуються численні археографічні покажчики, огляди фондів та тематичні картотеки, що створюються за видовою, функціональною, інституційною ознаками, предметно-тематичним принципом. Виникають умови для подальшого спільного розвитку НДА архівів та рукописних підрозділів.

У державних архівах процес формування системи каталогів відбувався повільніше, ніж у рукописних підрозділах бібліотек. Централізація, що характеризувала розвиток архівної справи у

20-х роках в Радянському Союзі, за міжнародним визнанням, мала позитивні наслідки для правового утвердження поняття Державного архівного фонду. Здійснювалося правове регулювання його структури, розвитку нормативно-правової бази діяльності архівів, установлювалися єдині уніфіковані правила комплектування, описання, формування, обліку, зберігання архівного фонду та послідовне впровадження їх у практику. Централізація дала змогу визначити єдині підходи й правила щодо формування НДА. Стрижневим питанням його створення, як і в бібліотеках, було описування документів. Камерально-археографічна практика мала в Україні давні традиції, але вона поширювалася, в основному, на актові книги. В практичній діяльності архівістів у 20-30-х роках відчувалася гостра потреба в методичному забезпеченні описових робіт. Постали питання вироблення раціональної форми описання різних груп документів з урахуванням завдань того часу - зареєструвати та облікувати якомога більше фондів. Основне завдання тодішніх державних архівів - облік і зберігання документів - сприяло розвитку довідників, що виконували лише функції обліку описів. Тільки з середини 30-х років розпочалося тематичне описування архівних документів у зв'язку з активізацією їхнього використання. У процесі виявлення документальних джерел до пам'ятних дат створювалися тематичні картотеки, які потім ставали складовою предметно-тематичних каталогів. Окремо питання щодо каталогізації документів в архівах не ставилося.

- Інтенсифікація процесу використання документів ДАФ СРСР, передусім для відбудови народного господарства України в повоєнний час, виявлення документів до знаменних подій - 50-річчя революції 1905-1907 рр., 50-річчя КПРС, 300-річчя возз'єднання України з Росією та ін. призвело до усвідомлення необхідності підготовки нових довідників про склад і зміст документів ДАФ СРСР - путівників, каталогів тощо. У ході виявлення документів в архівах формувалися предметно-тематичні каталоги, які в майбутньому стали основою систематичних.

Положення про ДАФ Союзу РСР 1958 р. зафіксувало пряму залежність створення окремих типів довідників НДА від потреб використання. Були розроблені єдині методологічні та методичні засади каталогізації, класифікаційні схеми документів. Теоретичне та науково-практичне вирішення цих питань здійснювалося на загальносоюзному рівні. Наприкінці 50-х років розпочалися експериментальні роботи з каталогізації в Центральному державному архіві Жовтневої революції та соціалістичного будівництва УРСР (нині - ЦДАВО України) і Чернігівському облдержархіві. Новий напрям роботи державних архівів вимагав

теоретичного осмислення і спрямування на вирішення практичних завдань. Уже в перспективному плані розвитку архівної справи на 1959-1965 рр. передбачався перехід від стихійної, здійснюваної головним чином при тематичному виявленні документів і виконанні тематичних запитів, каталогізації, до планового створення предметно-тематичних каталогів на документи ДАФ, що зберігалися в архівах України [12]. Тоді й розпочалася підготовка систематичних каталогів. Методичні вказівки Архівного управління при Раді Міністрів УРСР «Про каталогізацію документальних матеріалів державних архівів УРСР» [13] визначали головні етапи роботи з каталогізації, рекомендували основний тип каталогу в державному архіві - систематичний, а також створення іменного і географічного каталогів. Схема єдиної класифікації документних матеріалів ДАФ СРСР у каталогах державних архівів (радянський період) 1962 р. стала організаційним підґрунтям побудови систематичних каталогів.

У 1961-1963 рр. в архівах було тематично розроблено 307 тис. од. збереження (близько 2% усіх документів) [14]. Система науково-довідкового апарату (СНДА) структурувалася за функціями довідників: довідники з обліку, довідники зі змісту та допоміжний НДА. СНДА архіву розглядалася як складова ЄСНДА, тобто система НДА кожного архіву була підсистемою ЄСНДА ДАФ СРСР. Кожен архів повинен був мати комплекс обов'язкових довідників, які забезпечували б необхідну повноту й наукову достовірність відомостей про склад і зміст документів та їх пошук [15]. Головна увага приділялася організації та методиці створення й удосконалення основних типів НДА, передусім описів та каталогів. Предметно-тематичні каталоги розглядалися як складова систематичних. Найближчим часом передбачалося створення в архівах систематичних та іменних каталогів на основні, найважливіші фонди.

На початку 60-х років в архівній системі масово розпочалося створення систематичних каталогів, де інформація групувалася у відповідності з СЕК: деякі архіви розробляли власні класифікаційні схеми для систематичних каталогів, переважно на фонди дорадянського періоду. Темпи каталогізації постійно зростали. У цей період було здійснено перші кроки і в напрямі впровадження в практику роботи архівів досягнень техніки. Так, ЦДІА УРСР у м. Києві ще 1967 р. зробив спробу перевести певний масив систематичного каталогу на перфокарти, застосовуючи механізований пошук інформації, однак цей експеримент не був доведений до кінця [16].

«Основні правила роботи державних архівів СРСР» 1984 р. узагальнювали багаторічний досвід розвитку СНДА, уніфікували основні методо-

логічні та методичні принципи її створення. У Правилах розвивалися й уточнювалися поняття, пов'язані з НДА, його склад. Елементами СНДА були визначені: архівні описи, список фондів, каталоги, путівники, покажчики, огляди та механізовані й автоматизовані інформаційно-пошукові системи, подавалася методика складання описових статей до кожного типу архівного довідника. «Основні правила» і донині є базовим методичним документом щодо створення системи НДА, зокрема каталогів архівів. В архівній справі каталог - міжфондовий довідник, де інформацію про зміст документів згруповано за предметами (темами, галузями) і розташовано за прийнятою для нього схемою класифікації [17].

У результаті тематичного опрацювання фондів усі державні архіви мають каталоги, різні за цільовим призначенням та структурою, але пов'язані між собою і доповнюють один одного. Це дає змогу здійснювати багатоаспектний пошук документної інформації. Основним видом каталогу є систематичний. Залежно від науково-історичної цінності документів каталогізація проводиться методом подокументного, поодиначного та групового описування. Найпоширеніший метод - подокументний. Кількість карток у каталогах держархівів за останні 15 років збільшилася майже вдвічі, однак це суттєво не вплинуло на їх інформативність. Аналізуючи діяльність архівів зі створення каталогів за даними звітів, паспортів, а також виходячи з досвіду автора цих рядків, підкреслимо, що не завжди в архівах чітко продумано організацію цієї роботи та необхідність створення того чи іншого виду каталогу. Безперечно, що не всі фонди повинні каталогізуватися. Повну інформацію про склад та зміст таких фондів можна отримати шляхом удосконалення описів, зокрема складання до них різних видів покажчиків. У зв'язку з цим правомірно виникає питання про доцільність створення в деяких архівах систематичних каталогів, що потребує окремого дослідження.

Дуже часто в архівах існує формальний підхід до розроблення каталогів та складання каталожних карток. Для збільшення кількісних показників звертаються до легших засобів поповнення каталогів - поодиначного описування, «попутної» каталогізації, що призводить до створення великої кількості дублетних, низькоінформативних карток, які не використовуються.

Важливе місце в організації каталогів посідають проблеми класифікації документної інформації. В основу класифікаційного поділу діючих схем покладено ідеологічні міркування, вироблені за радянських часів, де не відбито сучасні концепції і схеми історичного розвитку українського народу, що сьогодні робить їх непридатними для вико-

ристання. Отже, проблема розроблення схем класифікації інформації архівних документів є нагальною і потребує якнайшвидшого вирішення.

Порівняно з іншими типами довідників, наприклад з оглядами, каталоги охоплюють значну кількість документів. Основним видом каталогу в архівах є систематичний. Зупинимося на його місці в системі НДА архіву. Аналіз звітних документів держархівів показує, що сьогодні систематичний каталог не виконує повною мірою свого призначення як джерела інформації, рідко використовується споживачами. І причини слід шукати не тільки в невисокій якості каталогізації. До основних вад систематичного каталогу можна віднести значне відставання темпів каталогізації від темпів комплектування архівів документами, недоліки в класифікаційній схемі, недостатню деталізацію описання, неточність та суб'єктивізм у індексуванні інформації карток, формалізм при плануванні та звітності при каталогізації. Нерідко відсоток включених до каталогу карток штучно підвищується за рахунок групового описування. Групові анотації мають право на існування, але їх не можна розглядати як основну можливість поповнення систематичного каталогу. Сама ідея створення систематичного каталогу не може бути реалізована практично. Жоден архів не в змозі подати відомості про всі документи, що в ньому зберігаються. Щодо СЄК, то вона завжди буде неповною та недосконалою. В самій ідеї систематичного каталогу, а відповідно і в практичній її реалізації, порушено діалектичний зв'язок між загальним та частковим. На практиці для визначення неповторності документа необхідно знати зміст включених у відповідну рубрику інших документів, а це нереально. Складніше завдання стоїть перед тим, хто індексує інформацію на картці, і не знає всього змісту документа, але зобов'язаний визначити, до якої точно групи треба віднести цей документ. Усе, чим користується працівник - це картка та СЄК. По суті, проблема систематичного каталогу є вислідом механічного перенесення його з бібліотечної практики до архівної. Аналогом книги в архіві має стати архівний фонд, а не документ. Констатовані недоліки систематичного каталогу зумовлені помилковою концепцією його побудови. Тому будь-які спроби вдосконалити цей довідник, у тому числі і його автоматизація, не дасть належного ефекту, не ліквідує значну частину недоліків. Обчислювальна техніка не в змозі покращити якість будь-якого довідника. Кількість каталожних карток постійно зростає, втім відсоток введених до каталогу документів залишається досить низьким. Таким чином, як інформаційно-пошукова система, побудована на базі систематичного каталогу,

буде неефективною, бо подає інформацію не про всі документи, що зберігаються в архіві, а лише про включені до каталогу: Отже, систематичний каталог в архіві можна без втрат замінити предметно-тематичним у поєднанні з іменним та географічним. Основним довідником мають залишитися описи, що підтверджує сучасна архівна практика. Каталоги як детальніші довідники, безперечно, слід створювати за окремими, добре обґрунтованими темами. Ця ідея не нова. Архівісти-практики неодноразово висловлювали таку думку, але в умовах жорсткої централізації архівної системи та адміністративно-командного

управління галуззю реалізувати її було неможливо.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що існуюча система каталогів в архівах та рукописних підрозділах бібліотек демонструє низький рівень організації й використання і неспроможна виконувати функції щодо надання повноцінної інформації про склад та зміст архівних і рукописних фондів, а тому спільним завданням архівознавства, книгознавства й бібліотекознавства є розроблення методологічних та методичних засад створення сучасної системи каталогів на належному науково-інформаційному рівні.

1. Інститут рукопису НБУВ, ф.33, оп.1, од.зб.№2807.
2. Архів НБУВ, оп.1, спр.62, арк.87-88 зв.
3. Там само, спр.33, арк.53-53 зв.
4. *Абрамов К.И.* История библиотечного дела в СССР. - М., 1980. - С.212.
5. Архів НБУВ, оп.1, спр.115, арк.44.
6. *Дубровіна Л.А., Онищенко О.С.* Історія Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського: 1918-1941. - К.: НБУВ, 1998. - С.210-215.
7. Архів НБУВ, оп.1, спр.140, арк.44.
8. *Амбарцумян З.И.* Основные вопросы теории каталогов советских библиотек // Библиотекарь. - 1951. - №4. - С.27-32.
9. История Центральной научной библиотеки Академии наук Украинской ССР. - К., 1979. - С.140.
10. *Каліберда Н.* Система обслуговування у Державній публічній бібліотеці УРСР (1948-1965) // Рукописна та книжкова спадщина. - К., 1998. - Вип.4. - С.48-50.
11. *Боряк Г.В.* Національна архівна спадщина України та

- державний реєстр «Археографічна україніка»: Архівні документальні ресурси та науково-інформаційні системи. - К.: ІР ЦНБ ім.Вернадського, ГАУ при Кабінеті Міністрів України, 1995. - 347 с.
12. Науково-інформаційний бюлетень Архівного управління МВС УРСР. - К., 1959. - №1(39). - С.6.
13. О каталогизации документальных материалов государственных архивов УССР: Метод. указания. - К.: АУ УРСР, 1962. - 27 с.
14. Науково-інформаційний бюлетень Архівного управління УРСР. - К., 1964. - №6(68). - С.9.
15. Основные правила работы государственных архивов СССР. - М.: ГАУ СССР, 1962. - С.5.
16. *Власова Т.П.* До питання про створення перфокаталогів в архіві і механізації пошуку інформації // Третя респ. наук. конф. з архівознавства та інших спец. іст. дисциплін. - К., 1968. - С.189-205.
17. Основные правила работы государственных архивов СССР. - М.: ГАУ СССР, 1984. - С.80.

Коротко

Кожний п'ятий читач, як свідчить статистика, на Хмельниччині не має бажання розлучитися з потрібною книгою. Звичайно, це створює неприємності для тих, хто не може одержати ту чи іншу замовлену літературу. Проблема з боржниками загострюється через те, що, як правило, книжки, котрі користуються підвищеним попитом, бібліотека має в одному примірнику.

Але бібліотеки потерпають не тільки від боржників, які стали справжнісіньким злом, а й від дедалі зростаючої кількості крадіжок. Так і не було, на жаль, знайдено зловмисників, котрі побили вікна та вдерлися до бібліотеки сільгосптехнікуму, що в Кам'янці-Подільському (збитки становлять 800 грн.). Однак не пощастило злочинцям, які обікрали дитячу бібліотеку в с. Плужному Ізяславського р-ну. Строк покарання їм визначить суд.

* * *

Відродження художнього оформлення української літератури, конструювання та ілюстрування навчальної, що нині зовсім занепало, - актуальна тема семінару, який було проведено Всеукраїнським фондом сприяння розвитку книговидання і преси, міжнародним фондом «Відродження», державним видавництвом «Преса України», видавничим домом «Генеза» та видавничим центром «ДрУк» при редакції «Демократична Україна».

Безперечно, було порушено нагальні проблеми, зокрема конструювання і макетування книг, альбомів, журналів, удосконалення професійного рівня виконавців.

Чи то з причини поганої реклами, чи то з якихось інших причин, але найзацікавленіші й ті, які найбільше сьогодні потерпають, йдеться про наукові видавництва, про редакції наукових журналів, а про них говорилося на семінарі, вже вкотре не були поінформовані щодо, в принципі, вельми корисного заходу.

* * *

Свою бібліотеку (створена в 1938 р.) видавництво «Преса України» вважає однією з найразковіших не тільки в Києві, а й в усій Україні. Це свідчить про те, наскільки високо цінують її значення у власному професійному житті журналісти найбільшого видавництва країни. Фонд бібліотеки - майже шістьдесят тисяч книжок. Працює і філіал, що обслуговує працівників однієї з друкарень. Бібліотека видає приблизно шість тисяч довідок на рік.

На бібліотечному «посту» відмінно несе службу завбібліотекою Світлана Святун (25 років стажу), 20 років трудиться тут Тетяна Хімочка.

З розумінням до інформаційного центру ставиться керівництво видавництва, яке відшукує можливості виділяти гроші на поповнення книжкового фонду, на передплату періодичних видань.

Валерія Шульгіна,

к. пед. н., завсектором нотних видань НБУВ,

Ірина Бобришева,

м. н. с. сектору нотних видань НБУВ

ОЛЕКСАНДР ДЗБАНІВСЬКИЙ - ФУНДАТОР МУЗИЧНОГО ВІДДІЛУ НБУВ (до 70-річчя відділу)

У статті висвітлюється творча концепція видатного українського просвітителя в галузі музичного мистецтва, композитора, критика, педагога й співака Олександра Тихоновича Дзбанівського (1870-1938), засновника та першого завідувача Музичного відділу НБУВ.

Усе життя він присвятив втіленню своєї мрії про розквіт музичного мистецтва в Україні, котра «в минулому прищепила музичну культуру в Москві і на протязі більш двох століть постачала співаків, музик, диригентів і навіть твори, і яка й сьогодні надзвичайно багата і голосами, і музичними здібностями» (Архів НБУВ, оп.1, од. зб. 338, арк. 82).

Олександр Дзбанівський народився 1870 р. у с.Маньківці на Уманщині. Отримав типове для українських родин виховання, де звучала українська пісня і вшановувалися сімейні традиції. В автобіографії Олександр Тихонович згадує: «В 3-4 роки я вже підтягував співам батька і брав участь в родинних концертах разом з старшими сестрами» (Інститут рукопису НБУВ, ф. 67, №541, арк.1).

Вчився спочатку Дзбанівський в Уманській бурсі, де «єдиною втіхою був спів українських народних пісень» (там само, арк.2), а потім у Київській семінарії. В цей час він захоплюється малюванням, яке в семінарії викладав відомий український художник М.Пимоненко, «стає заядлиим опероманом», починає серйозно опановувати гру на скрипці в професора Отакара Шевчика та теорію і гармонію музики в класі композитора Л.Д.Малашкіна в семінарії. Але найбільших успіхів досягає в мистецтві співу, зберігаючи, як і в дитинстві, прихильність до української пісні: «В четвертому класі (семінарії) мене вже інакше не звали, як «артистом», бо я вже почав співати романси... В цей час засновувалися в Києві вокальні гуртки, які співали переважно українські

пісні, в них і я брав участь» (там само, арк.4). Два роки навчання у професора К.Еверарді, який навіть викладав безкоштовно заради талановитого учня, сформували Дзбанівського як професійного співака. Водночас він як вільнослухач відвідує Київський університет.

Спеціальну музичну освіту Дзбанівський отримав у московському Філармонічному училищі, навчаючися теорії музики в класах професорів Кругликова та Ільїнського.

Педагог-просвітник, композитор і виконавець, критик та організатор благодійних акцій, Олександр Тихонович, як і угорські композитори З.Кодай та Б.Барток, намагається практично вирішити справу музичного виховання молоді, викладаючи співи в школах і гімназіях Києва та Житомира, організовуючи різні заклади для малюків. На Житомирщині він «заснував дитячі (літні) садки, де під [його] керівництвом водили зі співом різні ігри тисячі дітей, дитячі приюти й майстерні, воскресні й вечірні школи, народні читання з концертами» (там само, арк.7).

«Викладаючи співи, - згадує Дзбанівський, - я побачив, що нема путніх збірок пісень ні для дітей, ні для хорів. Репертуар був застарілий і нецікавий. Тому почав складати свої збірки» (там само, арк.9). З 1900 р. друкуються збірки митця в найпрестижніших видавництвах: П.Юргенсона, А.Гутхейля в Москві, Л.Ідзиковського в Києві. Виходять «Школьное пение» у 10-ти випусках, «Хоровое пение» в чотирьох, «Сборник школьных песен» у шести, «Пісні та ігри для дітей молодшого віку» (ДВУ, 1929). У рукописах залишилися обробки українських народних пісень (ф.67, №75), «Нотна грамота

в таблицах» (ф.67, №77), «Дитячі музичні ігри» (ф.67, №78), інші музичні композиції. Збірки складають близько 1400 сторінок, включають багато обробок народних пісень, записаних та гармонізованих автором.

Педагогічна й громадська діяльність Дзбанівського, його творчий доробок у галузі музичного виховання на національних засадах відіграли надзвичайну роль у підвищенні музичної культури в навчальних закладах України, зокрема в харківських Музтехнікумі, а потім Муздрамінституті, де він працював викладачем, а згодом - професором.

Статті Олександра Тихоновича постійно друкувались у журналах «Русская музыкальная газета» (1897 - 1918), «Жизнь и искусство» (1898-1911), у газетах «С.-Петербург», «Вечернее время», «Слово», «Новая жизнь» до 1919 р.

Відомий редактор-видавець «Русской музыкальной газеты»* (СПб.) М.Фіндензейн з великою пошаною

ставився до Дзбанівського і запросив його співпрацювати з журналом, на що той згодився.

У 1938 р. Олександр Тихонович звернувся до музикознавчого дослідження «Музична бібліотека О.К.Розумовського» (Архів НБУВ, оп. 2, од. зб. 35, 89 арк.), усвідомлюючи її значення для історії України. Дослідник зазначає: «Особливої уваги заслуговує музична бібліотека гр. Олекси Кириловича Розумовського - (другої пол. XVIII ст.), що зберігається в недавно організованому музичному відділі бібліотеки Української академії наук (Київ). Можливо, що це лише єдина музична бібліотека, яка збереглася в такій значній кількості (понад 2 500 окремих творів). Особливо цінне те, що разом з нею збереглися майже всі каталоги, що відкидає всі сумніви відносно її справжності» (там само, арк. 9).

Автор обрав незвичайний культурологічний аспект дослідження музичної бібліотеки О.Розумовського: з погляду виконавських можливостей окремих музикантів, кріпацьких оркестрів та театральних труп того часу, які користувалися цією нотозбірною і, отже, мали досить високий професійний рівень. «Всім відомо, - зазначає Дзбанівський, - про той культурний вплив, який мала Україна на Росію, починаючи з початку XVI ст., коли російська школа, література, побут, мистецтво - все підпадало під вплив українських вчених, музик та ін. Найбільш яскраво помічається цей

* Журнал «Русская музыкальная газета» (Петербург, 1894-1918) чверть століття висвітлював музичне життя Росії, значне місце відводячи музичній бібліографії та нотографії. І сьогодні «Русская музыкальная газета» залишається найціннішим джерелом дослідження історії музики того періоду, включаючи й українське мистецтво, і користується великим попитом у науковців та виконавців. У фондах сектору нотних видань зберігаються всі випуски цього журналу зі статтями Дзбанівського. Співпраця з видавництвом найвизначнішого музичного журналу Росії того часу є свідченням високого професіоналізму митця.

вплив з того часу, коли Україна приєдналася до Москви (1654 р.). З того часу по царським наказам почали вивозити до Москви не тільки окремих славетних співаків, а й цілі хори з «реєнтами і творцями» (композиторами)» (там само, арк. 21).

Цю ж думку покладено Дзбанівським в основу обґрунтування необхідності відкриття музичної бібліотеки в Україні в листах до наркома А.Луначарського, до Головнауки УСРР, до директора ВБУ С.Постернака: «Україна поставляла для театрів, царської капели та інших капел кращих артистів, співаків, диригентів, композиторів-музичних діячів (Березовський, Бортнянський та ін.). А українські магнати помішки утворювали свої капели й оркестри (на кошти, що добуто потом і кров'ю українських селян), щоб похвалитись ними перед сусідами і «двором». І ось, приймаючи все це до уваги, а також і ту здатність до музики і талановитість, якими завжди славились українці, можна було б гадати, що Україна покрита мережею музичних бібліотек, музичних музеїв та колекцій музичних інструментів. А між тим на ділі - майже нічого немає. ... А тому, поки не пізно, треба будувати Центральну Національну музичну бібліотеку (рукописів і друку)» (Архів НБУВ, оп.1, од. зб. 567, арк.13).

«... Таке становище розвитку музичної культури на Україні весь час хвилювало мене, - старого музичного діяча, і, нарешті, примусило мене ще на початку 1927 р. подати до Укрнауки доповідну записку про потребу утворення на Україні в першу чергу Центральної музичної бібліотеки з музейним відділом, зазначивши і засоби збирання фондів» (там само, од. зб. 338, арк. 82). Дзбанівський вбачав завдання такої бібліотеки в тому, щоб «стати за головне нотосховище України, бути за наукову базу для студій українських вчених у галузі музикознавства, бути за одне з знаряддів поширення музичної культури серед широких мас працюючого люду України» («Пролетарська правда», 15 червня 1929 р.; ІР НБУВ, ф.33, №3055, арк.13).

11 листопада 1927 р. на засіданні Ради ВБУ було прийняте рішення про необхідність заснування Національної музичної бібліотеки УСРР у складі ВБУ як її Музичного відділу (Архів НБУВ, оп.1, од. зб. 140, арк. 15), 7.03.1928 р. затверджено штат нотно-музичного відділу (протокол №124, там само, арк. 87), а 14 листопада цього ж року «після всебічного обговорення обрано на посаду наукового робітника-керівника Музичного відділу О.Т.Дзбанівського» (протокол №135, там само, арк.111).

Організаційна структура нотно-музичного відділу мала бути такою:

1) Книги з музикознавства, музичні підручники, музичний довідковий матеріал (словники, програми тощо).

2) Ноти всіх типів інструментальної та вокальної музики.

3) Архів фонограм.

4) Музичний музей (там само, оп.1, од. зб. 354, арк. 14).

У проекті «Статуту музичного відділу ВБУ» було зазначено: «Завдання музичного відділу ВБУ як музичної бібліотеки і музичного архіву-музею всеукраїнського значення в основному зводяться до комплектування, опрацювання, охорони збірок, що переходять у відділі, та обслуговування наукових робітників-музикознавців, навчальних педагогічних та виконавчих кадрів... До складу Музичного відділу входять Музей-кабінет, устаткований музичними інструментами, і читальня, а також архів-музей (рукописи, автографи, програми, фотографії та інш.)» (там само, од. зб. 406, арк.21).

Дзбанівський наполягав на тому, що «існування музичного відділу (який являється Всеукраїнською музичною бібліотекою) лише як нотної бібліотеки - без книжок по музиці, журналів тощо не має значної цінності і ніяк не може бути за головну базу для студій українських вчених в галузі музикознавства» (ІР НБУВ, ф. 33, №2758, арк.11). Розпорошення музичних матеріалів по різних бібліотеках і відділах заважає плідній науковій роботі.

Його не полишала думка про організацію музичного музею в складі музичного відділу, тому що «лише музичної бібліотеки не досить для розвитку музичної культури, - потрібні ще матеріальні зразки муз. культури, як - музичні інструменти, рукописи, стародруки, портрети композиторів, музикантів-артистів, афіші, програми, фонограми, грам-платівки та інш. А тому стоїть на черзі - утворення музично-історичного музею чи музейного відділу при Музичній бібліотеці» (О.Дзбанівський. Про утворення музично-історичного музею. Архів НБУВ, оп.1, од. зб. 338, арк. 84).

Згадаємо, що музичний відділ Бібліотеки Конгресу США має чудову колекцію музичних інструментів, зберігає нотні рукописи, архіви видатних музикантів, включає концертне відділення, що планує й організовує концертно-виконавську роботу при Бібліотеці.

У листі до Упрнауки від 28.03.1928 р. Дзбанівський пише про музично-просвітницьку діяльність серед читачів: «Вже й тепер, ще до повного розгортання свого нотно-музичного відділу, Всенародна Бібліотека провадить демонстрації перед широкими читачівськими масами зразкових музичних творів Бібліотеки, улаштовуючи камерні вечори в супроводі пояснюючих доповідей та відповідних книжкових і нотних виставок» (Архів НБУВ, оп.1, од. зб. 254, арк.14).

Завдяки енергійним пошукам Дзбанівському пощастило-таки зібрати невеличку колекцію інстру-

ментів: клавикорд, гуслі, «рештку кріпацького оркестру Браницьких», шарманку XVIII ст. та ін. Завідувач художнього відділу Київської картинної галереї М.С.Павленко і завідувач музичного відділу ВБУ О.Т.Дзбанівський у 1930 р. уклали акт про передачу піаноли, скрипки, клавесина та мідних труб (там само, од. зб. 265).

Дослідник провів величезну організаційну роботу з комплектування фондів відділу, намалював чіткий план заходів щодо втілення ідеї організації Всеукраїнської музичної бібліотеки:

«1. У фонд бібліотеки положити перше всього всю бібліотеку Олесья Розумовського, яку пощастило знайти в Всенародній бібліотеці, і всі інші ноти (рукописні і друковані), яких там є більш 10 000 примірн., а крім того всі ноти і муз. теоретичні твори, які попали до окружних музеїв... а також ноти із «університетських» бібліотек.

2. Вибрати все, що є більш цінного в міських бібліотеках... в клубних бібліотеках... із музвузів (тільки дублікати і те, що має історичну цінність), а також із різних установ, де теж завалились ноти.

3. Звернутись через пресу до громадян з проханням жертвувати для бібліотеки ноти, музичні журнали й книжки.

4. Звернутись (теж через пресу) до закордонних композиторів з проханням надсилати до Ук. Муз. бібліотеки свої твори.

5. З таким же проханням звернутись до закордонних ното-видавництв і до муз. бібліотек.

6. Від імені НКО УСРР звернутись до НКО РСФРР з проханням:

а) дати по одному примірникові нот і книжок з резервних фондів музичних бібліотек та музеїв Ленінграда і Москви, а також з фонду, який склався з нотовидань Юргенсона та ін.;

б) повернути частину музичних матеріалів і інструментів, що в свій час було забрано на Україні і що має відношення до історії української музики...

7. негайно командувати освічену людину до Ленінграда і доручити їй пошукати по книжкових і нотних склепах, а також по бібліотеках приватних осіб необхідних нот і книжок з тим, щоб закупити більш цінне і необхідне, особливо те, що торкається української муз. культури...

З цим треба спішити, бо такі бібліотеки закупуються приватними нотними магазинами, диригентами та інш.» (там само, од. зб. 567, арк. 14).

Дзбанівський також звертався з проханням надати допомогу в організації музичного відділу до багатьох державних установ: Держвидаву УРСР, Академії наук СРСР, Упрнауки, Державного книжкового фонду, Державної бібліотеки ім.Леніна, Бібліотеки Пушкінського дому, Московської консерваторії, Державної публічної бібліотеки в Ленінграді, Харківського музею мистецтва, Всеукраїнського

товариства культурного зв'язку з закордоном (там само, од. зб. 56, арк. 1) та ін.

Складаючи автобіографію, Дзбанівський у 1934 р. писав з приводу накопичення фондів: «З 1929 р. завідую Музичним відділом Бібліотеки ВУАН; музична бібліотека утворена по моїй ініціативі, і всі фонди відділу, за винятком обов'язкового примірника та невеличкого фонду, який зберігся в Бібліотеці (3 000 од.), зібрано мною без коштів (на сьогодні у Муз. відділі понад 100.000 од.). Також виконав складну роботу (як уповноважений Бібліотеки) по отборі і перевозу в надзвичайно тяжких обставинах цінних бібліотек із Житомира (9 вагонів)» (ІР НБУВ, ф.67, №547, арк. 8).

За відсутністю приміщення музичний відділ відкрився для відвідувачів лише навесні 1929 р. в будинку №14 по бул. Шевченка.

Отже, минуло 71 рік від заснування музичного відділу і 70 років з того часу, як прийшов перший відвідувач до його читального залу. У відділі працювало багато відданих своїй справі ентузіастів: дочка композитора Миколи Лисенка Катерина Масляникова (Маслянникова), кандидати мистецтвознавства Т.Шеффер та К.Черпухова, Н.Калиновська, Н.Фоміна. Сьогодні у Залі нотних видань продовжують справу О.Дзбанівського високоосвічені музикологи-бібліотекарі Лариса Івченко, Ірина Савченко, Ірина Бобришева, Євгенія Кожушко.

Концепцію Національної музичної бібліотеки України як центру музичної україніки, розроблену О.Т.Дзбанівським, покладено в основу роботи сектору нотних видань й на сучасному етапі. Накопичення фондів, їх збереження, дослідження і введення до наукового й культурного обігу - головні його завдання. За останні роки НБУВ поповнилась колекцією «Бібліотека Спілки композиторів України» (27294 прим.), яку безкоштовно було передано сектору, колекцією рукописів інструментальних, вокальних та музично-драматичних творів сучасних українських композиторів (1 300 прим.) - також безкоштовно переданою Міністерством культури і мистецтв України.

Сьогодні фонд сектору становить 203 290 прим.

Отже, закладені О.Т. Дзбанівським славні традиції розвивають сучасні покоління дослідників.

1. Дзбанівський О. По київських музеях та бібліотеках //Музика. - 1927. - №3. - С.27.
2. Івченко Л. З любов'ю до музики // Там само. - 1990. - №6. - С.14-15.
3. Черпухова К. Скарбниця знань // Там само. - 1979. - №6. - С. 32.
4. Шулзьгіна В. Питання становлення та розвитку музичного відділу ЦНБ // Бібліотека і розвиток історичної науки в Україні. - К., 1994. - С.166-169.
5. Степченко О. Особові архівні фонди видатних українських учених як джерело з історії організації спеціалізованих фондів Всенародної (Національної) бібліотеки України (1918-1934 р.). - Дис. ... канд. іст. наук. - К., 1997. - С.165-167.

Лариса Коцирій,

аспірантка Київського національного університету
культури та мистецтв

БІБЛІОГРАФІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ С.І. ПОНОМАРЬОВА В ГАЛУЗІ РЕЛІГІЗНАВСТВА

Степан Іванович Пономарьов (1828-1913) - український і російський учений, найбільш відомий колу науковців як бібліограф, літературознавець та бібліофіл.

Він був не лише одним з перших професійних бібліографів-релігієзнавців (були й до нього, але менш виразні). Його перу належать ґрунтовні бібліографічні праці, присвячені таким відомим церковним діячам, як Київський митрополит Євгеній Болховітін, архієпископ Чернігівський та Ніжинський Філарет, митрополит Московський та Коломенський Філарет, Київський архімандрит Антонін, інші діячі релігії. Він - автор багатьох публікацій на сторінках періодики й збірників про історію та стан церков, спархій в Україні та поза її межами, про міжнародні релігійні зв'язки і контакти української та російської православних церков, про інші сторони тогочасного релігієзнавства.

Усі праці вченого насичені величезною кількістю бібліографічних посилань, що свідчить про його енциклопедичність у багатьох галузях науки, освіти, культури. Доробок ученого міг би зацікавити і сучасних релігієзнавців та духовних осіб.

Протягом життя С.І. Пономарьов написав, зредагував і видав близько 700 праць. Більшість з них частково чи повністю бібліографічні. Про це свідчить список його праць, виданий у 1913 р. (у рік смерті бібліографа) Російською Академією Наук¹. Як бібліограф-професіонал передусім другої пол. ХІХ ст. С.І. Пономарьов міг зрівнятися хіба що з видатним російським бібліографом В.І. Межовим. Для обох були характерні відданість улюбленій справі, величезна працездатність та виняткова професійна пам'ять, бажання охопити значне коло тем і проблем сучасності та висвітлити їх засобами бібліографії.

У творчому й особистому житті Пономарьова провідне місце займала релігійна тема. І це не випадково, адже був він людиною віруючою, читав релігійну літературу, цікавився життям і діяльністю духовних осіб. Статті, вірші, рецензії, бібліографічні праці релігійного спрямування склали значну частину творчої спадщини науковця. Так, у 1861 р. він підготував до друку свою першу бібліографічну працю, рецензію на «Обзор русской духовной литературы» (далі «Обзор») Філарета Чернігівського, надруковану в харківському журналі «Духовный вестник» за 1862 р. Це була

велика рецензія (близько 160 стор. без додатків) на духовну літературу 1720-1858 рр., автором якої був згаданий архієпископ Чернігівський і Ніжинський Філарет².

Відгук С.І. Пономарьова на його працю насичений величезною кількістю бібліографічних посилань. Як релігієзнавець Степан Іванович віддає належне значенню «Обзору» (до речі, й іншим роботам Філарета: «История русской церкви», «Русские Святые» та ін.) для збагачення християнства, моралі. С.І. Пономарьов застерігає: «...сотни писателей, сотни справок, множество сочинений, с которыми нужно познакомиться, все это требует большого труда и осмотрительности, все это невольно вовлекает в недомолвки, неточности, промахи...»³.

Проаналізувавши сам «Обзор» та відгук на нього С.І. Пономарьова, можна зробити висновок, що в автора й рецензента було багато спільного: любов до релігії, намагання зробити людину кращою, чистішою через залучення її до церкви, до загальнолюдських цінностей, якими, крім Біблії, є релігієзнавчі дослідження, зокрема твори Філарета. Пономарьов ретельно аналізує подані в «Обзорі» факти і вважає, що обговорення книг архієпископа обов'язково необхідне, бо подібні праці - то довідкові видання не лише з історії

¹ Хронологический список сочинений, изданий и переводов С.И. Пономарева, составленный им самим // Сборник отделения русского языка и словесности императорской Академии Наук. - 1913. - 53 с.
© Коцирій Лариса, Київ, 1999

² Филарет Черниговский и Нежинский: Обзор русской духовной литературы 1720-1858 гг. (умерших писателей). - Кн.2. - СПб., 1861.

³ Духовный вестник. - 1862. - №8. - С.640-641.

релігійної думки, а й з історії літератури. Огляд та оцінка видань Філарета були й до Пономарьова, але ці відгуки мали недостатньо критичного матеріалу, необхідних виправлень та доповнень.

Цікаві думки вченого: «Библиограф должен более всего стараться о том, чтобы в высшей степени быть точным, чтобы не ввести читателя в невольный обман, чтобы не подвергнуть будущего библиографа излишним затруднениям». І далі: «В деле библиографии точность - первое достоинство»⁴. Судження С.І.Пономарьова відносно бібліографічної праці має зайняти почесне місце в сучасних бібліографічних довідниках, адже воно актуальне й сьогодні.

А ось його позиція стосовно методики бібліографування літератури, в даному разі релігійної: «Для устранения туманной неопределенности при исчислении проповедей необходимо приводит их в строгом хронологическом порядке, обозначая каждую проповедь особым номером, помещать от строки, указывая год, месяц и число произведения, и событие или праздник, по поводу которого произнесена проповедь, и, наконец, год печати и число изданий. Такой прием мог бы избавить от невольных ошибок и облегчил бы возможность проверки множества данных, а теперь эта проверка является крайне затруднительной и не предвидится ей конца»⁵.

Завершуючи аналіз «Обзора» Філарета, Пономарьов указує на професійні достоїнства і на окремі недоліки. Рецензія доповнена різноманітними додатками. С.І.Пономарьов звертає увагу на тих духовних письменників, відомості про котрих були вміщені в «Словнику» митрополита Євгенія і деяких інших творах; на основі відомих бібліографічних покажчиків і каталогів дає повні відомості про осіб, пропущених в «Обзорі»; вказує неточності у виконанні поставленого Філаретом завдання - включати в «Обзор» не тільки письменників духовного чину, а й осіб світських, котрі виховувалися в духовних закладах чи тих, які писали твори духовної літератури; дає нові вказівки на найцікавіші з біографій різних письменників, розкидані в періодичних виданнях; виправляє деякі неточності й розбіжності в роках, творах і цитатах «Обзора». Посилання на сторінки різних видань свідчать про обізнаність і начитаність рецензента. Це відзначається в протоколі засідання відділу російської мови та словесності Академії Наук за червень 1863 р.: «Труд его заслуживает внимания по множеству поправок и дополнений к названному сочинению Филарета»⁶. І далі: «Пономарев заслуживает признательности за то, что исполнил труд неблагодарный и невид-

ный, но тем не менее существенно полезный для новой истории нашей духовной литературы»⁷.

До постаті Філарета та його релігієзнавчих досліджень бібліограф звертався ще не раз. Коли в 1866 р. архієпископ помер, на сторінках «Полтавских епархиальных ведомостей» в серпні та вересні того ж року з'являються дві публікації про нього: некролог і огляд творчості⁸. (У 1905 і 1906 рр. опублікував дві невеличкі замітки про нього в «Черниговских епархиальных известиях».)

Не претендуючи на подання повного огляду творчості Філарета, Пономарьов намагається представити основні його праці в справі розповсюдження народної освіти, а також літературні дослідження. Робить він це майстерно: відзначаючи внесок Філарета в справу влаштування в єпархії навчальних закладів, покращення побуту їх наставників, організації притулків для сиріт тощо, подає картину творчої діяльності священика. Це, передусім, «Хронологический список его сочинений с указанием рецензий на важнейшие из них». Весь творчий доробок владики подано за роками (1842-1866). Робота ускладнювалася відсутністю деяких необхідних видань, наприклад, кількох номерів «Черниговских епархиальных известий»⁹.

Цікавила С.І.Пономарьова ще одна визначна духовна особа. Це відомий український та російський учений-історик, Київський митрополит Євгеній Болховітінов (1767-1837), один з основоположників вітчизняної бібліографії й автор оглядових робіт про рукописні видання і стародруки, виявлені ним у Софійському соборі та Києво-Печерській лаврі. Дослідниця життєвого і творчого шляху Є.Болховітінова Є.В.Рукавіцина особу С.І.Пономарьова ставить на перше місце в ряду імен інших бібліографів його творчої спадщини (С.Пономарьов, Є.Шмурло, Г.Геннаді, С.Венгеров, Н.Федосова)¹⁰. І це дійсно так, бо як бібліограф С.І.Пономарьов зробив набагато більше за інших у справі збереження та популяризації творчої спадщини Київського митрополита.

У 1867 р. минало 100 років від дня народження та 30 - від дня смерті Є.Болховітінова. С.І.Пономарьов не міг бути осторонь цієї події. Він повідомляє видавця «Евгеньевского сборника» О.Івановського, що готується видати спеціальну

⁷ Записки Императорской Академии Наук. - 1863. - Т.4, кн.1. - С.78.

⁸ Пономарев С.И. Преосвященный Филарет Гумилевский, архиепископ Черниговский и Нежинский (некролог) // Полтав. епарх. ведомости. - 1866. - №16. - С.182-184; №18. - С.233-270; №19. - С.276-299.

⁹ Пономарев С.И. Уроки великого святителя (Филарета) // Черниг. епарх. известия. - 1905. - №5. - С.163-168; его же: Столетие приснопамятного святителя // Там же. - 1906. - №2. - С.48-51.

¹⁰ Рукавицина Е.В. Библиотека і архів митрополита Євгенія Болховітінова: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. - К., 1995. - С.2.

⁴ Духовный вестник. - 1862. - №10. - С.300.

⁵ Там же.

⁶ Записки Императорской Академии Наук. - 1863. - Т.4, кн.1. - С.78.

роботу про митрополита, яка могла б збагатити його творчу біографію¹¹. О.Івановський висловив згоду на сторінках «Литературной библиотеки», бо «только таким путем труженики науки могут быть друг другу полезны, и наука выиграла бы много, если б редакции журналов и газет печатали подобные заявления и просьбы»¹². І от в «Трудах Киевской духовной академии» (1867) публікується велика праця Пономарьова «Материалы для биографии митрополита Евгения». Автор з гордістю повідомляє, що заплановану роботу про Є.Болховітінова благословили владики Києва, Харкова, Полтави, Смоленська, теплі напутні слова сказали академік князь П.А.Вяземський, М.П.Погодін, Я.К.Грот, редактор «Киевских епархиальных ведомостей» протоієрей П.Т.Лебединцев, бібліограф Г.М.Геннаді та ін.¹³ Вивчення багатьох матеріалів, пов'язаних із життям і творчістю Київського митрополита, пише С.І.Пономарьов, дали вже йому «некоторую возможность составить сжатый, но связный очерк жизни и ученых трудов митрополита Евгения, труд мой уже готов, но я вовсе не желаю быть монополистом в этом случае...»¹⁴. Ще на сторінках «Полтавских епархиальных ведомостей» учений запропонував декілька пунктів біографії та літературної діяльності митрополита: архиєпископська діяльність на архиєрейських кафедрах до 1822 р., служба на кафедрі Київської митрополії, участь у розвитку Київської духовної академії, діяльність як історика церкви, історика єпархії, праці його як археолога, філолога, перекладача, літературні зв'язки, бібліографічні роботи, згадки про нього сучасників та учнів, хронологічний список праць, видання збірника листів, публікація найзначніших творів, що залишилися в рукописі, тощо¹⁵.

У «Материалах» біограф та бібліограф Є.Болховітінова втілює задумане в життя. Після висвітлення основних віх життєвого і творчого шляху одного з видатних церковних діячів першої пол. XIX ст. Пономарьов подає хронологічний список його творів, мотивуючи це переконливими аргументами: досі не було жодного повного списку творів митрополита Євгенія; всі попередні списки ділилися на кілька відділів; при відсутності повного зібрання творів митрополита, при їх розкиданості не залишалося ніякої можливості повністю ознайомитися з його творами; на твори, розглянуті критиками, поміщені рецензії і критичні статті про них; у списку подано всі окремо

взяті видання творів митрополита Євгенія, щоб вони потім увійшли в зібрання; і, нарешті, список, доповнений різними історичними і бібліографічними примітками, посиланнями на каталоги Сопікова й Смірдіна та ін.¹⁶

Наступні розділи «Материалов»: «Письма митрополита Евгения к разным лицам», «Указатель источников о жизни и вообще о сочинениях митрополита Евгения», «Отношение критики к ученым трудам преосв. Евгения». Вчений зупиняється на науковій вазі листів митрополита до різних осіб і підкреслює їх джерелознавчу та інформаційну цінність для збагачення духовної літератури й релігієзнавства, адже «письма замечательных людей имеют свое особое значение, представляя собой материалы отчасти для очерка жизни и его времени, отчасти для уяснения его взглядов, его сочинений»¹⁷. Вихід у світ «Материалов», що містили багато цікавих відомостей про життєвий та творчий шлях Болховітінова, викликав схвальні відгуки науковців країни.

Через 13 років після публікації «Материалов» С.І.Пономарьов знову звертається до постаті Київського митрополита, надрукувавши в газеті «Киевлянин» з нагоди його дня народження в рубриці «Киевская старина и новина: Записной листок «Киевлянина» (яку сам започаткував) статтю «Письма митрополита Евгения к М.П.Погодину о жизни преосв. Евгения в Киеве». Бібліограф зазначає, що протягом кількох років багато журналістів та вчених тішилися думкою заснувати в Києві особливий періодичний збірник - «Киевская старина и новина», де можна було б публікувати матеріали про почесних осіб київського духовенства, професорів університету, академіків та ін. Проте, зауважує автор статті, зупинилися на записному листку як додатку до «Киевлянина»¹⁸. Першими були надруковані листи Є.Болховітінова до М.Погодіна, передані Пономарьову самим М.П.Погодиним. Листи супроводжуються бібліографічними коментарями.

Упродовж життя С.І.Пономарьов віддано служив не лише науці, а й церкві, вважаючи їх нероздільними. Навіть побіжний огляд його релігієзнавчих досліджень, передусім бібліографічного та бібліографознавчого характеру, свідчить про те, що він був добре обізнаний з релігійною літературою, мав відомості про визначних і маловідомих діячів церкви, уважно стежив за ходом будівництва храмів в Україні, за підготовкою та виданням книг і періодичних видань релігійної

¹¹ Евгенийевский сборник. - 1871. - С.182.

¹² Литературная библиотека. - 1867. - Т.7. - С.213-219.

¹³ Пономарев С.И. Материалы для библиографии митрополита Евгения // Тр. Киев. духов. акад. - 1867. - №8. - С.293.

¹⁴ Там же. - С.294.

¹⁵ Пономарев С.И. Памяти митрополита Евгения (О предстоящем столетнем юбилее его) // Полт. епарх. ведом. - №3. - С.228-229.

¹⁶ Пономарев С.И. Материалы для библиографии митрополита Евгения // Тр. Киев. духов. акад. - 1867. - №8. - С.228-229.

¹⁷ Там же. - С.323.

¹⁸ Пономарев С.И. Письма митрополита Евгения к М.П.Погодину о жизни преосв. Евгения в Киеве // Киевлянин. - 1880. - №282. - С.2.

тематики. Все це оперативно висвітлював у пресі.

Величезним бібліографічним насиченням відзначаються публікації Пономарьова не лише про українських, а й російських духовних осіб. Це, зокрема, «Высокопреосвященный Филарет, митрополит Московский и Коломенский: Материалы для очерка его жизни и ученой деятельности»¹⁹, «Добрая вестъ: По поводу предпринятого Вольфом издания сочинений преосвященного Иннокентия Херсонского»²⁰, «По поводу указателя неофициального отдела «Киевских епархиальных ведомостей» за 1861-1870 гг.»²¹, «Православный календарь с хронологическим указателем жизни святых и установление главнейших праздников»²², «Памяти архимандрита Антонина (хронологический список сочинений и переводов его; статьи о нем)» та багато інших²³.

Однією з найважливіших бібліографічних праць С.І.Пономарьова з релігієзнавчої тематики була ґрунтовна наукова монографія «Иерусалим и Палестина в русской литературе, науке, живописи и переводах», надрукована 1877 р. в «Записках Императорской Академии Наук» та паралельно в «Сборнике отделения русского языка и словесности» за цей же рік.

Ця робота з'явилася після дворічної мандрівки вченого на Святу Землю, де він поправляв своє здоров'я. Тут бібліограф склав каталоги консульської бібліотеки та бібліотеки російської духовної місії в Єрусалимі, каталоги бібліотеки монастиря Русіка на Афоні і в Єрусалимі. Бібліографічні та добродійні старання С.І.Пономарьова в святих місцях не залишилися непоміченими православною церквою - після повернення зі Сходу його обирають почесним членом Імператорського православного палестинського товариства.

Готуючись до мандрівки на Схід, учений перечитав велику кількість відповідної літератури про Палестину, зібравши таким чином матеріали для бібліографії літератури про неї.

Причиною для складання бібліографічної праці «Иерусалим и Палестина...» було особисте бажання С.І.Пономарьова подати цілісну картину з даного питання засобами бібліографії.

У передмові, використовуючи величезний масив літописів, друкованих видань і численних публікацій на сторінках світської та духовної періодики, С.І.Пономарьов у хронологічному порядку подає всі відомі йому згадки про подорожі співвітчизників до Єрусалима і Палестини (від Никонівського літопису часів Володимира-Хрес-

тителя, де зустрічаються перші повідомлення про подорож паломників з Київської Русі до святих місць, до подорожей жителів українських і російських губерній 70-х років у цю частину світу). Свідчення бібліографа - не просто статистичні дані, а яскрава ілюстрація взаємовпливу культур слов'янських і неслов'янських народів. Ще багато цікавих відомостей можна зустріти в передмові до цієї роботи. Сам посібник являє собою перелік літератури про Єрусалим та Палестину, поданий у 15 розділах та окремих додатках (покажчики імен, періодичних видань, місць і предметів, згадуваних у бібліографії Палестини). За життя С.І.Пономарьова покажчик з даної проблематики був найповнішим. Ось його рубрики:

- «1. О путешествиях по святым местам вообще и о пути в Палестину.
2. Путешествия русских людей в Палестину.
3. Ученые издания прежних путешествий: исследования и обзоры.
4. Иностранные путешественники (в хронологическом порядке).
5. Книги и статьи о Палестине вообще и компиляции неочевидцев.
6. Иерусалим (его история, святыни, обычаи).
7. История церкви Иерусалимской.
8. Русская духовная миссия и «Русские постройки» в Иерусалиме.
9. Иноземные и инославные церкви в Палестине.
10. Окрестности Иерусалима - Иудея вообще.
11. Самария - Галилея - Сирия.
12. География Палестины: картины и планы.
13. Археологические исследования и библиография.
14. Поэтические произведения, посвященные Иерусалиму и Палестине.»

15. Картины русских художников, виды и рисунки, посвященные Иерусалиму и Палестине».

Вихід бібліографії С.І.Пономарьова, присвяченої Єрусалиму та Палестині, як і опублікування його особистих віршів з релігійної тематики, викликали жвавий інтерес громадськості, зокрема духовенства та працівників народної освіти. «Черниговские епархиальные известия» (1899, №7) у рецензії на збірку його віршів «По Святой Земле» відзначають: «Автор стихов - человек обширных познаний, христиански просвещенный, хорошо знакомый с Библией и поэт в душе...» (с.258).

Аналізуючи бібліографічні праці С.І.Пономарьова релігієзнавчого характеру, переконуємось, що вони не втратили актуальності й можуть бути цінними довідковими посібниками для викладачів та студентів сучасних духовних навчальних закладів України.

¹⁹ Киевские епархиальные ведомости. - 1867. - №24. - С.811-836.

²⁰ Там же. - 1869. - №21. - С.685-698; 1870. - №8. - С.244-254.

²¹ Там же. - 1870. - №24. - С.725-727.

²² Русский календарь Суворина. - 1877. - С.2-58.

²³ Труды Киевской духовной академии. - 1894. - №12. - С.636-652.

Оксана Хімчук,

аспірантка Київського національного університету
культури та мистецтв

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОТРЕБ УЧНІВ- СТАРШОКЛАСНИКІВ У БІБЛІОТЕКАХ ЛІЦЕЇВ, ГІМНАЗІЙ

Статтю присвячено дослідженню змісту інформаційних потреб старшокласників нових типів шкіл в Україні регіонального рівня. Пропонуються приклади анкетування з урахуванням вікових особливостей. Здійснено порівняльний аналіз змін у свідомості бібліотекарів ліцеїв і гімназій, що дає можливість простежити своєрідний моніторинг у бібліотечному обслуговуванні навчальних закладів вищого рівня.

Пошук національно-виховної системи освіти, яка сприяла б реалізації індивідуальності учнів-старшокласників, викликав появу шкіл нового типу. Оскільки головним суб'єктом таких навчальних закладів є творча особистість - учень, найістотнішої ваги набувають питання вивчення змісту й структури інформаційних потреб школярів, можливості задоволення їх системою бібліотечно-інформаційного обслуговування (БІО) у бібліотеках ліцеїв, гімназій тощо.

Важливо визначити пріоритетні вектори розвитку, нові підходи для перетворення у системі освіти, забезпечення не лише їх правового, економічного, а й культурного підґрунтя.

Поліпшенню роботи бібліотеки ліцею, гімназії сприяють нові форми обслуговування читачів, реорганізація структури бібліотеки в інформаційний центр, створення в ній нових підрозділів, які забезпечуватимуть інформаційне обслуговування. Це вимагає апробації, пошуку нових бібліотечних технологій, методик з урахуванням специфіки конкретного навчального закладу. Зміна діяльності бібліотеки як невід'ємної частини навчально-виховного процесу сприятиме виробленню загальної моделі БІО ліцеїстів та гімназістів.

БІО старшокласників ліцеїв, гімназій висуває проблеми, зумовлені віковими та соціально-психологічними особливостями цієї категорії користувачів.

При створенні системи забезпечення ІП старшокласників ліцеїв, гімназій та розгляду її складової - БІО, доцільним, на нашу думку, є розкриття дефініцій, зазначення розбіжностей у їх тлумаченні бібліотекознавством термінів «бібліо-

течне обслуговування» та «інформаційне обслуговування». Перше є підсистемою системи інформаційного обслуговування, яке здійснюють архіви, музеї, засоби масової інформації.

Як відомо, інформаційне обслуговування - це галузь професійної інформаційної діяльності, спрямованої на задоволення різноманітних ІП.

Бібліотека повинна не тільки перетворитися на сучасний інформаційний осередок, а й допомогти стати таким і школі нового типу. Цей підхід є ефективним для досягнення загальної мети - навчання та виховання молоді в атмосфері культури й духовності через інтенсивне інформаційне насичення, адаптацію учнів у соціумі. Тому ми вважаємо, що термін «бібліотечно-інформаційне обслуговування» найприйнятніший для бібліотеки ліцею, гімназії.

Автором проведено соціологічні дослідження з метою вивчення ІП учнів-старшокласників ліцеїв і гімназій, а також системи забезпечення цих потреб у бібліотеках шкіл нового типу.

З досліджень випливає, що елементами системи забезпечення ІП ліцеїстів та гімназістів є:

- маркетингові дослідження ІП, їх конкретно-соціологічний аналіз, шляхи забезпечення;
- формування у старшокласників інформаційної культури, яка включає бібліотечно-бібліографічні знання та комп'ютерну грамотність;
- оптимальне комплектування книжкових фондів з урахуванням ІП учнів і педагогів;
- підготовку й перепідготовку бібліотекарів для ліцеїв, гімназій, які мають оволодівати фаховими, діагностико-прогностичними, контрольно-коригуючими методами діяльності.

Науково-теоретичне обґрунтування вивчення

ІП учнів ліцеїв, гімназій дає змогу зробити висновок, що це - властивість кожної окремої особи і колективу в цілому, спрямована на пошук потрібної інформації, яка відповідає характеру їх діяльності: навчання, самоосвіті, дозвіллю.

Дослідження ІП старшокласників ліцеїв, гімназій було проведене в містах Березово, Дубно, Здолбунів, Рівне, Сарни за допомогою анкетування, інтерв'ювання, спостереження. Завдяки програмі збору інформації ми отримали відповіді на питання, які можна розбити на групи:

1. Тематична структура ІП ліцеїстів, гімназистів.

2. Ставлення їх до бібліотеки як джерела отримання інформації.

3. Дослідження вікових особливостей учнів.

Учням було запропоновано відповісти на такі питання:

1) Якими бібліотеками вони користуються і як часто їх відвідують?

2) З якою метою приходять до бібліотеки?

3) Чи завжди знаходять у бібліотеці ліцею, гімназії потрібну літературу?

4) Які видання становлять для них найбільший інтерес?

5) Який жанрово-тематичний діапазон ІП старшокласників інноваційних навчальних закладів?

6) Чи проводяться у класі бібліотечно-бібліографічні уроки?

7) Що потрібно змінити в роботі бібліотеки ліцею, гімназії?

Результати дослідження підтвержують, що важливим джерелом задоволення ІП ліцеїстів і гімназистів старших класів є саме бібліотека навчального закладу, а основним джерелом задоволення ІП є домашня бібліотека. Мотиви звернення до шкільної бібліотеки досить різноманітні, серед них домінуючими є підготовка до уроків, необхідність у словниках, довідниках, енциклопедіях, перегляді нових надходжень. У бібліотеці учні підбирають літературу за темою, користуючись каталогами й картотеками, консультуються, як правильно скласти список літератури. Мотиви звернення до бібліотеки можна розділити на ділові, функціональні, ціннісного плану, компенсаторні. 59,3% учнів-старшокласників знаходять потрібну за темою літературу в бібліотеці свого навчального закладу частково, 29,3% - її зовсім там не знаходять, лише 6,6% - знаходять.

Розглядаючи тематику ІП старшокласників ліцеїв та гімназій, слід зазначити, що найпитомішу вагу складають тематичні уподобання, які проявляються у такій послідовності: історична література, з питань освіти, культури, спорту, юридична література. Ліцеїстів цікавить література з питань соціології, психології, філософії, техніки, гімназистів - з питань етики та естетики, мистецтв,

релігії, краєзнавча література. Всіх - художня, довідкова література, періодичні видання.

Інформаційна культура ліцеїстів, гімназистів досліджуваних закладів не така вже й висока, що пояснюється відсутністю добре налагодженої системи інформування, цілеспрямованого формування в учнів бібліотечно-бібліографічних умінь та навичок. Так, на запитання: «Чи проводяться у вашому класі бібліотечно-бібліографічні уроки?» - 62,6% відповіли «ні», 26,6% - «іноді», і тільки 8% - «так».

У результаті анкетування було виявлено ставлення учнів старших класів шкіл нового типу до бібліотеки їх навчального закладу. Всі опитані відзначили необхідність змін у її роботі, зокрема збільшення наповнення фондів профільною літературою, періодичними виданнями, покращення матеріально-технічної бази бібліотеки, придбання комп'ютерів.

Отже, для ефективного забезпечення ІП учнів-старшокласників доцільно періодично вивчати фактори, які впливають на їх формування, проводити дослідження змісту та структури цих потреб.

Іншим важливим елементом системи забезпечення ІП аналізованої категорії користувачів є формування в них інформаційної культури, тобто знання і вміння правильно формулювати тему запиту, бачити його предмет, аспект, здійснювати пошук даних, вилучати із документів необхідні відомості, оволодівати комп'ютерною грамотністю пошуку необхідної інформації.

У старшокласників уже сформовані інтереси до певної галузі знання, діяльності, відношення до самоосвіти. Вони усвідомлюють необхідність вчитися інформаційному пошуку, бо тільки орієнтація в усій багатоманітності можливостей, зосереджених у бібліотечно-бібліографічних ресурсах, сприятиме формуванню інформаційних навичок, потрібних учням для пошуку, оцінки, генерування, розповсюдження інформації. Одним із завдань є підготовка старшокласників до науково-практичної та дослідницької діяльності, що передбачає розвиток їхніх дослідницьких здібностей, оволодіння методом наукового дослідження.

Третім складовим елементом системи забезпечення ІП учнів-старшокласників у їх бібліотеці є формування бібліотечного фонду. В таких бібліотеках має бути універсальний фонд: він повинен враховувати профіль навчального закладу, відповідати освітнім, інформаційним та виховним функціям школи нового типу, включати навчальну, довідкову, художню, науково-популярну, методичну й педагогічну літературу, складатися з книг, журналів, газет, брошур, нетрадиційних носіїв інформації. Науково-дослідницька діяльність учнів-старшокласників потребує освоєння істо-

ричної літератури, матеріалів з архівів, музеїв, тобто історико-культурних фондів. Для цього бібліотека навчального закладу нового типу має взаємодіяти з науковими бібліотеками, музеями, архівами.

Слід визначити стратегію формування книжкових фондів бібліотек ліцеїв, гімназій: бюджетне фінансування, створення фонду підтримки, добровільні внески батьків. Треба вивчити можливість укладання договорів між бібліотеками й окремими вузами, щоб формувати спеціалізовані фонди за рахунок додаткового фінансування.

Розвиток системи забезпечення ІП учнів-старшокласників у бібліотеці ліцею, гімназії зумовлює необхідність перегляду підготовки фахівців-бібліотекарів, які б уміли оперативно знаходити й надавати потрібну інформацію.

Процес самовдосконалення націлює бібліотечного фахівця на безперервне вивчення передового вітчизняного та світового досвіду, вміння спілкуватися з молодим допитливим читачем, бібліотекар має вивчати основні потреби, мету і завдання інноваційної освіти, закладати підвалини інформаційної культури нового покоління.

Одночасно з анкетуванням учнів-старшокласників ліцеїв і гімназій анкетували й бібліотекарів цих навчальних закладів. Деякі питання якоюсь мірою дублювалися - для достовірніших висновків у відповідях учнів і бібліотекарів.

Зауважимо, більшість бібліотекарів ліцеїв та гімназій працюють сьогодні в традиційному режимі (як і в загальноосвітніх школах), але всі вони підкреслюють необхідність змін.

Потрібно, на нашу думку, проводити психологічні семінари, тренінги з бібліотекарями шкіл нового типу, переглянути систему підготовки й перепідготовки кадрів, розробити методичні посібники для навчання.

1. Айзенберг А., Терешин В.И. О педагогических возможностях школьной библиотеки // Развитие педагогической функции советских библиотек. - М.: МГИК, 1991. - С.97-103.
2. Бібліотеки України - юнацтву: досвід, проблеми, перспективи: Інформаційний бюлетень. Вип. 11. - К.: ДБУ для юнацтва, 1995. - 28 с.
3. Библиотеки школ нового типа: Метод. материалы и опыт работы / Рос. акад. образования. Гос. научн. б-ка им. К.Д.Ушинского; Сост. Н.Б.Бирюкова. - М., 1995. - 34 с.

4. Библиотека и старшеклассник: Метод. рекомендации для библиотек, работающих с юношеством / Сост. И.В. Бахмутская. - М., 1975. - 75 с.
5. Вопросы совершенствования подготовки кадров для работы с юными читателями: Межвуз. сб. науч. тр. - М., 1984. - 139 с.
6. Долбенко Т.О., Шалак О. Соціологічні дослідження читання молоді - новий напрямок діяльності юнацьких бібліотек // Бібліотека у демократичному суспільстві: Зб. матеріалів. - К., 1995. - С.153-155.
7. Дубовий В. Бібліотечне обслуговування юнацтва: досвід, проблеми, нові підходи // Бібліотеки і розвиток культури та духовності на Вінниччині: Матер. конф. - Вінниця, 1993. - С.21-23.
8. Информационная культура личности: прошлое, настоящее, будущее: Тез. докл. Междунар. науч. конф. (Краснодар - Новороссийск. 11-14 сент. 1996 г.) - Краснодар: Краснодар. гос. акад. культуры, 1996. - 490 с.
9. Информационные потребности в области педагогики и народного образования на современном этапе и пути их оптимального обеспечения: Сб. науч. тр. / Под. ред. Л.М.Скляниной и др. - М., 1992. - 120 с.
10. Информационная работа школьной библиотеки: Метод. рекомендации / Сост. Л.П.Осветинская. - Минск, 1984. - 19 с.
11. Кон И.С. Психология старшеклассника: Пособие для учителей. - М.: Просвещение, 1981. - 191 с.
12. Концепція розвитку бібліотечно-інформаційного обслуговування молоді в Україні // Молодь. Інформація. Бібліотека. - К., 1992. - С. 1-8.
13. Литвина Н.В. Развитие фонда школьной библиотеки на современном этапе // Единый библиотечный фонд страны: проблемы формирования: Межвуз. сб. научн. тр. - М., 1989. - С.130-143.
14. Мозгова В.П. Бібліотека навчального закладу нового типу // Ліцей український гуманітарний. - К., 1996. - С.150 - 152.
15. Проблемы информационной культуры: Сб. статей / Под ред. Ю.С.Зубова и И.М.Андреевой. - М.: Изд-во Моск. гос. ун-та культуры, 1994. - 215 с.
16. Скнар В.К. Професійне спілкування та професіоналізація працівників публічних бібліотек // Публічні бібліотеки: сучасність і майбутнє: Зб. ст. до Міжнар. наук.-практ. конф. - К., 1997. - С.169-172.
17. Чачко А.С. Библиотечный специалист: особенности труда и профессионализации. - К.: Наук. думка, 1986. - 190 с.
18. Школи нового типу в Україні: Метод. посібник / В.Ф.Паламарчук, І.Г.Єрмаков, Г.М.Ісаєва. - К.: ІСДО, 1996. - 156 с.
19. Шкільна бібліотека - досвід і пошуки: Матеріали з досвіду роботи шкільних бібліотек / Укл.: С.В.Кириленко, І.П.Леонченко. - К.: ІЗМН, 1997. - 112 с.

Світлана Артамонова,

к. пед. н., доцент, завсектором організаційно-методичної роботи Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки ім. В.Г.Заболотного

Наталія Данилова,

заввідділом обслуговування ДНАББ

НОВЕ І ТРАДИЦІЙНЕ

(БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ В ДНАББ)

Одна з основних функцій ДНАББ - забезпечувати потреби читачів у літературі з архітектурно-будівельної та декоративно-прикладної тематики, надання допомоги у її виборі та використанні.

З технічної точки зору обслуговування читачів являє собою сукупність таких процесів: видання документів у читальних залах, складання довідкової бібліотечно-бібліографічної інформації; організація та використання всіх форм і методів пропаганди літератури в бібліотеці та поза її межами.

Реалії ринкової економіки, соціально-економічна перебудова суспільства, професійно-освітня переорієнтація населення викликали зміни не тільки читацьких потреб та попиту, а й бібліотечно-інформаційного обслуговування (БІО) читачів, користувачів ДНАББ. Видозмінюються і поглиблюються інформативні, освітні та просвітницькі функції наукових спеціалізованих бібліотек.

Але традиційні форми БІО не втратили свого значення. За умов надання сучасного звучання книжковим виставкам, довідково-інформаційній роботі вони приносять велику практичну користь.

Фінансова нестабільність в країні позначилася й на науково-технічних бібліотеках (НТБ) комплексу. Істотно скорочується їх мережа та можливості поповнення фондів новими галузевими виданнями. Основний тягар лягає на ДНАББ, важливим призначенням якої стає заповнення вакууму в галузевій літературі.

Постійно діючі перегляди книг, періодичних видань, нормативно-технічної документації, виставки нових надходжень та тематичні розраховані не лише на фахівців, а й на бібліотечних працівників.

Скорочення кадрового складу галузі та бібліо-

технічних працівників, структурні зміни мережі НТБ потребують нових підходів до традиційних форм бібліотечного обслуговування. Бібліотечним працівникам доречно було б узяти на себе аналіз літератури в ДНАББ та інших наукових бібліотеках для подальшого інформування фахівців через підготовку тематичних добірок, оглядів літератури, бібліографічних покажчиків тощо. В умовах, коли продовжується знищення НТБ в установах, організаціях, на підприємствах, необхідно активізувати діяльність, довести свою значущість для реалізації галузевих завдань. Престиж та імідж будь-якої бібліотеки прямо залежить від БІО.

На допомогу широкому колу фахівців та бібліотечних працівників ДНАББ систематично друкує в галузевих спеціалізованих виданнях інформацію про нові надходження. Це такі рубрики, як «На книжкових полицях ДНАББ» (журнал «Будівництво України»), «Книжковий світ у Гостинному дворі» («Інформаційний бюлетень Держбуду України»), «С полки. Рейтинг» (журнал «АСС»), «Бібліотека» (журнал «Ватерпас») та ін. Ця інформація про фонди ДНАББ розповсюджується по країні, сприяючи рекламі та іміджу книгозбірні. Результат - значне збільшення замовлень на літературу, нормативно-технічну документацію з проблем архітектури й будівництва, дизайну, інтер'єру, історії архітектури України та зарубіжного досвіду.

Формування нового інформаційного середовища активізувало пошук нових форм роботи в бібліотечній справі. Новим у діяльності ДНАББ є її участь як експонента щорічних міжнародних галузевих виставок з проблем архітектури, будівництва, дизайну, інтер'єру. Торговельно-промислові виставки - це додаткові контракти для комерційних фірм та підприємств, розширення клієнтурної бази тощо. Відвідує їх багато людей різного рівня освіти та віку. Книга як експонент виставляється на міжнародних універсальних і

спеціалізованих книжкових виставках та ярмарках в усьому світі (один зі старіших - Міжнародний Лейпцизький книжковий ярмарок, започаткований ще в XVII ст.). Але основною метою цих заходів є реклама книжкової продукції, видавничої діяльності, активізація збуту, встановлення ділових і комерційних контактів книговидавців та книготорговців, сприяння обміну інформацією з проблем книжкової справи. Експонентами таких виставок, ярмарків виступають видавництва, видавничі фірми, книготорговельні організації, головним завданням яких є продаж продукції - своєї або чужої, реклама видавничих послуг. Усі заходи заангажовані на комерційних засадах.

ДНАББ вирішила подолати усталене поняття про призначення таких виставок. Сьогодні це новий напрям її діяльності, зумовлений актуальністю архітектурно-будівельних проблем в Україні. Тут треба окреслити три тематичних ядра, яким відповідають бібліотечні фонди: архітектура, технологія будівництва та житлово-комунальне господарство. Протягом останніх двох років бібліотека брала участь як експонент у таких міжнародних спеціалізованих виставках з проблем галузі: «Дім і стиль», «Будівництво та архітектура - 98», «Котедж», «Сучасна кухня» тощо. На перший погляд може здатися, що нічого нового в такій діяльності немає, адже й раніше проводилися виїзні перегляди літератури в галузевих установах, організаціях, на підприємствах. Але, з одного боку, з'являються нові фірми, приватні підприємства, акціонерні товариства, корпорації, а з другого, - скорочуються державні установи й фахівці у них. Перед бібліотекою постали проблеми: як знайти свого потенційного читача, як повернути спеціалістів до споживання інформації, що накопичується у фондах бібліотеки? Або чим є для бібліотеки - некомерційної структури - такі виставки? Навіщо їй брати участь у виставках, коли вона нічого не виготовляє та не може продавати свої книги відвідувачам? Спочатку можна було почути навіть таке: а що робить тут бібліотека?

Дійсно, бібліотека як експонент комерційної виставки вельми специфічне, рідкісне та надзвичайне явище. Світовий досвід показує, що аналогів участі бібліотек як некомерційних структур в універсальних галузевих міжнародних торговельно-промислових виставках немає.

А тепер спробуємо довести правомірність і корисність для бібліотеки участі в названих заходах:

1. Ця акція сприяє наочному інформуванню громадськості про друковану продукцію та можливість бібліотеки.

2. Залучення потенційних читачів, передусім фахівців.

3. Реклама бібліотеки.

4. Заохочення до спонсорської діяльності комерційних структур, організаторів виставок.

5. Привернення уваги відвідувачів до зростаючої ролі бібліотеки в суспільному та практичному житті кожної людини, кожної сім'ї, установи, організації, підприємства. Доведення, що багато проблем можна розв'язати, звернувшись до послуг книгозбірні.

Кожен з відвідувачів, ознайомившись з представленою літературою, отримує візитну картку бібліотеки, з котрої дізнається про її історію, сучасний стан, склад фонду, пропоновані послуги, адресу.

Бібліотека бере участь у виставках на громадських засадах як державна неприбуткова організація, спонсорами котрої є організатори виставок.

Спонсорське ставлення до ДНАББ як важливого інформаційного середовища - це свідчення того, що суспільство усвідомлює нову роль бібліотеки в умовах ринкової економіки.

Практичний результат таких заходів - запис до бібліотеки нових читачів, переважно архітекторів, будівельників, дизайнерів, а також громадян, котрі цікавляться приватним будівництвом.

Читач наукової галузевої бібліотеки завжди відрізнявся конкретністю попиту на літературу, професійною спрямованістю інтересів. Сучасна структурна перебудова архітектурно-будівельної та житлово-комунальної галузей викликала зростання потреб в оперативній та конкретній інформації поновленого кадрового складу. Особливої уваги потребують фахівці, головним змістом діяльності яких є дизайн та інтер'єр.

Зміни читацьких потреб відповідають соціально-економічній перебудові суспільства, професійно-освітній переорієнтації населення. Це значною мірою впливає на поглиблення змісту функцій наукової спеціалізованої бібліотеки, їх видозміну та реалізацію в практичній діяльності. Бібліотека сприяє цій трансформації, розповсюджуючи свою діяльність на сфери, що раніше не використовувалися.

ДНАББ на архітектурно-будівельних виставках уже стає звичним явищем.

Робота з їх відвідувачами вимагає особливої підготовки, ерудиції, компетентності, вміння представити бібліотеку. Кожна виставка - це емоційне навантаження для бібліотечних працівників, а водночас - ефективний засіб розкриття фондів книгозбірні, її можливостей.

Цьому ж сприяє й участь у міжнародних конференціях галузевого характеру, на яких фахівці ДНАББ виступають з доповідями про її діяльність. До таких заходів готуються тематичні добірки, бібліографічні покажчики. У 1997 р. на міжнародній науково-практичній конференції в Ялті

«Проблеми захисту прибережних територій від зсувів та абразій, а також напрямів інженерних пошуків для будівництва» ДНАББ представила доповідь свого директора Г.А.Войцехівської та завідувачої інформаційно-бібліографічним відділом Н.О.Беляченко «Інформаційне забезпечення будівельного комплексу України». Учасники конференції у пакеті документів отримали підготовлений працівниками ДНАББ бібліографічний список рекомендованої літератури «Зсуви. Дослідження,

захист територій, ліквідація наслідків». Такий спосіб інформування сприяє професійному зростанню фахівців архітектурно-будівельної галузі.

На наш погляд, БІО в ДНАББ через систему традиційних і нових засобів спрямоване на розвиток архітектурно-будівельної думки й практики в Україні, на розповсюдження за допомогою друкованого слова світового досвіду в галузі архітектури та будівництва.

Факти наукового життя. Хроніка подій

Світлана Глибицька,
головний бібліограф ЦНБ Харківського
державного університету

Третє читання пам'яті К.І.Рубинського

Цей захід відбувся у Центральній науковій бібліотеці Харківського державного університету в березні 1999 р. Завдяки зусиллям головного бібліографа ЦНБ ХДУ Н.М.Березюк, ім'я визначного українського бібліотекознавця та бібліотекаря було повернено із забуття і зайняло заслужене місце в історії бібліотечної справи в Україні та в історії бібліотеки ХДУ, де К.І.Рубинський пройшов шлях від помічника бібліотекаря до директора.

Читання відкрив проректор ХДУ з навчальної роботи, проф., д.ф.-м.н. З.З.Зиман. Він вручив дипломи лауреатам премії ім.К.І.Рубинського - Н.М.Березюк і к.і.н., декану історичного факультету, доц. С.І.Посохову, який тривалий час співпрацює з бібліотекою.

У заслуханих на читаннях доповідях порушувалися найрізноманітніші проблеми.

Про ставлення К.І.Рубинського до професії бібліотекаря як до праці, котра має цінуватися, а фахівці - належно готуватися, тобто одержувати й поглиблювати бібліотечну освіту, розповіла Н.М.Березюк.

Зав. методичним відділом ЦНБ Н.Н.Кучерява підкреслила, що бібліотека не може обійтися без сучасної техніки, а в бібліотеці ХХІ ст. поряд з традиційною книгою важливу роль відіграватиме й книга електронна.

Завідділом бібліотеки Харківського політехнічного університету М.О.Круглова проаналізувала форми роботи

з читачами, спрямовані на вивчення читацького попиту та підвищення якості культури обслуговування, інформаційну оснащеність книгозбірні.

С.І.Посохов присвятив свій виступ Товариству грамотності, заснованому в Харкові 130 років тому. Чимале місце в його діяльності займали формування та підтримка народних бібліотек як джерела народної освіти.

Провідний бібліограф ЦНБ О.С.Журавльова розповіла про твори письменників-членів ВАПЛІТЕ - у фондах ЦНБ. Ці праці знаходилися у спецфондах як заборонена література, а тепер стали доступними для читачів.

Прийшов на читання й правнук К.І.Рубинського - засл. артист України, актор і режисер Харківського театру ляльок Олексій Юрійович Рубинський.

У заключному слові директор ЦНБ Е.В.Балла високо оцінила рівень історико-бібліотекознавчих досліджень бібліотеки, активну участь у цій роботі вчених історичного факультету. Керівник установи привітала нових лауреатів премії, щиро подякувала промовцям за змістовні й цікаві доповіді.

Присутні схвалили пропозицію: в зв'язку зі 140-річчям фундатора українського бібліотекознавства К.І.Рубинського (відзначатиметься в 2000 р.) присвоїти його ім'я Центральній науковій бібліотеці ХДУ.

Любов Циганкова,

завідділом науково-методичної роботи і соціологічних досліджень ОУНБ ім.Д.І.Чижевського

З БУДНІВ БІБЛІОТЕК КІРОВОГРАДЩИНИ

Економічні негаразди руйнують мережу бібліотек області, що скорочується з року в рік (наприклад, протягом 1997 р. мережа бібліотек області зменшилася на 88 од.). Але утворюються й нові структури: бібліотека-клуб або клуб-бібліотека, очолювані клубним чи бібліотечним працівником; відбувається процес децентралізації, тобто ліквідація системи бібліотечного обслуговування під керівництвом Центральної районної бібліотеки. Потерпають, передусім, сільські бібліотеки, котрі входять до районних ЦБС на правах філіалів.

За минулий рік кілька разів змінювався режим роботи бібліотек. Перехід на неповний робочий день, вимушені відпустки за власний рахунок, несвоєчасна видача зарплати стали постійними явищами, що негативно впливають на стан роботи бібліотек.

Відсутність планового державного фінансування на комплектування бібліотечних фондів, передплату періодичних видань змушують книгозбірні вдаватися до пошуку альтернативних джерел фінансування.

У бібліотеках поширюються такі додаткові платні послуги, як нічний абонемент, продаж літератури з обмінного фонду, видача літератури підвищеного попиту з комерційного фонду. Додаткові кошти книгозбірні отримують за платний запис та перереєстрацію читачів, ввівши читачькі квитки, за продовження терміну користування книгами.

У м.Світловодську працівники ЦБС підготували для читачів свято – 40-річчя міської бібліотеки. На честь пам'ятної дати міськвиконком подарував бібліотеці ксерокс. Для читачів запроваджено нову платну послугу, а бібліотека має додаткові кошти для придбання книг.

Щорічна інфляція звужує можливості бюджетного фінансування діяльності бібліотек, а нинішня податкова політика держави робить збитковою будь-яку підприємницьку діяльність закладів культури, тому бібліотеки шукають шляхи взаємодії зі світом підприємництва, діловими людьми. Запроваджується бібліотечне обслуговування на основі договорів, за якими передбачається оплата обумовлених видів послуг. Наприклад, Олександрійська ЦРБ уклала договір на інформаційно-

бібліографічне обслуговування інформаційно-видавничого агентства «Олександрія-Прес» і другий рік з ним співпрацює. Поширюється встановлення зв'язків бібліотек з діловими колами на засадах благодійництва. Різні організації, відомства, комерційні структури стають спонсорами бібліотек, перераховують кошти на передплату періодичних видань, придбання літератури. Так, за рахунок добровільних пожертвувань бібліотеками Олександрійського району передплачено періодики на I півріччя 1996 р. на 888 грн., а в Бобринецькому районі – на 269.

Допомагають бібліотекарям у цьому підготовлені обласною бібліотекою ім.Д.І.Чижевського методичні поради «Маркетинг і бібліотеки».

Підвищенню статусу бібліотеки як соціальної установи, розв'язанню її проблем сприяють щорічні звіти перед населенням, які проводять бібліотеки Олександрійського, Олександрівського, Світловодського районів.

Бібліотеки області рекламують свою роботу і доводять її необхідність суспільству. З цією метою активно використовуються засоби масової інформації. В деяких випадках бібліотеки виступають навіть як їх рівноправні партнери. Так, бібліотекарі м.Олександрії за 1997 р. зробили 27 різноманітних публікацій, результативно працюють на телебаченні співробітники філії №5 Олександрійської міської ЦБС. Ведуча програм – завідувача бібліотекою-філією №5 С.І.Святець веде передачі на каналі «Радар» - «Преса за інтересами» та «Віршотерапія».

Бібліотекарі значну увагу приділяють професійному навчанню, пошуку та запровадженню інновацій у практику. А їх у нас в області є чимало. Це й конкурси професійної майстерності, що відбулися в Онуфріївському та Олександрійському районах; діяльність клубу культпрацівників «Прометей» Олександрійського району, а для бібліотекарів-жінок працює клуб «Чарівниця». Постійно проводяться години нестандартних пропозицій та День взаємного спілкування бібліотекарів м.Кіровограда.

Але в бібліотекарів області є ще багато нерозв'язаних проблем і вони шукають способи успішно їх долати та сприяти поширенню авторитету бібліотеки серед населення.

Олена Башун,

заступник директора Донецької ОУНБ, пошукувач
Київського національного університету культури і
мистецтв

МАРКЕТИНГОВИЙ ПІДХІД ДО КОМПЛЕКТУВАННЯ ФОНДІВ БІБЛІОТЕК

В умовах нинішніх суспільних перетворень процес комплектування фондів, який завжди був актуальним для бібліотек, принципово видозмінюється.

Бібліотека як джерело отримання інформації в наш час - єдина безплатна установа культури. Дедалі більша частина населення не в змозі купувати книгу й змушена орієнтуватися на бібліотеку. Але негативні проблеми в книговидаванні та книгопостачанні перетворюють книгозбірні в установи, де переважає меморіальна функція - збереження накопичених фондів.

На регіональному рівні в Донбасі вже втретє влаштовується книжковий форум. І що, здавалося б, без можливості придбати книги, робити там бібліотекам? Утім ... бібліотекарі беруть у ньому найактивнішу участь. Більше того, Донецька обласна універсальна наукова бібліотека (ДОУНБ) виступила ініціатором цього заходу, який підтримали обласна адміністрація, Комітет інформації, Управління культури. На науково-практичних конференціях, що проводяться в рамках форуму, розглядаються історичні аспекти книжкової справи в регіоні та сучасний стан і перспективи розвитку.

Кількість виданих книг зменшується. У 1997 р. в Україні вийшло 5850 назв тиражем 47 млн. прим. (у Росії - відповідно 40600 назв, 387 млн. прим.), обмежується тематичний репертуар, що характеризується недостатньою кількістю галузевої та суспільно значущої літератури, збільшується кількість видавництв, при повній відсутності інформації про них, що ускладнює отримання бібліотеками обов'язкового примірника (ОП).

Нагадаю: кожен книговидавець зацікавлений, щоб його продукцію купували, а тому необхідно довести інформацію про неї до потенційного споживача. Це мають здійснювати книгорозповсюджувальні організації та бібліотеки. Реєстраційну

функцію виданої друкованої продукції виконує Книжкова палата України, але недостатня оперативність надання такої інформації не дозволяє бібліотекам вчасно замовляти книгу, що створює суттєві прогалини в їхніх фондах.

Отже, існує нагальна потреба в організації державної або альтернативної системи книгорозповсюдження й книгопостачання бібліотек. Її перші кроки зроблені не на державному рівні, а ініціативними людьми. Так, уже три роки існує науково-виробниче підприємство «Ідея», яке постачає книги й періодику в сто бібліотек України. Воно видає каталоги російської та української книги й періодики для попереднього ознайомлення, маючи представництва в 12 областях, а планує охопити всю країну і тим самим виконувати функції центрального колектора для бібліотек.

У рамках форуму діють книжкові ярмарки. Їх досвід довів, що книговидавці та книгорозповсюджувачі повинні орієнтуватися на бібліотеки як одну з ланок їх маркетингової концепції. І це - перспективно для бібліотек. Тільки в Донецькій області бібліотеки системи Міністерства культури і мистецтв витратили на комплектування в 1997 р. понад 1 млн. грн.

ДОУНБ виступила ініціатором збору регіональної інформації про друковані видання, а також наявні в книготорговельній мережі шляхом створення автоматизованого центру «Книжковий ринок Донбасу» з можливістю його використання бібліотеками, установами й приватними особами. Це - елемент комерційного маркетингу бібліотеки.

Книжковий форум передбачає не тільки представлення на ярмарку продукції видавництв Донеччини та книготорговельної мережі (кількість учасників зросла з 18 до 37 в 1998 р.), а й виявлення прогалин щодо ОП.

На першому форумі книговидавцям нагадали про необхідність надсилання контрольного примірника до обласної бібліотеки, а вже на третьому

було оголошено конкурс на кращу книгу по 12 номінаціях та краще періодичне видання по 6 номінаціях, що дало змогу провести нагородження лауреатів, виявити книги, відсутні в бібліотеці як ОП.

Співпраця з видавцями й книгорозповсюджувачами дозволяє застосовувати комерційний маркетинг і отримувати прибутки. При комплектуванні фондів бібліотеки вдаються до таких елементів маркетингу, як товар, послуга (головним товаром є книга); маркетингові дослідження, вивчення книжкового ринку, ціновий маркетинг (включаючи аналіз цін на книжковому ринку для вибору партнерів),

ціноутворення та економічні розрахунки проведення форуму, надання платних послуг бібліотекою тощо; реклама як найбільш використовуваний елемент дає змогу рекламувати книгу, знайти коло інформаційних спонсорів форуму, учасників книжкового процесу, послуг і можливостей бібліотеки.

Поки що кожен форум завершується зверненням до владних структур з проханням вирішити першочергові завдання книжкової справи, а отже - й нагальні проблеми бібліотек з питань комплектування. Звичайно, хочеться сподіватися на кращі часи для інтелектуального розвитку нашого суспільства.

Бібліотечна психологічна служба

Нотатки бібліотечного психолога

Ярослава Хіміч,

к.і.н., доц. кафедри бібліотекознавства та інноваційних технологій Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв

◆ Міра ефективності використання бібліотечних ресурсів детермінується як об'єктивними, так і суб'єктивними чинниками. Серед суб'єктивних - особистісні характеристики читача та бібліотекаря.

◆ Знання причин відвідування бібліотек - одне з важливих питань у вивченні психологічних особливостей бібліотечної діяльності користувачів бібліотеки. З'ясування мотивів та цілей бібліотечної діяльності користувача допомагає бібліотекарю зрозуміти ті рушійні сили, які впливають на конкретну читачську поведінку в пошуку інформації, матеріалів для читання або написання роботи, а відтак, допомагає краще організувати свою професійну діяльність, виправдати сподівання користувача.

◆ Користувач не завжди може самостійно зорієнтуватися в «бібліотечному просторі», особливо великої бібліотеки, а часто він взагалі не знайомий з принципами роботи у бібліотеці. Існування загальних каталогів та фондів, а також підсобного фонду і каталогу до нього в спеціалізованих читальних залах, наявність картотеки журнальних статей та окремого залу періодичних видань, наявність фонду вільного доступу до літератури тощо створюють для користувача, особливо якщо він уперше звернувся до бібліотеки, певне психологічне (емоційно-інтелектуальне) навантаження. Допомогти користувачеві розібратися у технології бібліотеки, підказати найефективніші шляхи задоволення його бібліотечних потреб мають досвідчені бібліотекарі, чергові консультанти.

◆ Певний етичний та психологічний зміст має нести система різноманітних піктограм, схем і покажчиків розташування відділів бібліотеки, путівників по її фондах, алгоритмів бібліографічного пошуку тощо. Всі вони не лише полегшують доступ до інформації чи підвищують комфортність обслуговування, а й істотною мірою визначають характер взаємовідносин бібліотеки з користувачами.

◆ Як і кожен вид діяльності, бібліотечна діяльність читача має свій результат та оцінку. В разі, коли бібліотека або процес обслуговування не задовольняє потреб читача, результатом може стати негативна установка на бібліотеку або бібліотекаря.

◆ Загальну картину особливостей психології користувачів певної бібліотеки або певного читального залу може дати кореляція між соціально-демографічними характеристиками читача, його місцем у структурі читачького контингенту та особливостями структурних компонентів його бібліотечної діяльності (інформаційними потребами, ставленням до бібліотеки, установками, мотивами та метою звернення до неї, добором необхідних бібліотечних послуг, особливостями спілкування тощо).

Продовження на стор. 34.

Діна Фоменко,

н.с. сектору естампів та репродукцій НБУВ

Кілька портретів М.І.Костомарова

(з фондів НБУВ)

Його лекції збирали повні аудиторії студентів не тільки Київського, Петербурзького і т. зв. Вільного університетів¹, бо, крім глибинних та всебічних знань, ерудиції й образної, живої мови, професор виявляв неабиякий хист викладача.

Прижиттєвий портрет М.І.Костомарова. 1861 р.
Літографія французького гравера Адольфа Муїльрона (Adolf Mouilleron).

Він підніс інтерес до вивчення вітчизняної історії на такий рівень, що його наукові праці читали й перечитували як художні. Йдеться про Миколу Івановича Костомарова, видатного українського історика та етнографа, письменника й публіциста.

Батько його був поміщиком з дворян, а мати - кріпачкою. Обдарований від природи, добре підготовлений вдома до навчання, юнак уже в 20 років закінчив один з найстаріших навчаль-

них закладів України - Харківський університет. Потім були праця в архівах, успішний захист дисертації, перші публікації, які виявили його неординарний підхід до історичних процесів, викладання в гімназіях і, нарешті, призначення

Прижиттєвий портрет М.І.Костомарова. 1870 р.
Фрагмент офорта видатного українського і російського художника М.М.Ге.

професором кафедри історії Університету св. Володимира у Києві. Йшов 1846 рік. Костомарову виповнилося 29. Дякуючи долі, ми маємо можливість уявити собі цю талановиту людину, бо художники залишили нам у спадок його портрети, різні за хронологією життя та психологічними характеристиками.

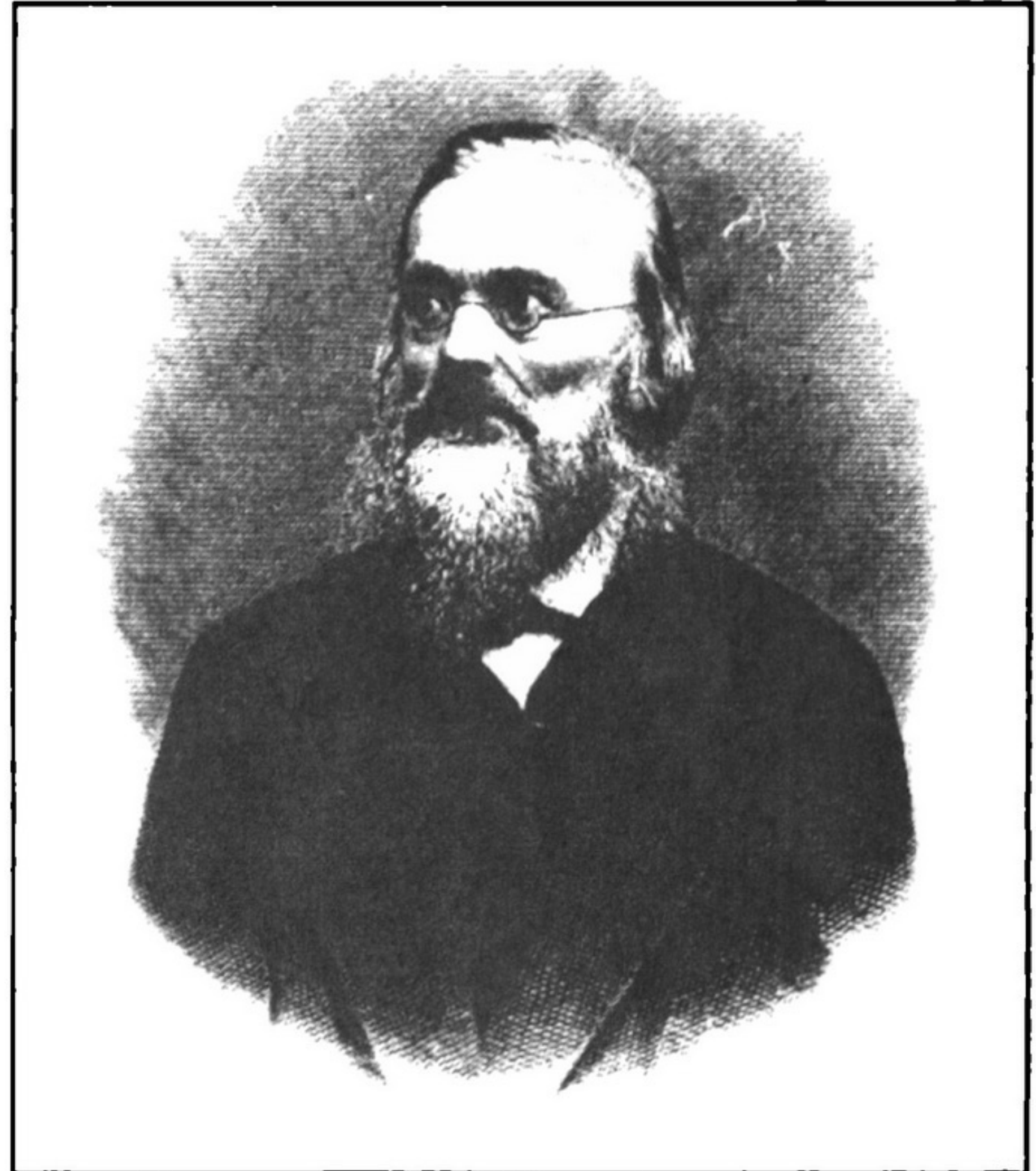
Чи не в Київську гімназію пригадував видатний український художник М.М.Ге, коли 1870 р. в далекому Петербурзі, в своїй майстерні на Васильєвському острові писав олією й малював

¹ © Фоменко Діна Дем'янівна, Київ, 1999

Прижиттєвий портрет М.І.Костомарова. Кінець XIX ст.
Офорт видатного російського гравера В.В.Мате.

Прижиттєвий портрет М.І.Костомарова. Між 1876 і 1879 рр.
Гравюра на сталі невідомого художника до видання А.О.Баумана
«Наши деятели. Галерея замечательных людей России в портретах
и биографиях».

пером портрети свого улюбленого вчителя?² Створений М.М.Ге живописний образ Костомарова наповнений життям, ясний і простий. Історика відображено ніби в момент бесіди чи дискусії. В легкій посмішці, в ясних очах майже зримо відчутна запальна переконаність у своїй правоті. А факт збігу роботи над портретом з членством М.М.Ге у товаристві аквафортистів (1870-1874) збільшує вірогідність того, що художник створив і офортний портрет Костомарова (1872 р. він перевів у офорт свій живописний твір «Петро I допитує царевича Олексія»). Можливо, радість спілкування з Миколою Івановичем залишила відчутний слід, бо історичний жанр М.М.Ге не полишав ніколи.

Заслуговує на увагу ще один прижиттєвий портрет вченого, виконаний професором живопису К.Є.Маковським. Відвідувачі 11-ї виставки передвижників 1883 р. мали можливість побачити цю роботу вперше. Зараз портрет (до речі, один з кращих творів художника) прикрашає зали Державного російського музею в С.-Петербурзі³.

Та детальніше спинимося на інших портретах М.Костомарова - графічних, які зберігаються у фондах сектору естампів та репродукцій НБУВ. 1847 р. в Києві було розгромлено Кирило-Мефодіївське товариство, одним з засновників і автором програмних документів якого був Костомаров, котрий підкреслював: «Хай ні

росіяни, ні поляки не вважають, що їм належить земля, на якій живуть українці»⁴. І хоча не всі погляди революційної частини товариства, очолюваної Т.Г.Шевченком, Костомаров поділяв, він був засуджений на рік до ув'язнення в Петропавлівській фортеці й на вісім років заслання під нагляд поліції до Саратова.

1857 р., після заслання, Костомаров опинився за кордоном. М.М.Ге з дружиною зустріли його в Парижі*.

1859 р., незважаючи на «неблагонадійність», Костомарова було обрано професором Петербурзького університету. Саме цей період життя вченого і відбиває досконало виконаний на камені портрет роботи блискучого майстра своєї справи Адольфа Муїльрона.

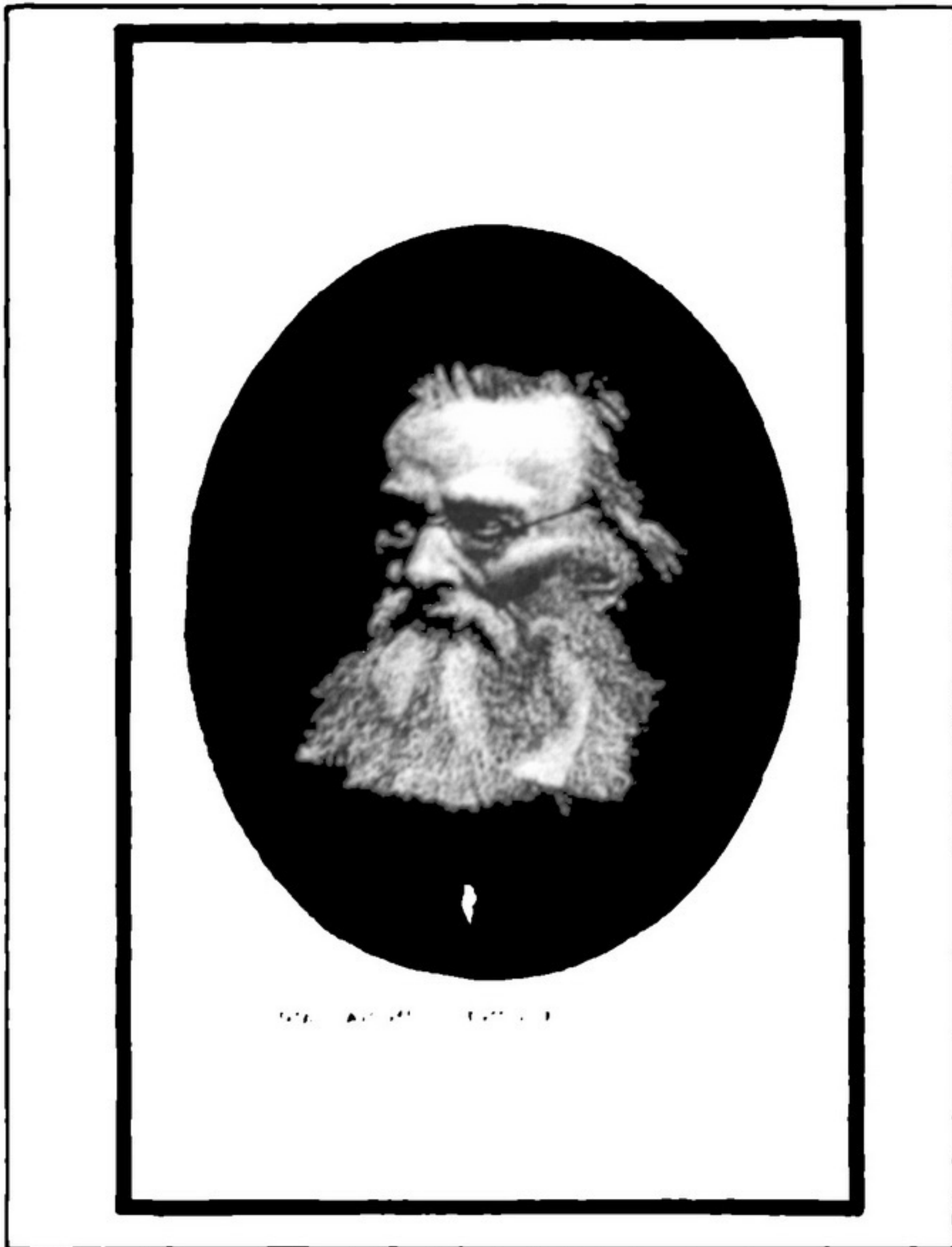
Інший портрет Костомарова створено наприкінці XIX ст. видатним російським гравером В.В.Мате**.

Розумний, проникливий погляд дещо втомлених очей, емоційно легко вразливий, вираз обличчя людини вкрай непрактичної і невмілої в побуті, байдужої до себе й своєї зовнішності, як і до всього в житті, окрім науки.

* Тут робив у той час перші кроки в офорті й Лев Жемчужников. Можливо, тоді й були замовлені ним портрети М.І.Костомарова, П.О.Куліша та Т.Г.Шевченка одному з кращих літографів Парижа.

** Чудовий рисувальник і талановитий учень - у Росії академіка Л.А.Серякова, у Франції - майстрів гравюри Адольфа Паннемакера⁵ та Клода Фердинанда Гальєра.

Прижиттєвий портрет М.І.Костомарова. 1885 р.
Ксилографія Ф.О.Меркіна з фотографії К.О.Шапіро

Прижиттєвий портрет М.І.Костомарова. I пол. 1880-х рр.
Ксилографія російського гравера О.І.Зубчаннікова.

Минають роки. Одна за одною виходять фундаментальні монографії Костомарова з історії України XVI - XVIII ст., дослідження з етнографії. Започатковано журнал «Основа». Костомаров стає членом Археографічної комісії.

Відомим, знаним у світі вченим, упевненою в собі людиною постає Микола Іванович на портреті, виконаному сухою голкою на сталі в графічному закладі Ф.А.Брокгауза в Лейпцигу.

Чи могла людина такого рівня, як М.Костомаров, не потрапити до видання А.О.Баумана «Наши деятели. Галерея замечательных людей России в портретах и биографиях» (1879-1880)? Звичайно, ні. То ж маємо ще один портрет на сталі нашого співвітчизника, зроблений невідомим гравером між 1876-1879 рр. Від попереднього він відрізняється психологічним станом зображеного. На Костомарова навалювались одна за одною страшні хвороби⁶, померла мати - єдина рідна йому людина, і хоча були й позитивні емоції (він одружився, нарешті, з жінкою, яку все життя кохав), усе негативне далося взнаки.

Спираючись на безліч документальних матеріалів, учений у своїх історичних монографіях обстоював самостійність української нації й окремішність українського історичного процесу, який, на його думку, є втіленням вільнолюбного демократичного духу українців. Він вважав, що український народ з його сталими національ-

ними традиціями і потенціалом заслуговує на кращу долю, врів у розум і талант українців та їх невичерпні можливості, мріяв про ті часи, коли навіть точні науки викладатимуться рідною українською мовою.

Один з останніх прижиттєвих портретів Костомарова зроблено з фотографії⁷. Гравюра 1885 р. на міді з неї належить штихелю талановитого учня відомого німецького гравера Йоганна Ейзенгардта Ф.О.Меркіна⁸.

У секторі естампів та репродукції зберігається репродукція з ксилографії з написом «дозв. ценз. СПб 23 апр. 1885 г.» та чорною траурною смугою. Цей портрет Костомарова зробив О.І.Зубчанніков⁹. Техніці ксилографії властива надзвичайна етичність, скупий лаконізм, що й надає їй гостроти та виразності. Отже, ніби на замовлення, як підсумок життя, цей, можливо останній, портрет М.І.Костомарова виконано на дереві.

Невиліковно хворий, він продовжував бага-

⁶ Фотограф К.О.Шапіро (до речі, талановитий поет) був відомий у Петербурзі своїми портретами письменників.

⁷ Й.Ейзенгардт (Johannes Eissenhardt), роботи якого відзначалися Ф.А.Граністю награвував чудові мініатюрні портрети російських царів для кредитних білетів. Шість років навчався володіти різцем у цього вртуозного майстра російський гравець Ф.О.Меркін.

⁸ Нагороджений 1873 р. срібною медаллю за ксилографію, кращий учень і помічник акад. Л.А.Серякова.

то й плідно працювати. В 1874-1876 рр. було написано «Русскую историю в жизнеописаниях ее важнейших деятелей», де найбільше уваги приділено українським історичним діячам; у 1879-1880 рр. «Вестник Европы» надрукував «Руину»; в 1882-1884 рр. побачили світ «Мазепа» й «Мазепинцы». А скільки вийшло з під його блискучого пера творів раніше?!

Внесок Костомарова в розвиток історіографії, без перебільшення, величезний. А ще він натхненно заповідав нам любити й берегти Україну, цю чудову «землю, на якій живуть українці».

¹ Подорожний Н. Из памятной книжки (Воспоминания о Н.И.Костомарове) // Киев. старина. - 1895. - Т.49. - С.23.

² Николай Николаевич Ге. Письма, статьи, критика, воспо-

минания современников / Вступ. статья, сост. и примеч. Н.Ю.Зюграф. - М.: Искусство, 1978. - С.226-227, 231.

³ Государственный Русский музей: Живопись. 18 - начало 20 века. Каталог. - Л.: «Аврора», «Искусство», 1980. - С.194, №3395.

⁴ *Субтельний Орест*. Україна: Історія / Пер. з англ. Ю.І.Шевчука. Вступ. стаття С.В.Кульчицького. - К.: Либідь, 1991. - С.253.

⁵ Федорова В.И. В.В.Матэ и его ученики. - Л.: Художник РСФСР, 1982. - С.114.

⁶ Мордовцев Д.Л. Николай Иванович Костомаров в последние десять лет жизни (1875-1885) // Русс. старина. - 1885. - Т.48, декабрь. - С.637, 647; 1886. - Т.49, март. - С.360.

⁷ Thieme U., Becker F. Allgemeines Lexikon der Bildenden kunster von der Antike bis zur Gegenwart. B.10. - Leipzig: Verlag von E.A.Seemann, 1914. - S.441.

Бібліотечна психологічна служба

Нотатки бібліотечного психолога

(поч. на стор. 30)

Ярослава Хіміч,

к.і.н., доц. кафедри бібліотекознавства та інноваційних технологій Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв

◆ Різноманітні читацькі міркування складаються, у кінцевому підсумку, в єдину систему громадської думки та уявлень про бібліотеку. Цей світ суб'єктивних читацьких поглядів не можна недооцінювати - його слід визнавати, досліджувати й враховувати насамперед тому, що він виступає одним з важливих регуляторів читацької поведінки.

◆ Вивчення фахово-особистісних особливостей бібліотечних працівників тісно пов'язане з вивченням специфіки їх спілкування з читачами в процесі обслуговування (коли професійні і особистісні якості виявляються найбільш наочно).

◆ Вміння бібліотекаря спілкуватися, вести діалог - вагомий фактор, що визначає ефективність обслуговування користувачів.

◆ Бібліотекар не повинен нав'язувати читачеві спілкування, але він має показати, що готовий до нього.

◆ На особливу увагу заслуговують спеціалізовані зали, саме існування яких ніби говорить про можливість фонду та співробітників задовольнити профільні інформаційні потреби читачів.

◆ Специфіка великої наукової бібліотеки полягає в тому, що такі кількісні характеристики, як кількість відвідувачів (користувачів) і обсяг виданої їм літератури на певних ділянках обслуговування об'єктивно обмежують можливість та, деякою мірою, і необхідність спілкування. Однак, якщо в користувача необхідність у спілкуванні є, а бібліотекар не готовий до нього (об'єктивно - перевантажений роботою, чи суб'єктивно - не хоче, не вміє спілкуватися), така ситуація - передумова конфлікту. Залежно від особистісних характеристик суб'єктів спілкування, їхнього емоційного стану, конфлікт може лишитися внутрішнім конфліктом читача чи бібліотекаря або перетворитися на міжособистісний конфлікт бібліотекар - читач.

◆ Наслідки конфліктної ситуації - незадоволення користувача та бібліотекаря, що впливає на їхню читацьку і професійну діяльність, знижує результати діяльності, формує певні негативні установки щодо процесу обслуговування та його суб'єктів.

◆ Запобігання виникненню конфліктних ситуацій, вчасне їх попередження і розв'язання має ґрунтуватися на кваліфікованому доборі бібліотечних кадрів (враховувати специфіку діяльності в системі «людина-людина»). Крім того, бібліотекар повинен мати можливість для психологічного розвантаження та для тренінгу своїх комунікативних здібностей тощо.

Маргарита Кривенко,

бібліограф відділу літератури іноземними мовами
Львівської державної обласної універсальної
наукової бібліотеки (ЛДОУНБ)

МІЦКЕВИЧИАНА В РІДКІСНИХ ВИДАННЯХ ЛДОУНБ

Географія видавництв, які популяризували творчість геніального польського поета, досить широка.

Так, у Лейпцигу заклади Фрідріха Арнольда Брокгауза (1772-1823) започаткували літературну серію «Бібліотека польських письменників». З'явилися там і твори відомих тогочасних та давніх польських авторів, серед них є 5-томне повне зібрання творів А. Міцкевича (1862 р. видання) і додатковий 6-й том (1869) з поясненнями сина А. Міцкевича, Владислава, щодо появи цього тому в оригінальних, золотом тиснених палітурках. Цей том є і в нашій бібліотеці. **Pisma Adama Mickiewicza. - Lipsk : F.A. Brockhaus.**

У фондах книгозбірні на Мулярській, 2а зберігається і мініатюрне з золотим обрізом видання «Конрада Валленрода» (видавництво Брокгауза, 1858 р.). **Mickiewicz, Adam. Konrad Wallenrod. - Lipsk : F.A. Brockhaus, 1858. - 117 s.**

Видавнича діяльність Владислава Міцкевича у Франції відома широкому загалу, можливо, передусім, завдяки його книгарні, що таємниче називалася Книгарня Люксембурзька (назву отримала завдяки сусідству з Люксембурзьким палацом). Вона не займалася лише продажем книг. У ній функціонували велика міжнародна читальня та солідне видавництво. В 60-ти недорогих, невеликих за форматом томах Міцкевич-видавець представив твори найвідоміших польських письменників. У 80-х роках XIX ст. у Люксембурзькій книгарні побачило світ багатотомне повне видання творів А. Міцкевича з позначкою «здійснене дітьми автора», яким і нині гордиться ЛДОУНБ. **Dziela Adama Mickiewicza. - Wyd. zupełne przez dzieci aut. dokonane. - Paryż : Księg. Luksemburska, 1880.**

Маємо ми й прижиттєве, 1844 р., теж паризьке, видання творів А. Міцкевича. **Pisma Adama Mickiewicza. T.IV. - Paryż, 1844. - 308, [2] s.**

Найвагомішим польським видавничо-книжко-

вим осередком у Познані в XIX ст. було підприємство Яна Константа Жупанського (1804-1884), який у 1839 р. заклав книгарню в поєднанні з бібліотекою, що випозичала книги додому, та видавництвом. Найбільших успіхів Жупанський досяг у 50-60-ті роки. Одне з видань цього періоду зберігається в нашій книгозбірні - монографія д-ра Грушчинського. **Dr. Gruszczyński. O Mickiewiczu ze stanowiska narodowego; Wojna Chocimska Wacława Potockiego: Dwie prelekcye. - Poznań: Nakł. księg. J.K. Żupańskiego, 1860. - 61 s.**

У другій пол. XIX - на поч. XX ст. мережа книжково-видавничих закладів у Польщі помітно зросла. Серед найзначніших - заснована в 1857 р. у Варшаві фірма Гебетнер і Вольф (проіснувала до 1960 р.). Накладом фундаторів книгарні з'явилися твори найвідоміших польських письменників XIX та XX ст., зокрема А. Міцкевича. Книги, що представляють це видавництво в нашій книгозбірні, свідчать про його співпрацю з іншими в різних містах. Так, нове видання «Поезій» А. Міцкевича, з написаним Петром Хмельовським життєписом автора, побачило світ у видавництві Гебетнер і Вольф та «Книгарні польській» у Петербурзі (1888). «Невідомі твори А. Міцкевича (1817-1823) з архіву філолатів»* в опрацюванні Ю. Калленбаха вийшли у вищезазваному варшавському видавництві та в краківському «Гебетнер і спілка» (1910). **Poezye Adama Mickiewicza. T.III/Życiorys aut. skreslony przez P. Chmielowskiego. - Warszawa: Księg. Gebethnera i Wolffa; Petersburg: Księg. Pol., 1888. - 374 s.; Nieznane Pisma Adama Mickiewicza (1817-1823) z archiwum filomatów / Wyd. J. Kallenbach. - Kraków: G. Gebethner i Spółka; Warszawa: G. Gebethner & Wolff, 1910. - 423 s.**

Наприкінці XIX ст. Краків став осередком

* Філолат - член «Товариства філолатів» - «друзів науки» - таємного осередку вільнюської молоді, в 1817-1823 рр., створеного студентами університету, зокрема А. Міцкевичем та ін.

інтенсивного польського наукового, літературного й мистецького життя. З місцевих книгарень цього періоду на увагу заслуговує експозитура Гебетнера і Вольфа (існувала під назвою «Гебетнер і спілка»). Видані нею в 1899 р. «Поезії» А. Міцкевича поповнюють міцкевичіану нашої бібліотеки. **Poezye Adama Mickiewicza. - Kraków: Nakł. księg. G. Gebethnera i Spółki, 1899. - 330 s.**

Малі провінційні містечка теж збагатилися книжково-видавничими закладами.

Найбільша у Верхній Сілезії фірма Кароля Мяркі знаходилася в Міколові (біля Катовіц) - важливого центрі польського видавничого руху. З 1845 р. існувала там друкарня Томаша Новіцького, від 1875 - видавництво К. Мяркі.

Накладом «Видавництва народних творів» К. Мяркі в Міколові в 1898 р. побачило світ ювілейне (до 100-річчя від дня народження А. Міцкевича) видання з портретом поета на фронтиспісі пензля Владислава Чеховіча. Портрет «виконаний прекрасно, таким був мій батько в останні роки життя», - цитує сина А. Міцкевича, Владислава, в першому томі К. Мяркі. **Poezye Adama Mickiewicza / Wyd. w 100-ną rocz. urodzin Wieszcza (1798-1898). - Mikólów : Nakł. wyd-wa dziel lud. K. Miarki, [1898]. - 266, [3] s.**

У міжвоєнний період (1918-1939) книжковий і видавничий процес у Польщі концентрувався головним чином у Варшаві. Помітним закладом був Видавничий інститут «Бібліотека польська» (заснований у 1920 р. Владиславом Косцельським як акціонерна спілка), що утримував власні друкарню в Бидгощі та книгарню в Варшаві і видавав альбоми малярів та художню літературу. **Mickiewicz, Adam. Pan Tadeusz czyli Ostatni zajazd na Litwie. - Warszawa: Bibl. Pol., [S.a.]. - 338 s.**

У Кракові цей період презентує Краківська видавнича спілка (1919), котра видавала старанно опрацьовані тексти з польської та іноземної літератури в серії «Бібліотека народова». З 1933 р. і донині цю серію продовжує «Оссолінеум». У нас знаходяться «Дзяди» і «Трибуна народів» А. Міцкевича даного видавництва. **Mickiewicz, Adam. Dziady wilenskie. - Kraków : Nakł. Krakowskiej Spółki wydawniczej, [S.a.]. - 150 s.; Mickiewicz, Adam. Trybuna ludów. - Kraków : Nakł. Krakowskiej Spółki wydawniczej, [S.a.]. - 408 s.**

Звичайно, творчість А. Міцкевича не могла залишитися поза особливою увагою і його земляків. У Новогрудку (нині Гродненська обл. Білорусі) накладом комітету А. Міцкевича побачили світ у 1933 р. поетичні твори майстра, а в 1934 - прозова спадщина. Видавцем був Тадеуш Піні. **Mickiewicz, Adam. Dzieła poetyckie / Wyd. i objaśn. T. Pini. - Nowogródek : Nakł. kom. Mickiewiczowskiego, 1933.**

- 482 s.; Mickiewicz, Adam. Dzieła proza. T.I/ Wyd. T. Pini. - Nowogródek : Nakł. kom. Mickiewiczowskiego, 1934. - 319 s.

Далі спинимося на львівських виданнях творів А. Міцкевича, які є частиною нашого краєзнавчого депозитарію.

У 1868 р. у Львові виникла фірма Губринович і Шмідт (з 1909 р. - Губринович і Син - Владислав і Казімеж). Книгарня утримувала кілька філій у провінційних містах, видавала підручники й художню літературу. Ця, одна з найстаріших львівських книгарень (розташована на пл. Ринок), випустила багатотомне зібрання творів А. Міцкевича на високому поліграфічному рівні та прекрасно художньо оформлене - із золотими обрізами, шкіряними корінцями й кутиками. **Dzieła Adama Mickiewicza. T.II. - Lwów: Gubrynowicz & Schmidt, 1898. - 377 s.**

Підручники для початкових шкіл видавав Народний заклад ім. Оссолінських. Отримана ним у 1878 р. від австрійського уряду монополія на видання книжок такого типу стала початком широкої видавничої діяльності. Тому не дивно, що наш примірник «Пана Тадеуша» А. Міцкевича хоч і має характер популярний, проте пристосований, передусім, для навчального процесу як підручник для середніх загальноосвітніх шкіл. **Mickiewicz, Adam. Pan Tadeusz / Oprac. K. Górski. - Lwów: Ossolineum, [S.a.]. - 397 s.**

Найбільшою і найвідомішою у Львові була, мабуть, книгарня Германа Альтенберга, існуюча з 1887 р. Пізніше (1900 - 1924) її очолював його син Альфред - пристрасний бібліофіл. З Марійської площі в 1913 р. її було перенесено до будинку готелю «Жоржа». Накладом книгарні з'являлися в гарному виконанні альбоми й репродукції графіки, солідні історичні та літературні праці, серед яких 12-томне повне зібрання творів А. Міцкевича, яке до цього часу вважається найповнішим. Кожен том оздоблено тисненою золотом палітуркою, на фронтисписах поміщено різні портрети А. Міцкевича, що не повторюються у жодному з томів*. **Dzieła wszystkie Adama Mickiewicza: [W 12 t.]. - Lwów: Księg. H. Altenberga, [S.a.].**

Гордістю нашої міцкевичіани є «Дзяди» 1896 р. з передмовою самого видавця А. Альтен-

* У другій пол. XIX ст. з'явилося так багато зовсім різних портретів поета, що важко зорієнтуватися, котрі з них найправдоподібніші. Цю проблему Альтенберг дав можливість вирішити читачеві, помістивши у кожній книзі свого 12-томного зібрання портрет поета руки іншого автора. Зокрема: т. III - портрет пензля офортиста Францішка Тепи - уродженця Львова; т. VIII - портрет руки художника Валентина Ваньковича; т. IX - відомий портрет поета 1847 р., виконаний художником Тадеушем Горецьким; т. XII - портрет, написаний добрим другом А. Міцкевича - художником Войцехом Корнелем Статтлером.

берга, який просить читача звернути увагу на зовнішні шати даної праці, бо «великою постійною турботою його було, аби шати стали виявом найкращого друкарського виконання і внутрішнього змісту даного видання». Досягається це поєднання завдяки ілюстраціям до твору А. Міцкевича, виконаним Чеславом Борисом Янковським - рисувальником, ілюстратором, художником - на замовлення А. Альтенберга. **Mickiewicz, Adam. Dziady: Cz. I, II i IV / Z il. Cz. B. Jankowskiego. - Lwów: Księg. H. Altenberga, [1896]. - 106 s., il.**

Популярними виданнями займалася перед Першою світовою війною у великому масштабі львівська «Матиця Польська», заснована в 1882 р. Ю. І. Крашевським. Випущений нею в 1901, 1904, 1907, 1909 рр. «Пан Тадеуш» поповнює львівську міцкевичіану. **Mickiewicz, Adam. Pan Tadeusz czyli Ostatni zajazd na Litwie: Historia szlachecka z 1811 i 1812 r. - Lwów: Nakł. Macierzy Pol., 1901. - 324 s.**

Центром шкільних і педагогічних видавництв у Галичині в міжвоєнний період був Львів. Тут існували чотири великих видавництва, серед яких - видавництво Товариства вчителів середніх шкіл (перетворене в 1924 р. на акціонерну спілку «Книгарня - Атлас», котра виникла внаслідок злиття «Книгарні польської» і картографічних закладів «Атлас»). Книгарня мала власну друкарню, продавала книги, видавала підручники, популярно-наукову літературу, а також картографічні праці. В нашій бібліотеці продукція цього видавництва представлена твором А. Міцкевича «Пан Тадеуш» 1925 і 1926 рр. **Mickiewicz, Adam. Pan Tadeusz czyli Ostatni zajazd na Litwie: Historia szlachecka z roku 1811 i 1812. - Lwów; Warszawa: Książnica-Atlas, 1925. - 364 s.**

Малі провінційні містечка Львівщини теж зробили чималий внесок у розвиток книжково-видавничої справи та спричинилися до популя-

ризації творчості генія польської літератури. Так, у Бродях на межі ХІХ і ХХ ст. почав активно розвивати видавничу справу Фелікс Вест. Гідна подиву його енергійність у віддаленому від великих видавничих осередків закутку стала в історії провінційної книжкової справи просто-таки винятковим явищем. З 1902 р. він видає серію «Шедеври польських та іноземних письменників» і випускає 84 томи в опрацюванні таких літературознавців, як Петро Хмельовський, Віктор Хан, Юзеф Калленбах, Тадеуш Піні та ін. До найцінніших видань Веста належить 7-томне зібрання творів А. Міцкевича (1911) в опрацюванні проф. Калленбаха, яке поповнює наш краєзнавчий депозитарій. **Pisma Adama Mickiewicza : [W 7 t.] / Wydał, objaśn., wstępami poprzedził J. Kallenbach. - Brody: Księg. F. Westa, 1911. - (Nasi wielcy pisarze).**

У Золочеві В. Зукеркандель заснував видавництво «Всесвітня бібліотека», на зразок лейпцизького «Reclams Universal Bibliothek», друкуючи, передусім, твори польських та іноземних класиків. Ціна кожної книжки становила 10 коп., щоб дешеве видання було в кожному домі.

До Першої світової війни в цій серії вийшла тисяча примірників, серед яких історична повість А. Міцкевича «Конрад Валленрод» (1897) у мініатюрному 10-копійковому томі. **Mickiewicz, Adam. Konrad Wallenrod: Powieść hist. - Złoczów: Nakł. i druk. W. Zukerkandla, [1897]. - 82 s.**

Є в нас також московське видання творів А. Міцкевича «Гражина» і «Конрад Валленрод», випущене в 1944 р. накладом Союзу польських патріотів у СРСР. Автором ілюстрацій був Алоїзи Лігенз Невярович (1802-1888)*. **Mickiewicz, Adam. Grażyna; Konrad Wallenrod. - M.: Nakł. związku patriotów pol. w ZSRR, 1944. - 107, [1] s.**

Ось далеко не повний перелік видань творів А. Міцкевича, які зберігаються у відділі літератури іноземними мовами ЛДОУНБ.

* Художник, відомий під псевдонімом Ян Тисевич, котрий у Парижі заприятелював з А. Міцкевичем і пізніше видав про нього спогади. Ці малюнки були виконані Тисевичем на замовлення польського видавця в Петербурзі Мауриція Вольфа для ілюстрованого видання «Гражини» та «Конрада Валленрода» в російському перекладі В. Венедиктова, яке вийшло з друку в 1865 р.

Олена Донець,

м. н. с. сектору естампів та репродукцій НБУВ

КОЛЕКЦІЯ ЛУБКІВ 20-Х РОКІВ (з фондів НБУВ)

Мистецтво завжди гнучко реагує на численні потреби суспільства. Насичуючи художніми витворами щоденний побут, свята, розваги, воно, таким чином, задовольняє всі смаки.

Саме із задоволенням зазначених потреб і пов'язана історія розвитку та побутування одного з найцікавіших видів масового мистецтва - лубка, або масової настінної друкованої картинки.

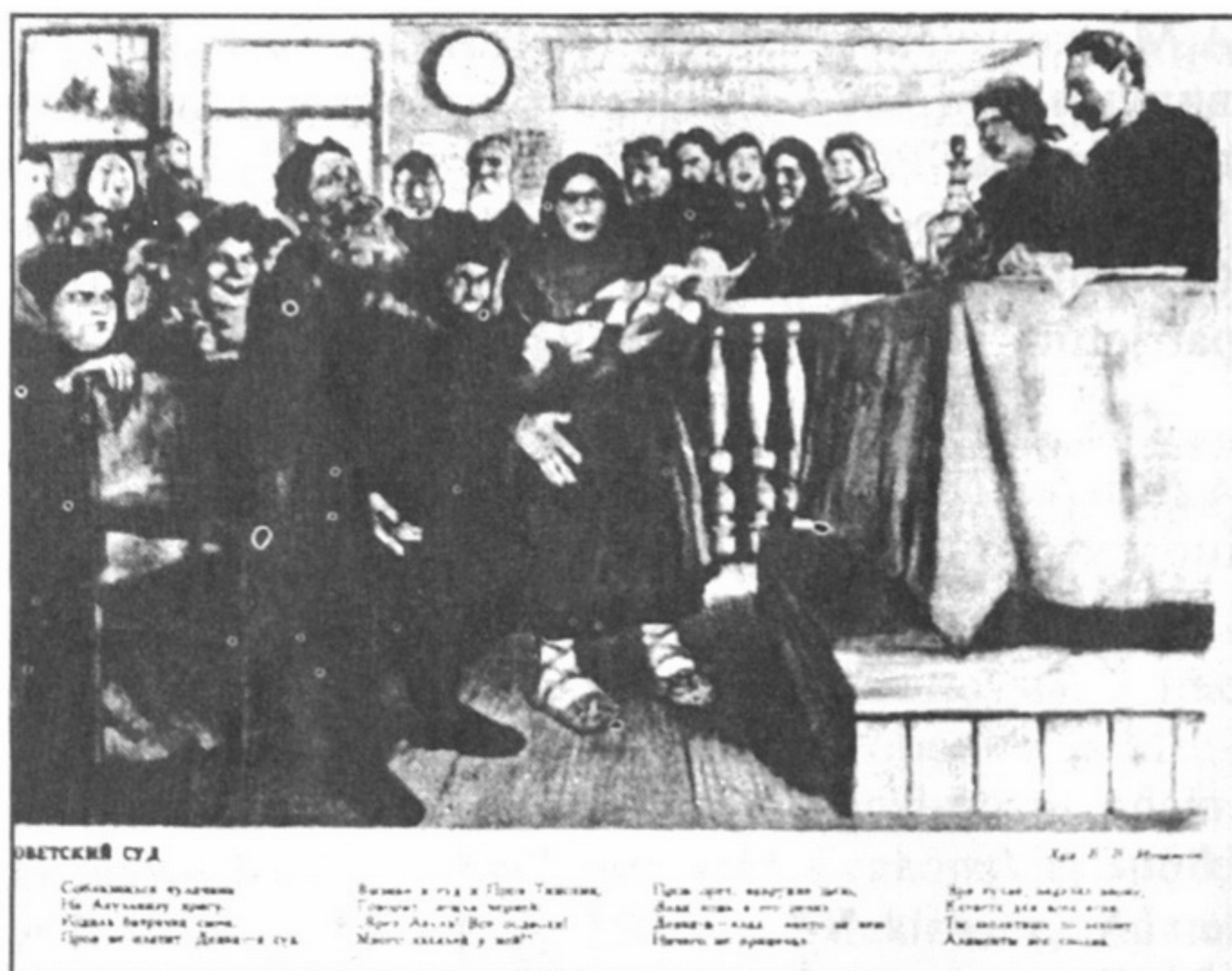
На різних етапах свого розвитку лубок змінювався за формою та технікою виконання, пройшовши довгий шлях від деревориту (в XVII ст.) до офсетного друку (XX ст.).

Загалом лубок тривалий час сприймався як явище, що виникло у XVII ст., досягло апогею в XVIII і занепало наприкінці XIX - початку

феномен соціальної психології свого часу, він не здаватиметься чимось випадковим і незначним в історії мистецького процесу.

Про це свідчила виставка «Народження радянського міфу» (Філія №1 НБУВ), де експонувалися лубки 20-х років з колекції сектору естампів та репродукцій.

Зараз, коли радянська культурно-ідеологічна система втратила свою життєздатність, настав час переглянути та по-новому оцінити її мистецькі здобутки. Особливу увагу істориків, культурологів, мистецтвознавців привертають твори агітаційно-масового мистецтва 20-х років - періоду, коли починалося формування нової культури в контексті тоталітарної ідеологічної системи.

XX ст. Такий погляд цілком природно передбачав найменшу увагу до «епохи занепаду» та її зневажливу оцінку. Можливо, подібне ставлення прийнятне з естетичної точки зору, але зовсім не виправдане в історико-культурологічному аспекті. Адже якщо оцінювати лубок цього періоду не тільки за суто естетичними критеріями, а спробувати побачити в ньому

Лубок у ті роки відігравав чи не найважливішу роль серед інших видів масового офіційного мистецтва. Навіть плакати та листівки не випускалися тоді такими великими тиражами. Приміром, лубок з портретом В.І.Леніна вийшов накладом 1 млн. прим.! І це тоді, коли країна тільки-но почала підніматися з воєнної розрухи.

Така увага державних органів саме до лубка

зумовлена насамперед тим, що за допомогою цього мобільного виду мистецтва легко було пропагувати офіційні погляди на різні життєві й соціальні явища. Текст лубка в поєднанні з яскравою декоративністю художнього зображення привертав увагу людей, а дешевизна (від 5-ти до 10-ти копійок за лист) давала змогу активно використовувати ці картини для формування світогляду людини.

Саме тоді розпочався пошук нової форми цього виду мистецтва: так виникли лубки-картинки, або лубки-репродукції, які, зберігаючи основні функції традиційного лубка, суттєво відрізнялися від нього.

Для їх створення використовувалися репродукції живописних станкових творів з ювілейних виставок, присвячених радянській владі. Вони супроводжувалися текстом, що подавав художнє зображення в певному, іноді у невластивому йому тлумаченні. Яскравим прикладом такого зухвалого ставлення до оригіналів є лубок «Молодайка», в якому використано загальновідомий твір А.Архипова «Дівчина з глечиком».

На виставці було представлено лубки, в основу яких взято твори митців - членів Асоціації ху-

ЛУБКИ ОБУЧАЮТЬСЯ

1. Як це було
2. Як це буде
3. Як це має бути

4. Як це було
5. Як це буде
6. Як це має бути

7. Як це було
8. Як це буде
9. Як це має бути

10. Як це було
11. Як це буде
12. Як це має бути

дожників революційної Росії - Б.Кустодієва, Б.Йогансона, Є.Кацмана, Н.Терпсихорова, В.Костяніцина, М.Михайлова. Звичайно, ні про які художні особливості лубків-репродукцій не йдеться, бо вони належать до «сурогатної» форми масового мистецтва - кітчю. Але це дуже цікаве й своєрідне явище масової культури радянської доби, в якому нові можливості поліграфії використовувалися для офіційного тлумачення

творів станкового живопису. В традиційній для цього виду мистецтва манері виконано лубок «Митько Голопупкін» В.Хвостенка, брата відомого українського художника-сценографа О.Хвостенка-Хвостова. Художник добре відчув стилістику й художні особливості графічного лубка - поєднання реальності й вигадки, підсвідоме несприйняття натуралістичної правдоподібності.

Виставка дала змогу переглянути усталені уявлення про масове радянське мистецтво і, зокрема, про лубок того періоду. Нині, коли радянська міфологія розвінчана, лубки сприймаються як пародійна, гротескна інтерпретація тогочасної дійсності.

«Дніпру» - 80

Це - найстаріше видавництво України. В історію вітчизняної видавничої справи воно увійшло під назвами: ДВУ, ЛіМ («Література і мистецтво»), «Художня література», Держлітвидав України. З 1964 р. - «Дніпро». До 90-х років було випущено 18 бібліотек і серій, щороку випускалося 255 назв, але в 1998 р. побачило світ 12 книжок накладом 21,8 тис. прим. На жаль, через сумнозвісну матеріальну скруту далеко не кожна бібліотека України, не кажучи вже про окремих читачів, може придбати цікаву літературу.

У 1989 р. творча праця колективу «Дніпро» ознаменована випуском «Літопису Руського» (у перекладі Л.Махновця), 1991 - виходом двотомника «Літопису Самійла Величка» (переклад здійснив В.Шевчук). Етапною була і книга про Т.Шевченка «Доля» (автор-упорядник В.Шевчук).

Після одержання Україною незалежності у видавництві було засновано нові серії: «Бібліотека історичної прози», «Майстри поетичного перекладу», «Українська літературна

думка» та ін. Вийшли твори М.Костомарова, П.Куліша, М.Хвильового, Б.Лепкого, В.Винниченка, М.Вороного, Л.Курбаса, Ю.Клена, «Тисячоліття» (упорядник М.Москаленко), твори Б.-І.Антонича, «Книга спостережень» Є.Маланюка, п'ятитомник Є.Гуцала, «Дон Кіхот» Сервантеса (переклад Миколи Лукаша), «Кобзар» Т.Шевченка, поезії Шарля Бодлера (переклад Д.Павличка і М.Москаленка) та ін.

У планах видавництва - двотомник Олександра Кошиця, твори Адама Міцкевича і, звичайно, подія - у перекладі Володимира Кречотня «Густинський літопис». Отже, підтримується започаткована у видавництві школа українського перекладу.

На жаль, брак реклами, проблеми в книготоргівлі не дають можливості інформувати бібліотечну мережу країни про цінний і цікавий доробок видавництва «Дніпро». Втім, сподіватимемося на кращу ситуацію.

Леся Рева,

к.ф.н., н.с. Інституту біографічних досліджень НБУВ

45 РОКІВ З БІБЛІОГРАФІЄЮ

Відомому українському бібліографу, педагогу, професору Київського національного університету культури та мистецтв, автору понад 150 навчальних посібників, наукових праць, статей, кандидату філологічних наук Ніні Максимівні Реві виповнилося 70 років.

Народилася вона 8 травня 1929 р. в с. Черемушка (неподалік Харкова) у родині робітника. Після закінчення школи, в 1947 р. вступила до Харківського бібліотечного інституту, де запрошені з місцевого університету педагоги поглиблено викладали філологічні дисципліни. Найдопитливіша молодь, серед якої була і Н.Рева, гуртувалася біля книгознавця І.Я.Каганова. Власне, він і привив їй любов до майбутньої професії - бібліографії.

Після закінчення інституту Н.Рева отримала призначення на посаду бібліографа Київської обласної бібліотеки ім. ВКП (б) (з 1957 р. - Державна республіканська бібліотека УРСР, нині - Національна парламентська бібліотека України). З цією установою пов'язаний найінтенсивніший період бібліотечно-бібліографічної діяльності Ніни Максимівни. 15 років вона працювала на посаді бібліографа-методиста, розробляючи методичні матеріали з питань художньої літератури. Склала багато покажчиків, списків, методичних рекомендацій, оглядів літератури класичної, сучасної вітчизняної, зарубіжної. Була

також активним учасником теоретичних, наукових, науково-практичних конференцій, різних нарад, семінарів бібліотечних працівників Києва та регіонів України.

З 1965 р. Н.М.Рева на викладацькій роботі в Київському державному інституті культури (старший викладач, з 1973 - доцент, з 1990 р. - професор). Уже понад тридцять років Ніна Максимівна читає курси

бібліографії художньої літератури, рекомендаційної літературної бібліографії, бібліографічного обслуговування з філологічних проблем і літературознавства на стаціонарному та заочному відділеннях факультету бібліотечно-інформаційних систем, проводить лабораторні, практичні, семінарські заняття, керує контрольними, курсовими, дипломними, кандидатськими роботами, виробничою практикою студентів, як куратор здійснює виховну та профорієнтаційну діяльність. На лекціях Н.М.Реві завжди повні аудиторії. Її підручники відомі кожному фахівцеві України.

За час викладацької діяльності Ніна Рева підготувала багато висококваліфікованих спеціалістів. Її учні працюють не лише в Україні, а й в Афганістані, Болгарії, Сирії, Нігерії, Угорщині, Монголії, Камбоджі, Чехії та інших країнах. Творчі контакти між колишніми студентами та їх педагогом продовжують підтримуватися.

Ніна Максимівна завжди в центрі й громадського життя. Була секретарем Ученої ради

бібліотечного факультету, керівником школи педагогічної майстерності, заступником завкафедри, керівником проблемно-методичної секції літературно-мистецького комплексу.

Товаришувала Ніна Максимівна з такими найвідомішими українськими фахівцями, як І.З.Бойко, Ф.П.Максименко, Ф.К.Сарана, М.П.Гуменюк, О.П.Куш, І.І.Корнейчик, Ю.С.Зубов та ін.

Н.Рева рецензувала та редагувала ряд бібліографічних посібників обласних бібліотек, фундаментальний покажчик Чернівецького українського музично-драматичного театру ім.О.Ко-

билянської. Значний доробок має дослідниця і в галузі бібліографії літературного краєзнавства. Так, над покажчиком змісту журналу «Життя й революція» (1925 - 1934) вона працювала у кінці 60-х років.

Науковий доробок Ніни Максимівни сприяв розвитку школи літературної бібліографії в Україні. Й сьогодні дослідниця продовжує творчі пошуки. Значний внесок її у розвиток бібліографії красного письменства, зокрема рекомендаційної та краєзнавчої літературної бібліографії. Ніна Максимівна Рева по праву займає почесне місце в історії української бібліографії.

Екслібрис Н.М.Рева.
Художник С.Т.Сизов

Основні праці Н.М.Рева

(монографії, брошури, науково-методичні видання)

1. Новини української художньої літератури (1958-1959 рр.): Короткий анот. покажч. / Держ. респ. б-ка УРСР ім. КПРС. - К.: Держполітвидав УРСР, 1960. - 40 с.
2. Михайло Стельмах: Метод.- бібліогр. матеріали / ДРБ УРСР ім. КПРС. - К., 1961. - 20 с. - (Лауреати Ленінської премії).
3. Украинская литература: Советский период: Рек. указатель / ГБЛ; ГРБ УССР им. КПСС; Сост. : Н.М. Рева, О.А. Колесникова, В.С. Дидур. - М., 1963. - 212 с.
4. Библиография в журнале «Життя й революція» [1925-1934] // Сов. библиогр. - 1969. - №6. - С.31-38.
5. Учитель словесник і шкільна бібліотека: [Навч.-метод. посібник]. - К.: Рад. шк., 1969. - 104 с.
6. «Життя й революція». 1925-1934: Системат. покажчик змісту / Львів. наук. б-ка АН УРСР; / Ред. М.Гуменюк - Львів, 1970. - 163 с.
7. Журнал «Життя й революція» [1925-1934] и его место в литературном процессе 20-30-х годов: Автореф. дис. ... к. ф. н. - К., 1970. - 24 с.
8. Бібліографія художньої літератури і літературознавства: Темат. план, тематика практ. і семінар. занять, метод. вказівки для виконання контр. роботи... / КДІК ім. О.Є.Корнійчука. - К., 1975. - 18 с.
9. Тематичний план, методичні вказівки для виконання контрольної роботи, тематика практичних і семінарських занять для студентів бібліотечного факультету з бібліографії художньої літератури та літературознавства / КДІК ім. О.Є.Корнійчука. - К., 1978. - 22 с.
10. Бібліографія художньої літератури та літературознавства: Темат. план, тематика практ. і семінар. занять, метод. вказівки для виконання контрол. роботи... / КДІК ім. О.Є.Корнійчука. - К., 1982. - 23 с.
11. Бібліографія української художньої літератури та літературознавства: Навч. посібник для студентів бібл. фак. ін-тів культури. - К.: Вища шк., 1979. - 232 с.
12. Українська література: Теорія, історія та методика викладання: Бібліогр. покажч.: Навч. посібник / Н.М.Рева, Г.С.Рева; Ред. С.А.Крижанівський. - К.: Вища шк., 1987. - 256 с.
13. Поезія Радянської України [1981-1985]: Бібліогр. покажчик / Добр. т-во любителів книги Укр. РСР; Н.М. Рева, Л.Г. Рева. - К., 1987. - 162 с.
14. Чернівецький орден Дружби народів український музично-драматичний театр ім. О.Кобилянської [1931-1981]: Бібліогр. покажч. / Упоряд. О.П.Марчук; Наук. ред. Н.М. Рева. - Чернівці: Облполіграфвидав, 1984. - 123 с.
15. Рекомендаційна бібліографія художньої літератури і літературознавства на Україні: Навч. посібник для студентів вузів, які навчаються за спеціальністю «Бібліотекознавство і бібліографія». - К.: Вища шк., 1992. - 195 с.
16. Літературна бібліографія в духовному розвитку студентської молоді // Національне виховання і формування світогляду і духовних цінностей у студентської молоді: Матер. і тези міжвуз. наук.-прак. конф. 12-13 берез. 1996 р. / Рівн. держ. ін-т культури та ін. - Рівне, 1996. - С.113-114.

Ірина Войцехівська,

к. і. н., доцент кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка

БІБЛІОМЕТРИЧНИЙ АНАЛІЗ НАУКОВОЇ ТВОРЧОСТІ АКАДЕМІКА В.С.ІКОННИКОВА

На основі статистичного матеріалу здійснено спробу проаналізувати бібліометричну історію публікацій відомого вітчизняного вченого В.С.Іконникова, порівнюючи їх з нормативними бібліометричними й наукометричними індикаторами, розробленими українськими та російськими вченими, що характеризують творчість науковців високого рангу - професорів і академіків гуманітарного профілю¹. Оскільки всі розрахунки проведено на підставі соціологічних дослідів із залученням традиційних критеріїв оцінки внеску в науку вчених другої пол. ХХ ст., тобто радянської і пострадянської доби, автор статті використовує стандартизовані одиниці виміру інформаційного об'єму, прийняті в джерелометрії.

Відомий французький історик Марк Блок в одному зі своїх творів писав: «Історія, насамперед, - наука про виміри»². Цю тезу він висловив ще на початку 1930-х років, коли поняття «інформація» тільки адаптувалося в гуманітарній галузі, а про можливість її виміру навіть не йшлося. Однак тенденції проникнення кількісних (статистичних) методів у гуманітарну науку стають традиційними, що сприяє об'єктивності виміру письмової інформації та кількісній оцінці об'єму документа.

Відомо, що будь-яка наука розвивається плідно, коли створена її історія. Саме історія науки дозволяє залучити до наукового обігу всі її досягнення і зробити їх загальновідомими. Історія творчості В.С.Іконникова на сьогодні ще не знайшла в історичній літературі широкого та ґрунтового висвітлення.

Відомий історик, джерелознавець, архівіст, професор Київського університету св. Володимира, академік Російської та Української академії наук, який протягом понад 50-літньої наукової, педагогічної й громадської роботи основну увагу приділяв розробленню проблем теоретичного та практичного джерелознавства, історіографії, історичної бібліографії, документознавства, бібліотекарства, книгознавства та ін. споріднених галузей історичної науки, залишив сотні наукових праць, численну епістолярію, щоденникові записи та

нотатки, службову документацію, неопубліковані рукописи тощо.

Оскільки критерієм оцінки результативності вченого є внесок дослідника в розвиток наукового знання, для виміру ефективності творчості Іконникова використано загальноприйняті індикатори оцінки: видання монографій, публікації у профільних виданнях, звання, нагороди, премії, рейтинг за цитат-індексом, представництво в наукових радах, комісіях, товариствах, редколегіях престижних видань - тобто не потенціал ученого, а зафіксовані реальні здобутки в науково-практичній діяльності. Звісно, ці індикатори не універсальні, як і фактори, що визначають вибір наукової кар'єри. Однак саме вони є показниками мобільності вчених як соціальної групи інтелектуальної еліти суспільства.

Зазначимо, що критерії вимог до наукових праць другої пол. ХІХ ст., як і до отримання вчених ступенів та звань, рангів у науці, значно відрізнялися від пізнішого періоду. Характер формальних і організаційних засад щодо наукової кар'єри вимагав не стільки дотримання умовних термінів і форми подачі роботи, скільки її оприлюднення з наступним ґрунтовним критичним обговоренням у пресі (не менше двох рецензій спеціалістів з проблеми) та апробацію наукової розробки (практичне втілення) у вигляді доповіді, лекції або участі в дискусії. За таких умов вийшли друком тексти кандидатської і докторської дисертацій В.Іконникова.

© Войцехівська Ірина Нічелівна, Київ, 1999

Детальний аналіз динаміки виходу в світ наукової продукції цього науковця засвідчує, що за загальними критеріями оцінки наукових показників учений входить до кола високопродуктивних дослідників з широкою проблематикою та жанровим розмаїттям творчості.

За нашими підрахунками, за 53 роки активного творчого життя В.Іконников видав 716 наукових розробок загальним обсягом понад 15,5 тис. стор., не рахуючи редагованих видань. Він є автором 21 монографії, 90 статей у періодичних виданнях та збірниках, 521 бібліографічної нотатки. У середньому за рік ученим написано понад 300 сторінок тексту, опубліковано 13,5 праць.

Кількість публікацій ученого за творчими десятиліттями

№	Творчі десятиліття	Кількість публікацій у	Обсяг сторінок
1.	1865 - 1874	27	2818
2.	1875 - 1884	463	2912
3.	1885 - 1894	178	4686
4.	1895 - 1904	20	803
5.	1905 - 1914	23	3507
6.	1915 - 1918	5	863
Усього		716	15589

Щодо проблемного спрямування монографічних праць ученого, то їх можна систематизувати за такими напрямками:

загальноісторичні	6
культура, освіта	4
історія України, киевознавство	4
джерелознавство	4
біографістика	3

Звісно, ці підрахунки мають досить умовний характер, оскільки одна і та сама праця може бути віднесена одночасно до двох або й більше різних класифікаційних напрямів. Наприклад, «Киев и университет св. Владимира при императоре Николае I»³ можна віднести й до киевознавства, й до напрямку «культура, освіта», а «Скептическая школа в русской историографии и ее противники»⁴ по праву може належати і до біографістики, і до джерелознавства. В такому разі ми брали до уваги не тільки зміст самої праці, а й її концептуальне спрямування, яким, на нашу думку, керувався автор при її написанні.

Так само можна умовно систематизувати 90 статей Іконникова, які вийшли друком у збірниках та в періодичній пресі

загальноісторичні	18
культура, освіта	9
історія України, киевознавство	5
джерелознавство	4
біографістика	39
бібліографія	15

З огляду на вищевказану схему, яскраво вирізняється один з індикаторів творчості Іконникова, а саме - біографістика як пріоритетний напрям наукових інтересів, котрому вчений присвятив майже половину своїх статей. Він досліджує питання життєпису відомих громадських та державних діячів, учених, а відтак особовий аспект в історії, місце і роль окремої людини, її вчинки в процесі суспільного розвитку.

Працюючи в жанрі біографістики, а, до речі, творчий шлях Іконникова і починався саме з дослідження життєпису Максима Грека, вчений писав, що «довгий час сама історія існувала переважно у біографічному викладі»⁵. Ця теза пронизує численні публікації вченого. Свої наукові розвідки Іконников присвятив вчинкам визначних державних і громадських діячів, серед яких особи М.П.Рум'янцева⁶, М.В.Скопіна-Шуйського⁷, О.Л.Ордина-Нащокіна⁸ та ін., відомим ученим-історикам, чий внесок у науку удостоївся загального схвалення й високої оцінки: М.Карамзіна⁹, О.Бодяньського¹⁰, А.Л.Шлецера¹¹, І.Болтіна¹², К.Бестужева-Рюміна¹³ та ін.

Окремим напрямом, зважаючи на біографічний аспект у творчості Іконникова, є його численні статті, вміщені в тогочасних енциклопедичних виданнях. Так, у «Критико-биографическом словаре русских писателей и ученых» С.Венгерова надруковано біографічні розвідки про А.Мацеєвича¹⁴, М.Арцибашева¹⁵, Д.Бантиса-Каменського¹⁶, в «Русском биографическом словаре» Половцева - статті про І.Болтіна¹⁷ та родину Борецьких¹⁸.

Не оминув своєю увагою Іконников й такі яскраві постаті у вітчизняній історії, як Епіфаній Славенецький, Симеон Полоцький, Богдан Хмельницький, Іван Мазепа та ін.¹⁹ Всі ці особистості висвітлені в працях Іконникова й інтерпретовані з огляду на оцінку тогочасної історіографії.

Окремі праці вчений присвятив дослідженню життя та наукової творчості вчених-колег по Київському університету: В.Антоновича²⁰, І.Луцицького²¹, Ф.Фортинського²², Т.Флоринського²³ й ін.

Цікавою, на наш погляд, є розробка, де узагальнено віхи життя та діяльності О.А.Беклешова - малоросійського воєнного генерал-губернатора, київського воєнного губернатора, генерал-прокурора, - видрукувана в «Киевской старине» та окремим виданням²⁴. На багатому архівному матеріалі висвітлено його насичену справами службу на терені України.

Для всіх цих розробок характерна єдина в своїй основі схема внутрішньої побудови дослідження, що базується, з одного боку, на багатому фактичному матеріалі про життя вченого чи громадського діяча, а з другого - на ґрунтовному аналізі

його праць, виступів, документальної спадщини.

Зазначимо, що сам Іконников при профілічному дослідженні окремої особи завжди дотримувався розробленої ним схеми такої праці. Її можна вважати авторською, по-перше, з огляду на нестереотипність конструкції, а по-друге, на поглиблене використання джерелознавчого та історіографічного матеріалу.

Як неперевершений фахівець-бібліограф, знавець не тільки вітчизняних архівів, бібліотек, численних колекцій, а й закордонних, Іконников широко використовував ці знання у своїх розробках.

«Іконниковська» структура біографічної статті мала, як правило, усталену форму: на фоні повного розпису життєвого шляху діяча висвітлювалися питання у такому порядку:

- дата та місце народження;
- соціальне походження;
- дані про родину, батьків; поглиблення у генеалогію; іноді розгалуження по чоловічій та жіночій висхідних;
- роки навчання, чини, місце служби, зміни їх, коло знайомств (найбільше наголошення на особах, які вплинули на подальшу долю досліджуваного діяча);
- докладне висвітлення службової кар'єри (наукових праць, коли є), спонукальні мотиви їх написання, відгуки на них, позитивні та негативні; нагороди, премії;
- зміни інтересів: наукових, службових, особистих життєвих (як правило, підтвердження архівним матеріалом, іноді мемуарними й епістолярними джерелами);
- значення та внесок досліджуваної особи в науку, політику, громадську діяльність. Службові злети й падіння. Іноді прізвища покровителів та ворогів;

- ідейні переконання і ставлення до сучасної йому соціально-політичної дійсності;

- уподобання, проведення дозвілля;
- увага до останніх років життя. Роль та місце даної особи в житті країни тогочасного періоду.

Після, так би мовити, теоретичної частини йдуть архівно-бібліографічні примітки: а) твори даної особи: наукові розробки, виступи з доповідями, повідомленнями, з рецензіями та відгуками на них тощо; б) твори про досліджувану особу; в) місця зберігання спадщини (особові фонди, змішані, архівні, рукописні та книжкові колекції із зазначенням їх долі: куплі-продажу, дарчих, спадкоємництва тощо). Іконников послідовно намагався дотримуватися такої схеми за умови наявності комплектуючих її складових.

Аналізуючи динаміку видів публікацій ученого поетапно, за творчими періодами (п'ятьма десятиліттями та останніми чотирма роками), можна

констатувати, що протягом першого творчого десятиліття (1865-1874), коли вчений готувався до захисту кандидатської (1867) і докторської (1869) дисертацій, ним було опубліковано 27 наукових праць, серед яких сім - монографічного характеру. Це досить «некласична» картина з точки зору порівняння середніх нормативних показників з особистими показниками творчості В. Іконникова. Однак цей показник найвищий у шкалі «монографії, книги, брошури» за весь півстолітній період наукової діяльності вченого. Останні показники у ці роки яскраво не вирізняються із загальної картини творчості Іконникова. Проте публікаторська активність автора значно перевершувала середні показники молодих перспективних учених і становила 280 стор. на рік.

Упродовж другого десятиліття (1875-1884) у вченого не було монографічних праць, однак вийшла друком 31 стаття у збірниках та журналах, що є найвищим результатом цього виду публікацій протягом досліджуваного періоду. Крім того, за ці роки науковець опублікував 396 бібліографічних нотаток, що втричі перевищує подібний показник за наступні роки. Отже, друге десятиріччя характеризується найбільшою кількістю публікацій ученого за все творче життя.

Третє десятиліття (1885-1894) було доволі активним і плідним. У Іконникова вийшло друком шість фундаментальних видань, серед яких: «Александр Андреевич Беклешов (1743-1808), малороссийский военный генерал-губернатор, киевский военный губернатор, генерал-прокурор» (К., 1890), «Опыт русской историографии» (Т. I, кн. 1. - К., 1891). У цей період також було опубліковано 28 статей у періодиці, 125 нотаток.

Четверте (1895-1904) та п'яте (1905-1914) десятиліття не позначилися піднесенням наукової творчості вченого, а навпаки, засвідчили скорочення кількості опублікованих наукових розробок.

Таким чином, з 9 індикаторів видового розподілу публікацій Іконникова найбільший відсоток припадає на бібліографічні нотатки (72,8%) та статті в журналах (12,2%) (видовий розподіл публікацій наведено в табл. 1).

Значний наукознавчий інтерес становить цикл видань, підготовлений за редакцією В. Іконникова. З 23 позицій - 18 присвячено історії та діяльності Київського університету, його виданням, студентським дослідям тощо. Ця тема пронизує всю творчість ученого. Серед праць такого плану вісім випусків «Сборника сочинений студентов университета св. Владимира»²⁵, «Биографический словарь профессоров и преподавателей университета св. Владимира»²⁶, «Историческая записка и отчет о Киевских высших женских курсах за первое четырехлетие»²⁷. На сьогодні ці

Видовий розподіл публікацій

№	Види публікацій	Всього		За творчими десятиліттями					1915-1918 рр.
		Кільк.	%	1	2	3	4	5	
1	Монографії, книги, брошури	21	2,9	7	-	6	3	3	2
2	Статті в збірниках	3	0,4	-	1	-	-	2	-
3	Статті у журналах	87	12,2	11	30	28	9	7	2
4	Статті в енциклопедіях	10	1,4	-	-	4	-	6	-
5	Лекції	6	0,8	3	3	-	-	-	-
6	Довідково-бібліографічні видання та публікації	8	1,1	1	6	1	-	-	-
7	Бібліографічні нотатки	521	72,8	-	396	125	-	-	-
8	Рецензії	37	5,2	4	15	11	4	2	1
9	Наукове редагування	23	3,2	1	12	3	4	3	-
Всього		716	100	27	463	178	20	23	5

роботи не тільки не втратили свого наукового значення, а навпаки, як бібліографічний раритет стають вагомим історіографічним джерелом для дослідників проблем вітчизняної культури та освіти.

Перу В.С. Іконникова належить 37 ґрунтовних розгорнутих (іноді до 1 др. арк. і більше) рецензій на нові видання, видрукувані в кінці ХІХ - на поч. ХХ ст.²⁸ Серед рецензованих є праці видатних учених М. Грушевського, С. Платонова, М. Владимирського-Буданова, С. Соловйова, В. Ключевського, М. Кояловича. За проблемним спрямуванням їх можна розподілити так:

- а) загальноісторичного напрямку 12
- б) архіви, документалістика 7
- в) біографістика 5
- г) правознавство 7
- д) культурологія 6

Підрахунки свідчать, що автор не зосереджувався на якомусь одному напрямі, а в полі його зору знаходилися різнопланові видання, цікаві своєю інформативністю та оригінальним авторським поглядом на проблему. До числа 37 рецензій віднесено ті студії Іконникова, що вийшли друком у періодиці й які сам він при створенні своєї бібліографії відносив до розділу «рецензії». Однак немало бібліографічних нотаток також можна вважати рецензіями через їх аналітичний та критичний виклад і детальну фахову оцінку.

Бібліографічні нотатки займають 521 позицію в бібліографії вченого і охоплюють період 16 років (1875-1891). Щодо інтенсивності бібліографічного огляду нових видань, найпліднішим у роботі дослідника можна вважати 1878 р. (68 нотаток), 1879 (41 нотатка), 1881 р. (42 нотатки). Середня кількість бібліографічних нотаток становить 25-35 позицій на рік.

У їх тематичному спрямуванні пріоритет, як

правило, вчений віддавав російській історії. Це підтверджують його численні бібліографічні нотатки, серед яких «Устройство и управление городов России» І. Дитятіна²⁹, «История Тверского княжества» В. Борзаківського³⁰, «Сборник сведений о Полтавской губернии» (укладач О. Богданович)³¹ тощо. Чимало розробок присвячено і виданням збірників документів, історико-статистичним публікаціям, архівним добіркам. Серед них «Описание записных книг и бумаг старинных дворцовых приказов 1584-1725 гг.» О. Вікторова³², «Летопись Самовидца по новооткрытым спискам»³³, «Собрание трактатов и конвенций, заключенных Россией с иностранными державами» Ф. Мартенса³⁴, «Статистическое описание сибирского казачьего войска» Ф. Усова³⁵, «Описание рукописей, хранящихся в библиотеке Черниговской духовной семинарии» М. Лилеева³⁶, «Исторические материалы. Из архива киевского губернского правления»³⁷ та ін.

Останній рік, коли Іконников видрукував бібліографічні нотатки (1891), позначений лише чотирма позиціями публікацій, серед яких три - суто джерелознавчі.

Бібліографія як напрям наукових студій завжди мала для дослідника першорядне значення. Він вважав її основою будь-якого наукового дослідження взагалі й зокрема необхідним елементом студій з джерелознавчих галузей знань. Низку бібліографічних нотаток учений присвятив щорічним оглядам наукової історичної літератури за 1874-1876 рр. Ці праці він узагальнив у фундаментальній розвідці «Критико-библиографический обзор литературы русской истории за 1874-1876 гг.»³⁸. Окрім ґрунтовних монографічних досліджень, довідкових та публіцистичних видань, автор приділив увагу й періодичним видан-

ням загальноросійського рівня - друкованим органам окремих товариств та комісій, ученим запискам, збірникам тощо.

За нашими підрахунками, В.Іконников п'ять разів виступав у пресі з оглядом нових томів «Архива Юго-Западной России», 17 разів - «Архива князя Воронцова», 34 рази «Сборника императорского Русского исторического общества» та ін. Упродовж багатьох років структура такої оглядової статті залишалася стабільною і включала повні вихідні дані видання, його загальну спрямованість, насиченість фактографічним матеріалом, наукову цінність видання та його значення.

Бібліографічні розвідки вченого різнилися як за напрямками дослідження, проблематикою, так і за територіальними межами виходу в світ нових видань. Добре володіючи німецькою, французькою, польською та ін. мовами, Іконников мав у своєму науковому доробку 13 бібліографічних нотаток про нові видання з проблем російської історії, що вийшли друком за кордоном³⁹.

Щодо бібліометричних індикаторів оцінки наукової творчості зазначимо: і тут яскраво виявляється неординарна особистість ученого, наукові здібності якого виявилися ще в студентські роки. Це й сприяло появі першої монографії в 1865 р. у 24-річному віці (при середньому показнику 32 роки). Підкреслимо: одним із загальноприйнятих факторів формування «високопродуктивного» науковця є обов'язковий початок активної наукової діяльності в молодому віці. Вважається, що більшість визначних учених розпочали свою наукову кар'єру студентами. Так, індикатором «входу в велику науку» може слугувати перша публікація науковця-початківця.

Однак і в цьому випадку треба зауважити: адже на підготовку першої публікації може піти рік і більше, а потім ще пройде час, поки вона буде підготовлена до друку. А в цей час учений активно формується. Саме до цієї категорії, на наш погляд, належав В.Іконников, який, будучи випускником Університету св. Володимира (1865), опублікував значну за обсягом і наявністю фактичного матеріалу працю «Максим Грек» (197 стор.). Звісно, на підготовку її пішов як мінімум рік. Це дає нам право зробити висновок, що вже на 2-3 курсах університету Іконников активно займався науковою роботою.

Зовсім не типовим виглядає індикатор періоду між першою публікацією та першою монографією, оскільки перерви між їх виходом у вченого практично не було. Досить «раннім» був і захист докторської дисертації - у 28 років, через два роки після кандидатської, коли в середньому проходить близько десяти, а то й більше, років.

Це стосується і питання кількості публікацій між захистом кандидатської та докторської дисер-

тацій. При середньому показнику 36 - у Іконникова їх було всього 4. Однак ці чотири публікації мали понад 600 сторінок друкованого тексту! І ще один показник творчості вченого, що викликає повагу та захоплення. Середньорічна продуктивність дослідника втричі перевищує середній показник. Загалом дані табл.2 свідчать про високу продуктивність та наукову активність ученого. Такий стан упродовж багатьох років можливий лише за умов безперервного творчого пошуку, збору документального матеріалу, опрацювання історіографічних, бібліографічних й архівних джерел та ін.

Аналіз наукових взаємозв'язків ученого проведено на основі вивчення кола журналів, де протягом життя публікувався В.Іконников. Статистичні дані свідчать, що найплідніші контакти пов'язували його з журналом «Русская старина» (402 публікації) та «Университетские известия» (178 публікацій). Саме в останніх апробовано його кандидатську та докторську дисертації.

Табл.2

Бібліометричні індикатори оцінки наукової творчості

№	Назва індикатора	Показник творчості В.Іконникова	Середній показник
1	Вік ученого на час першої публікації	24	23
2	Вік ученого на час видання першої монографії	24	38
3	Період між першою публікацією та монографією	0	13
4	Кількість статей до виходу першої монографії	1	31
5	Вік ученого на час захисту кандидатської дисертації	26	28
6	Вік ученого на час захисту докторської дисертації	28	40
7	Період між захистом кандидатської й докторської дисертацій	2	13
8	Кількість публікацій між захистом кандидатської й докторської дисертацій	4	36
9	Середньорічна продуктивність ученого	13,5	4,5
10	Кількість публікацій у перше творче десятиліття	27	19
11	Кількість одноосібних монографічних видань	21	7
12	Кількість статей у періодичних виданнях	90	5
13	Кількість рецензій	37	16
14	Наукове редагування	23	20

Ареал розсіювання авторських публікацій
у періодичних виданнях

Русская старина	402
Университетские известия	178
Чтения в Историческом обществе	
Нестора-летописца	35
Киевская старина	10
Русский архив	5
Военно-исторический вестник	4
Исторический вестник	3
Сборник государственных знаний	3
Древняя и новая Россия	2
Записки Имп. Академии Наук	2
Вестник Европы	1
Журнал министерства народного просвещения	1
Древности	1

35 позицій його творчості займають наукові розвідки, що вийшли друком у виданнях «Чтений в Историческом обществе Нестора-летописца», і десять - у «Киевской старине». «Перше місце» серед публікацій у журналах посіла «Русская старина» за рахунок саме публікацій бібліографічних нотаток, які автор друкував там понад десять років.

Отже, бібліометричний аналіз наукової творчості Іконникова свідчить, по-перше, що вчений входить до числа високопродуктивних дослідників з широкою науковою проблематикою; по-друге, особистий показник наукового доробку Іконникова є досить «некласичним», порівнюючи його з середніми нормативними показниками творчості дослідників такого рівня; по-третє, не типовим є і шлях ученого в науку, про що свідчить досить ранній вихід у світ першої монографії, захист кандидатської і докторської дисертацій тощо; по-четверте, бібліографічні нотатки є своєрідною візитною карткою вченого, який був неперевершеним знавцем бібліографії з проблем історичної науки; і, нарешті, підрахунки загальної кількості опублікованої продукції дослідника та його рукописних праць репрезентують особистість Іконникова як неординарне явище в історичній науці кінця XIX - поч. XX ст.

¹ Интеллектуальная элита Санкт-Петербурга / Ред. С.А.Кугель. - Ч.2, кн.1. - СПб., 1994. - 115 с.; Ч.2, кн.2. - СПб., 1994. - 92 с.

² Блок М. Характерные черты французской аграрной истории. - М., 1957. - С.32.

³ Иконников В.С. Киев и университет св. Владимира при императоре Николае I (1825-1855). - К., 1896. - 100 с.

⁴ Иконников В.С. Скептическая школа в русской историографии и ее противники. - К., 1871. - 106 с.

⁵ Иконников В.С. Опыт русской историографии. - Т.2, кн.2. - К., 1908. - С.1676.

⁶ Иконников В.С. Граф Николай Петрович Румянцев: Дея-

тельность его на пользу разработки русской истории и археологии (Очерк из русской историографии) // Рус. старина. - 1881. - №9. - С.47-74; №10. - С.225-250.

⁷ Иконников В.С. Князь М.В.Скопин-Шуйский // Чтения в Историческом обществе Нестора-летописца. - 1879. - Кн.1. - С.102-173.

⁸ Иконников В.С. Ближний боярин Афанасий Лаврентьевич Ордин-Нащокин, один из предшественников петровской реформы // Рус. старина. - 1883. - №10. - С.17-66; №11. - С.273-308.

⁹ Иконников В.С. Карамзин-историк: Речь, читанная в собрании 18 июля 1911 г. по случаю открытия памятника Н.М.Карамзину в с.Остафьево. - СПб., 1912. - 58 с.

¹⁰ Иконников В.С. О.М.Бодянский: Очерк жизни и деятельности // Рус. старина. - 1879. - №5. - С.205-214.

¹¹ Иконников В.С. А.Л.Шлецер: Историко-биографический очерк // Чтения в Историческом обществе Нестора-летописца. - 1911. - Кн. XXII, вып.3. - С.1-72.

¹² Иконников В.С. Исторические труды Болтина. - СПб., 1902. - 21 с.

¹³ Иконников В.С. К.Н.Бестужев-Рюмин. - К., 1898. - 13 с.

¹⁴ Иконников В.С. Арсений Мацеевич // Критико-биографический словарь русских писателей и ученых (от начала русской образованности до наших дней). - Т.1, вып.1-2. - СПб., 1889. - С.764-768.

¹⁵ Иконников В.С. Арцибашев Николай Сергеевич // Там же. - С.818-826.

¹⁶ Иконников В.С. Бантыш-Каменский Д.Н. // Там же. - Т.II. - СПб., 1891. - С.91-100.

¹⁷ Иконников В.С. Болтин Иван Никитич // Русский биографический словарь. - СПб., 1908. - С.186-204.

¹⁸ Иконников В.С. Борецкие // Там же. - С.214-223.

¹⁹ Иконников В.С. Киев в 1654-1855 гг.: Исторический очерк. - К., 1904. - 355+III с.

²⁰ Иконников В.С. В.Б.Антонович // Университ. известия. - 1870. - №6. - Оф.ч. - С.7-10.

²¹ Иконников В.С. И.В.Лучицкий // Там же. - 1872. - №1. - Оф.ч. - С.35-39.

²² Иконников В.С. Ф.Я.Фортинский // Там же. - 1872. - №8. - Оф.ч. - С.24-26.

²³ Иконников В.С. Т.Д.Флоринский // Там же. - 1882. - №6. - Оф.ч. - С.11-14.

²⁴ Иконников В.С. Александр Андреевич Беклешов (1743-1808) малороссийский военный генерал-губернатор, киевский военный губернатор, генерал-прокурор. - К., 1890. - 50 с.; Вказ. праця // Киев. старина. - 1890. - №2. - С.255-304.

²⁵ Сборник сочинений студентов университета св. Владимира / Под ред. В.С.Иконникова. - Кн.1, вып.1. - К., 1880; Вып.2. - К., 1880; Вып. 3. - К., 1881; Вып. 4/5. - К., 1882; Вып.6. - К., 1888; Вып.7. - К., 1886; Вып. 8. - К., 1886.

²⁶ Биографический словарь профессоров и преподавателей университета св. Владимира / Под ред. В.Иконникова. - К., 1884. - 816 с.

²⁷ Историческая записка и отчет о Киевских высших женских курсах за первое четырехлетие (1878-1882) / Под ред. В.Иконникова. - К., 1884.

²⁸ Войцехівська І.Н. Академік Володимир Іконников: Життєпис та бібліографія. - К., 1998. - С.87-88.

²⁹ Дитятин И. Устройство и управление городов России. - Т.1. Города России в XVIII веке. - СПб., 1875. - 507 с. // Университет. известия. - 1875. - №2. - Прибавл. - С. 3-4.

³⁰ Борзаковский В.С. История Тверского княжества. - СПб.,

1876. - 269+152 с. с родосл. Табл. // Там же. - 1876. - №4. - Прибавл. - С.1-4.
- ³¹ Сборник сведений о Полтавской губернии: С картою губ. и планом г. Полтавы. /Сост. А.В.Богданович - Полтава, 1877. - 283 с. // Там же. - 1878. - №4. - Прибавл. - С.1-4; Вказ. праця // Рус. старина. - 1879. - №3 (обкл.).
- ³² *Викторов А.* Описание записных книг и бумаг старинных дворцовых приказов 1584-1725 гг. - Вып.1. - М., 1877. - 376 с. // Университет. известия. - 1878. - №9. - Прибавл. - С.1-3; Вказ. праця // Рус. старина. - 1879. - №3 (обкл.).
- ³³ *Летопись Самовидца по новооткрытым спискам.* - К., 1878. - XVII+468 с. // Рус. старина. - 1879. - №4 (обкл.).
- ³⁴ *Мартенс Ф.* Собрание трактатов и конвенций, заключенных Россией с иностранными державами. - Т.II. Трактаты с Австриею (1772-1808). - СПб., 1875. - XV+517 с. // Университет. известия. - 1875. - №5. - Прибавл. - С. 1-2; Вказ. праця. - Т.IV, ч.1. Трактаты с Австриею (1815-1849). - СПб., 1878. - XVIII+601 с. // Там же. - 1878. - №5. - Прибавл. - С. 1-4; Вказ. праця // Рус. старина. - 1878. - №12 (обкл.); Вказ. праця. - Т.IV, ч.2. Трактаты с Австриею (1849-1878). - СПб., 1878. - 603-1178 с. // Там же. - 1879. - №2 (обкл.); Вказ. праця. - Т.6. Трактаты с Германиею. - СПб., 1883. - 489 с. // Там же. - 1884. - №4 (обкл.); Вказ. праця. - Т.VII. Трактаты с Германиею. - СПб., 1885. - 440 с. // Там же. - 1886. - №6 (обкл.).
- ³⁵ *Усов Ф.* Статистическое описание Сибирского казачьего войска. - СПб., 1879. - 284+42 с. с картою // Там же. - 1881. - №4 (обкл.).
- ³⁶ *Лилеев М.И.* Описание рукописей, хранящихся в библиотеке Черниговской духовной семинарии. - СПб., 1880. - 215 с. // Там же. - 1881. - №8 (обкл.).
- ³⁷ Исторические материалы: Из архива Киевского губернского правления. - Вып.I. - К., 1882. - 211 с. // Там же. - 1882. - №4 (обкл.); Вказ. праця. - Вып. II. - К., 1882 // Там же. - 1882. - №12 (обкл.); Вказ. праця. - Вып. III. - К., 1883. // Там же. - 1883. - №5 (обкл.).
- ³⁸ *Иконников В.С.* Критико-библиографический обзор литературы русской истории за 1874-1876 гг. (Периодические издания, ученые записки, сборники). - К., 1888. - 63 с.
- ³⁹ *Войцехівська І.Н.* Вказ. праця. - С.104.

Готується до друку

Енциклопедія історії Української Церкви

Зараз, коли відроджуються християнські традиції і значно підвищився інтерес населення до Божого Слова, опікуючись проблемами національної духовності, вважаємо на часі підготувати й видати «Енциклопедію історії Української Церкви» до двохтисячоліття Різдва Христового.

До роботи над енциклопедією залучені провідні вчені і дослідники церкви Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського НАН України, Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського, Центру релігієзнавства НАН України, Українського державного науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства, Національного університету «Києво-Могилянська академія», Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національного педагогічного університету ім. М.Драгоманова, духовної академії та семінарії Київського Патріархату, церковні діячі всіх християнських конфесій, письменники, культурологи, мистецтвознавці.

Енциклопедія охопить історію християнства в Україні, особливості сакрального обряду українського християнства, історію формування церковної ієрархії, значущі події національного духовного життя, церковного мистецтва та архітектури, відобразить археологічно-церковні пам'ятки. До енциклопедії вводяться імена святих, видатних церковних діячів та ієрархів, богословів, істориків Української Церкви, письменників, діячів культури, які присвятили свою творчість християнським ідеалам. На сторінках енциклопедії знайде відображення історія Української Церкви в діаспорі.

Оскільки в умовах Російської імперії та СРСР не могло бути й мови про окремішне історичне довідкове видання про Українську Церкву, відчутний брак документальних матеріалів для видання енциклопедичного типу. Тому звертаємося до всіх, хто має зацікавленість історією Української Церкви, надсилати свої пропозиції та матеріали до енциклопедії за адресою: **Київ-34, абонентна скринька 32, «Енциклопедія історії Української Церкви».**

Створення «Енциклопедії історії Української Церкви» є обов'язком українських учених і духовних провідників перед минулим і майбутнім, реальний крок у поступі до створення єдиної Помісної Православної Церкви в Україні, що сприятиме консолідації нації, духовному розвитку нашого народу. Таке унікальне видання можливе за умов фінансової підтримки з боку патріотично налаштованих бізнесових структур, банків, підприємців, фондів та меценатів. Імена і назви структур, які фінансово сприятимуть виданню, будуть вміщені в «Енциклопедії історії Української Церкви».

Координатор-видавець «Енциклопедії історії Української Церкви» - Міжнародний історичний клуб «Планета». Ваші внески на видання просимо надсилати на рахунок **26009000196401 в АКБ «Київ» МФО 322498, код банку по ЗУОКУД №14371869, код клубу 24102917.**

Редакційна колегія
Енциклопедії історії Української Церкви

Олег Яцина,

асистент кафедри українознавства Харківського технічного університету радіоелектроніки, здобувач кафедри історії України Харківського державного університету

УКРАЇНСЬКА ДОРЕВОЛЮЦІЙНА КНИЖКА В ДЗЕРКАЛІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРЕСИ (1907-1914)

Дослідження української книжкової продукції Наддніпрянщини за цей період, через призму дореволюційної преси, досі майже не проводилося. Тимчасом книгознавча тематика, а особливо роль української книжки в процесі національно-культурного відродження регіону відбивалися в періодиці. Це значно доповнює численні праці з книгознавства досліджуваного періоду. При розробці теми автор використав матеріали майже всіх впливових та різноорієнтованих періодичних видань. Це - щоденна газета «Рада» (1906 – 1914)¹, журнали: «Літературно-науковий вісник» (ЛНВ)², «Украинская жизнь» (1912 – 1917, Москва)³, «Дзвін» (1913 – 1914, Київ)⁴, «Рідний край» (1905 – 1916)⁵, тижневики - «Дніпрові хвилі» (1910-1913, Катеринослав)⁶, «Сніп» (1912, Харків)⁷, «Слово» (1907-1909, Київ)⁸, «Книжная летопись» (виходила з другої пол. 1907 р.)⁹.

Випуск української книги в Наддніпрянщині до революції 1905 р. був офіційно обмежений. Вона виходила напівлегально, незначним накладом, майже винятково художньо-етнографічної тематики, часом російською транскрипцією, що засвідчують періодика [1] і праці з книгознавства [2]. У 1905 р. випуском української книги займалося лише чотири видавництва [3, с.190]. За

дореволюційний період два видавництва випустили всього 26 книг [4, с.87]. Ф.Матушевський писав на сторінках ЛНВ: «Пригадаймо недавнє наше минуле ... чимало знайдеться людей мого віку і товаришів моїх, котрі пам'ятають, як радісно ми вітали копійчане видання шевченкової «Тополі» і брали її на конспіративній квартирі для розповсюдження з-під поли!» [5, с.150].

¹ Виходила в Києві під редакцією Б.Грінченка, згодом М.Павловського та А.Ніковського. Найбільшу фінансову підтримку їй надавав український меценат Є.Чикаленко. Активними співробітниками «Ради» [2, с.60] були С.Васильченко, Д.Дорошенко, М.Лозинський, Ф.Матушевський, Л.Пахрєвський, П.Понятенко, Людмила Старицька-Черняхівська, С.Черкасенко (псевдонім - Провінціал, криптонім - С.Ч.), З.Шевченко, С.Шелухін (Просвітянин) та ін.

² У 1907 р. часопис перенесено зі Львова до Києва з метою об'єднання національних сил західних українців та наддніпрянців. Натхненником цих планів і редактором журналу був М.С.Грушевський. Публіцистичний відділ, матеріали якого ми використовували, окрім відомого історика, вели М.Гехтер, С.Черкасенко, Ф.Матушевський, П.Смук (справжнє прізвище Стебницький). Такого ж поступового напрямку дотримувався київський журнал «Світло» (1910 - 1914). Його поява - явище унікальне, оскільки він мав педагогічну спеціалізацію, і це в умовах відсутності рідної школи. Редагував часопис Г.Шерстюк (друкувався під псевдонімом Я.Гетьманчук), а після його смерті в 1911 р. цю справу продовжила його дружина - Л.Шерстюк. Співробітники журналу: Христина Алчевська, Г.Григорієв (псевдонім Г.Наш), Я.Зеленкович (Я.Челіга), М.Левинський, В.Прокопович (С.Волох), Софія Русова, С.Сірополько, С.Шелухін.

³ Створений українською інтелігенцією для ознайомлення російськомовного читача з національними проблемами України. Редагували часопис С.Петлюра та О.Саліковський. У ньому розміщували свої публікації фактично всі відомі українські діячі національно-

культурного відродження з австрійської та російської України.

⁴ Редактор-видавець - Ф.Н.Преподобний, згодом С.Черкасенко. Автори - Д.Донцов, В.Вінниченко, В.Левинський, В.Садовський, Л.Юркевич (псевдонім Л.Рибалка), Д.Антонович.

⁵ Тричі змінював місце видання. З Полтави після трагічної загибелі редактора М.Дмитрієва перенесений до Києва, а у роки війни - до Гадяча. Редагувала часопис Олена Пчілка. Колектив тижневика в різні часи складали: М.Гоголь, Б.Грінченко, І.Огієнко, П.Оправхата, А.Кримський, П.Рудченко (Панас Мирний), І.Нечуй-Левицький, Г.Шерстюк та ін.

⁶ Його організатор, Д.Дорошенко, певний час учителював у цьому місті. Відповідальні редактори - К.Котов, згодом В.Біднов. Друкувалася в тижневику головним чином місцева інтелігенція: І.Нечуй-Левицький, Д.Дорошенко (псевдонім М.Жученко), Л.Біднова (Л.Жигмайло), В.Біднов (В.Степовий), Є.Вировий (Є.Малий), Т.Митрус (Т.Задніпрянець), М. і Я.Новицькі та ін.

⁷ Виходив під ред. М.Міхновського. У тижневику друкувалися К.Бич-Лубенський, П.Осипенко, М.Плевако, С.Порубайнік.

⁸ Свого роду ідеологічний попередник «Дзвону». Редагував його С.Петлюра. Видавець - О.Корольов. Автори - В.Гришинський, Д.Донцов, А.Жук (Воячакський), Г.Коваленко (Г.Сьобогінний), І.Мазепа, П.Понятенко, М.Порш, В.Садовський.

⁹ Видавало Головне управління у справах друку. Подавалася статистика книжкової продукції Росії. Для деталізації даних преси і порівняння було зроблено підрахунки за п'ять років: 1908, 1910, 1911, 1913-1914.

Обмеження на випуск української книги були ліквідовані в кінці 1905 р., коли з'явилися тимчасові правила про друк. В Україні різко зростає книговидавнича діяльність. У 1906 р. вийшло 156 назв літературної продукції [2, с.59]. Але наступний рік приніс політичну реакцію. Новий виборчий закон суттєво урізав політичні права народу. Однак випуск української книги не було заборонено. З початком Першої світової війни розгортаються чергові репресії проти українського руху. Призупинено вихід україномовної періодики, жорстко обмежено випуск книги, прокотилися арешти діячів української культури. Тобто, сприятливі умови для українського друкованого слова тривали лише до 1914 р.

Цю сприятливість можна назвати відносною. В пресі увага читача акцентувалася на адміністративних методах боротьби проти українського видавничого руху різними структурами влади. Ці методи умовно розділимо на: репресії проти видавців, створення перешкод на шляху книги до читача, репресії проти читачів і обмеження зовнішнього доступу друкованого слова в Наддніпрянську Україну. Так, редакція ЛНВ в огляді українського життя в Росії за 1910 р. торкається перепон, які заважають нормальному розповсюдженню преси та книги. Головні з них — це «гідкі політичні і поліцейські обставини. Штрафи, конфіскації, арешти редакторів» [6, с.124], арешти письменників Г.Чупринки, А.Богдана-Сокольського, С.Черкасенка, видання «Ще не вмерла Україна». В іншому огляді розповідається про конфіскацію видань «Кобзаря» і віддання під суд видавців, про вилучення книг «Сьогочасне і минуле» Х.Алчевської та «3 часів поривів і надій» Г.Сьогобічного, про незаконні дії в окремих селах місцевої влади, яка забиравала у селян україномовні книжки [7, с.173]. З українською книгою царська адміністрація боролася під час проведення культурно-просвітніх заходів: на агрономічних курсах, педагогічних семінарах, народних читаннях тощо. Журнал «Світло» інформує читачів про заборону виставки-продажу книг, призначену для літніх педагогічних курсів у 1912 р. в м. Харкові. Водночас українського підручника-читанку Білосусенка «Вінок», випущеного російським видавцем Ситіним, не вилучено з виставки [8, с.27]. «Взагалі держати українську газету чи книгу під теперішні часи стало дуже небезпечним», - писала газета «Рада» [9].

З 1912 р. накочується нова хвиля пресингу на українську книгу. Україномовну літературу з народних бібліотек було передано від земств до Міністерства освіти, що завжди займало антиукраїнські позиції [10, с.59]. Преса сприйняла це як запланований наступ на українські книги. І дійсно. Невдовзі почалося вилучення українських

книг з бібліотек. Газета «Рада» (О.Журба, «Ідейна боротьба з українством») інформує читачів про антидемократичні методи боротьби з українською книжкою, зокрема про наказ директора народних шкіл Київської губернії Плеского щодо їх вилучення з бібліотек [11].

Перекриваються канали доступу книги з-за кордону, передусім з тих українських земель, що перебували під владою Австро-Угорщини. Напередодні світової війни російський уряд установив нове мито на друковану продукцію російською мовою. В результаті ціни на книгу, залежно від її ваги, зростали в півтора і більше разів. Українська преса і, зокрема, «Рада» відзначають, що до російської книги відносять українську, однак у внутрішній політиці уряд діє навпаки, зараховуючи її до неросійської (українці - «іногородці»). По-суті, маніпуляція відбувалася з єдиною метою - нищити українську книжку, чому сприяв такий момент: чим менша книга, тим більше мито накладалося на неї. А саме до цієї категорії належала імпортна галицька книга, яка могла пройти через кордон [12].

Газета «Рада» зазначала, що за відсутності національної школи просвітницьку роль має взяти на себе українська книжка [13]. С.Волох у журналі «Світло» підкреслював, що національне свідоме виховання молоді варто проводити в сім'ї. Тут у нагоді стає добра книжка. Вона сприятиме мовній культурі та формуванню сучасного європейського світогляду [14, с.5-6].

Важко переоцінити значення книги для виховання національно свідомої інтелігенції, зазначалося на сторінках «Ради» [15], ЛНВ [16], «Рідного краю» [17] та інших видань. Особливу вартість для цього становлять книги з українознавчої тематики: історичні праці М.Грушевського та М.Аркаса, «Коротка географія» С.Рудницького, російсько-український словник Уманця, словник української мови Б.Грінченка. Кореспондент «Слова», аналізуючи книговидавничу діяльність київської «Просвіти», наголошує на потребі книжок для робочого люду «в його змаганнях для кращого життя» [18, с.6]. «Дзвін» друкує статті «Середні класи і національне відродження» Л.Юркевича [19], «Пролетарська література у Франції» А.Луначарського [20].

Ідеологічне спрямування часописів у видавничій справі віддзеркалює бібліографія, яку подавали майже всі газети й журнали. Ліберально-демократичні видання мали досить широкий бібліографічний спектр, обминаючи літературу гострої соціально-економічної направленості. Тут є певні відмінності. ЛНВ уважно слідкував за науковими виданнями Наддніпрянщини і Галичини, «Світло» — за педагогічною тематикою, «Рідний край» — за проблемами антисемітизму, «Дніпрові хвилі»

виділяли місцеву тематику, зокрема козацтво, «Сніп» - національну. Часописи марксистського спрямування, включаючи й російськомовні видання, зосереджувалися на соціально-економічних аспектах.

Вагома роль української книги в національному розвитку народу спонукала пресу розглядати різнобічні питання книгознавства: статистику, роботу видавництв, тематичний репертуар, читацьку аудиторію, окреслювати завдання, які б сприяли підвищенню ефективності впливу книги на суспільство. Обсяг статті не дозволяє розкривати всі ці питання, тому звернемося до окремих.

Статистика випуску книги є важливим показником стану книжкової продукції. Найкраще вона була поставлена в «Раді». Тут робився кварталний, піврічний, річний огляди. Авторами статей були: В.Доманицький, З.Шевченко, Г.Салівон (псевдонім Г.Тисяченка). Подані ними статистичні дані дещо різняться, що пов'язано з методикою підрахунків. Про це, досліджуючи статистику дореволюційної книги за матеріалами періодики свого часу, писав М.Низовий [2, с.60]. За нашими підрахунками:

Рік	Кількість назв	Тираж
1908	190	582.770
1910	152	485.730
1911	250	814.351
1913	230	735.350
1914	216	884.240

Ці дані, як і «Ради», не можуть бути повними. Газета пропонувала свої цифри збільшувати на 8-10%, оскільки вони ґрунтувалися на базі даних «Книжної летописи». Збільшується кількість видавництв, що випускають національну книгу. За нашими підрахунками, в 1908 р. їх було 28, а у 1914 – 35. З них на Київ припадало відповідно 16 і 18, який щодо випуску книг і був, по суті, центром національного відродження.

Випускали українську книгу й російські фірми, зокрема видавництва Ситіна, Губанова, Конова-лова і К^о, які за кількістю примірників виданих книг входили до п'ятірки лідерів. Отже, національна книга стає товаром, від продажу якого можна отримувати прибутки.

До революції 1905 р. вона поширювалася різними, як правило, не державними каналами: через українські книгарні, земські склади, виставки-продажі, почасти лубочниками. Найкраще справу було поставлено в книгарнях. Зростання їх кількості преса цілком справедливо розглядала як факт піднесення ролі української книги в суспільстві, завоювання нею народних симпатій. Саме з цієї точки зору М.Гехтер у своїх статтях у ЛНВ у 1911 й 1912 рр. відзначав появу нових книгарень

у Києві (третья), Харкові, Полтаві, Одесі, Житомирі, Катеринославі, Охтирці, Єлизаветграді, Воронькові Полтавської губернії тощо [6, с.144; 7; с.174].

Зростання випуску книг спричинювало й розширення тематичного репертуару, про що найбільше писала «Рада» (поряд зі статистикою) [21, 22]. Річний огляд та загальну характеристику книжкової продукції зустрічаємо й у ЛНВ, приміром у статті М.Залізняка «Українська популярна література в 1909 р. Література російської України» [23]. У перші роки виходу тижневика «Рідний край» цю роботу намагався виконувати Г.Шерстюк [24]. З появою російськомовної «Української життя» її редакція подавала статистичні дані та короткий тематичний аналіз, передруковуючи їх з «Ради» [25]. Хоча глибокого й систематичного аналізу преса не дає, але визначає загальні тенденції цього процесу: поступово розширюється тематичний репертуар книг, появляються ґрунтовні, наукові видання, збільшуються тиражі окремих книг, з'являються видання українською мовою з різних галузей науки й культури. Це книги з педагогіки (Чепіга Я. «Проблеми виховання і навчання»), журналістики (Левченко Г. «Журнальна праця. Як співробітничати в українських часописах»), філософії (Вінденбанд «Історія нової філософії» / Пер. М.Залізняка), юриспруденції (Крижановський Ф. «Як настановити опікуна над селянином за марнотратство. Як взяти шлюбній жінці окремого паспорта»), природничих наук (збірники природничо-технічної секції Українського наукового товариства в Києві) та ін. Важко переоцінити роль цих піонерів національного книгодрукування у справі вироблення власної термінології, зламу стереотипу меншовартості української мови серед населення України.

Однак наукової літератури все-таки було обмаль. Наприклад, у 1914 р. вийшло лише три книги науково-технічного характеру, по одній з філософії, архітектури, фінансів та словник. У цілому літератури з гуманітарних наук видавалося більше: від двох десятків у 1908 р. до чотирьох у 1914. В.Дорошенко у статті «Український науковий рух в 1912 р.» (ЛНВ) пише: «Як і торік, українська розробляла головню українознавство, рідко торкаючись загальних питань» [26, с.361].

Вивчення різних аспектів буття українського народу має важливе значення і підтвержує факт процесу самопізнання, пошуку свого місця в колі європейських народів. З іншого боку, надмірний ухил до цієї тематики звужував і збіднював українську науку, робив її малопривабливою для інших націй. Зростання кількості наукової літератури свідчить про розширення кола її читачів, передусім інтелігенції та студентства, формування і розширення прошарку національної еліти. З'яв-

ляється елітарна художня література – психологічні романи, авангардна поезія. ЛНВ у 1912 р., аналізуючи загальний стан української літературної продукції за минулий рік, відзначає систематичне видання книг, що мають «капітальний характер». Це «Ілюстрована історія України» та інші праці М.С. Грушевського, «Історія українського письменства» С.Єфремова, багатотомники О.Олеся, Лесі Українки [7, с.174]. Ці твори розійшлися досить великими тиражами, хоча й були дорогими (понад 1 крб.). Статистика книг з такою ціною:

Рік	Кількість виданих книг	Тираж (прим.)
1910	6	10.250
1911	17	31.515
1913	12	39.200
1914	12	43.850

Найбільші тиражі серед наукових видань мали «Ілюстрована історія України» М.Грушевського (6 тис. прим. вартістю 2 крб.) та два випуски «Історії українського письменства» С.Єфремова (усього 5.965 прим. вартістю 2 крб.) Серед художньої літератури поза конкуренцією дорогі видання Т.Шевченка й І.Котляревського накладом по 20 тис. і ціною відповідно 1 крб. 25 коп. та 1 крб. Відносно високі тиражі мали також твори В.Винниченка (від 2 до 4 тис. прим.).

Серед коштовних видань були твори популярних в народі авторів, тож українська еліта мала переважно демократичне походження. Збільшення кількості таких видань за рахунок окремо випущеної книги, а не за назвами, свідчить, по-перше, про несприятливі умови для книговидавчої діяльності, по-друге, обмаль творчої інтелігенції, авторів. Аналогічна картина була і в загальній статистиці книговидавництва.

Яка ж книга займала провідне становище в процесі національно-культурного відродження у даний період? Підрахунки в «Раді» показують, що попереду була проза й поезія. Відносно сильні позиції посідали книги з музичної тематики та сільськогосподарська література. Немало було і лубочних видань. У процентному відношенні кількість книг за тиражем виглядає так:

Рік	Тематика	%
1908	проза	37
	с/г	18
	муз. видання	8
1910	драм.	20
	проза	11
	лубочні	10
1911	поезія	32
	проза	18
	с/г	9
1913	проза	24

	муз. видання	12
	поезія	7
1914	поезія	20
	проза	19
	лубочні	9

Видання прозових та поетичних творів невеликі за форматом і обсягом, досить дешеві. Так, вартість книги від 1 до 10 коп. від загального числа видань у процентному відношенні становила: 1908 р. - 42,5; 1910 - 27; 1911 - 39,3; 1913 - 36,7; 1914 - 48. Ледь не половина всіх книг мали доволі низьку ціну, отже, були розраховані на незаможного читача.

Певне уявлення про читача дає рейтинг авторів. Преса, зокрема ЛНВ, небезпідставно до найпопулярніших з них відносила Т.Шевченка [27, с.320]. У 1911 р. з усього тиражу книг 22,5% припадало на «Кобзар» (183 тис. прим.). Далі за популярністю - книги Б.Грінченка, лубочна література А.Півня, сільськогосподарська Є.Чикаленка. Твори найбільш друкованих авторів були розраховані на широкий загал, вартість книг низька. «Рада» в 1909 р. писала: «Переважає частина українських видань – це книжки для народу, взагалі більшість книг йде на село» [28]. А в статті «Українська книжка і село» зазначається величезний вплив на селян української книги, гуртове читання творів Т.Шевченка, Б.Грінченка, В.Доманицького, М.Грушевського («Про старі часи на Україні») [29]. Тижневик «Сніп» подавав лист із села, де йшлося, що багато селян не знає про існування української книги, однак хочуть знати. Познайомившись з книгою, селяни стають її відданими прихильниками [30, с.3].

«Рада» в статті Гр.Нашого «Яких нам треба тепер книжок» звертає увагу на потреби середньої верстви, до якої відносить сільських учителів, священників, волосних писарів, фельдшерів, учнів середніх шкіл, тобто прошарку, котрий є головним покупцем книги [31]. Цей прошарок потребує не лише художньої, а й науково-популярної літератури. А ось як визначав читача української книги ЛНВ: «Селянство, робітництво, різні горожанські елементи, переважно з малих міст, неначе навперейми поспішають упитись рідним словом. На селі цей рух прокинувся з особливою силою» [27, с.321]. Тож, не заперечуючи, що основною базою для книги було селянство, слід сюди додати дрібну інтелігенцію міста й села. Стосовно робітництва, то, очевидно, може йтися про тих, котрі не втратили зв'язків із селом, а отже, і з українським словом і культурою.

Слід окремо зупинитися на дитячій аудиторії. На сторінках «Ради» анонімний дописувач розповідає про свої враження від продажу книг на сільськогосподарській виставці в Ромнах, де швидко розкуповувалися підручники і дитячі книжки

вчителями й малечею, котра вразила його потягом до знань, до книги. «Скільки за останні рокиросло чудового матеріалу!», - радіє автор [32]. Дитячу літературу випускали різні видавництва. Журнал «Світло» відзначає з цього приводу роботу «Українського вчителя», «Лану», «Молодості». Ставилося питання про створення окремого дитячого видавництва. Напередодні Першої світової війни в Петербурзі з'явилося видавництво «Нашим дітям». За нашими підрахунками, в 1913 р. воно випустило 100 тис. прим. книг - найбільше з-поміж усіх видавництв. Однак наступного року його активність різко впала до 15 тис. прим. (дев'яте місце серед українських видавництв). У 1911 р. «Світло» подає цікаву статтю Ф.Слюсаря, в якій проаналізовано підручники, що вийшли у пореволюційний період [33]. З 1863 по 1905 р. вони взагалі не виходили у Наддніпрянщині, а потреба в них зростала. Висвітлено переваги й недоліки підручників, подано короткі рекомендації щодо їх використання у навчанні дітей, згадано про навчальну літературу, яка вийшла в Галичині.

Отже, українська преса приділяла велику увагу книговидавничій справі, підкреслювала просвітницьку роль національної книги, роль збуджувача національної свідомості. Відзначалося розширення репертуару, суттєвий вплив книги на селянство й дрібну інтелігенцію, а також нечисленну національну еліту. Книга із явища рідкісного перетворювалася в явище буденне. Водночас українській книзі досліджуваного періоду притаманна вузькість репертуару, адже повністю охопити найприхильніші до неї верстви населення заважали несприятливі адміністративні умови. Це підтверджують матеріали преси, де йдеться про недостатнє поширення, а то й відсутність книги в тому чи іншому місті [30, с.3]. Ще не настав час, щоб українська книга йшла нарівні з російською, а тим більше зайняла провідне становище.

1. *Ігнатієнко В.А.* Українська книжка й преса в історичному розвитку // Книга. - 1923. - № 3. - С.3-6; *Єфремов С.* В тісних рамцях: українська книга в 1789 - 1916 рр. - К., 1926; *Єфремов С.* На світанку українських видавництв // Бібліол. вісті. - 1925. - № 1/2. - С.109-111; *Лисиченко Д.* Короткий огляд української видавничої діяльності та книготоргівлі на колишній Катеринославщині // Там само. - 1930. - № 2. - С.57-69; *Дей А.И.* Издательство украинской книги в XIX - нач. XX в. // Книга: Исслед. и материалы. - 1965. - № 10. - С.183-191; *Рудь Н.П.* История украинской книги и книгопечатания: 1905-1917: Автореф. дис. ... канд. ист. наук. - К., 1972; *Сквирская Л.М.* Тип «народной книжки» в издательской практике на Украине во второй пол. XIX - нач. XX в. // Социальная роль книги. - К., 1987. - С.83-91; *Дорошук Н.А.* Український культурно-національний рух в Російській імперії (кінець XIX - поч. XX ст.): Автореф. дис. ... канд. ист. наук. - К., 1996.
2. *Низовой Н.А.* Статистика печати на Украине в дореволюционное время // Сов. библиогр. - 1975. - №5. - С. 50-64.

3. *Дей А.И.* Издательство украинской книги в XIX - нач. XX в. - С.190.
4. *Доманицький В.* Український рух в Росії за останні 15 літ // Перший український просвітньо-економічний конгрес у Львові 1909 р. - Львів, 1910. - С.81-96.
5. *Матушевський Ф.* З українського життя // Літ.-наук. вісн. - 1907. - Т.40, кн. 10-12. - С.148-155.
6. *Гехтер М.* Українське життя в Росії 1910 р. // Там само. - 1911. - Т.53, кн.1-3. - С.123-150.
7. *Гехтер М.* Українське життя в Росії в 1911 р. // Там само. - 1912. - Т.57, кн. 1-3. - С.170-191.
8. *Юдич Я.* На літніх Харківських курсах // Світло. - 1912. - Кн.1. - С.25-34.
9. *Єфремов С.* З нашого життя // Рада. - 1909. - 31 січ.
10. *Сірополко С.* Нові правила про народні бібліотеки // Світло. - 1912. - Кн. 3. - С.59-61.
11. *Журба О.* Ідейна боротьба з українством // Рада. - 1914. - 3 трав.
12. Мито на книжки // Там само. - 1914. - 25 трав.
13. Українська книжка в народній книгозбірні // Там само. - 1910. - 1 лип.
14. *Волох С.* Книжка дітям // Світло. - 1910. - Кн. 3. - С.5-10.
15. *Смерека О.* Яких нам треба книг // Рада. - 1911. - 2 листоп.
16. *Матушевський Ф.* З українського життя // Літ.-наук. вісн. - 1907. - Т.40, кн.10-12. - С.340-355.
17. *Краснопільський Т.* Наша праця // Рідн. край. - 1907. - № 32. - С.2-3.
18. *Валентин С.* Що дали робочому люду «Просвіти» і що можуть вони йому дати // Слово. - 1907. - № 6. - С.4-6.
19. *Юркевич Л.* Середні класи і національне відродження // Дзвін. - 1913. - № 2. - С.107-111.
20. *Луначарський А.* Пролетарська література у Франції // Там само. - 1913. - № 10. - С.285-293.
21. *Шевченко З.* Українська література в Росії в 1910 р. // Рада. - 1911. - 28 січ.
22. *Тисяченко Г.* Українська література в Росії за др. пол. 1913 р. // Там само. - 1914. - 1 трав.
23. *Залізняк М.* Українська популярна література в 1909 р.: Література російської України // Літ.-наук. вісн. - 1910. - Т.52, кн.10/12. - С.588-595.
24. *Шерстюк Г.* Українська література в 1907 р. // Рідний край. - 1907. - № 1. - С.11-13.
25. На Украине и вне ее // Укр. жизнь. - 1913. - № 10. - С.83.
26. *Дорошенко В.* Український науковий рух в 1912 р. // Літ.-наук. вісн. - 1913. - Т.61, кн. 1/3. - С.361-374.
27. *Гехтер М.* Українське життя в Росії 1910 р. // Там само. - 1911. - Т.53, кн. 1/3. - С.317-340.
28. З'їзд книгарів та видавців // Рада. - 1909. - 28 черв.
29. *Чернігівець.* Українська книжка і село // Там само. - 1911. - 9 лют.
30. *Черниш О.* Лист до редакції «Снопа» // Сніп. - 1912. - № 25/26. - С.2-5.
31. *Наш Гр.* Яких нам треба тепер книжок // Рада. - 1912. - 3 серп.
32. *П.Ів.* Продаж книжок на сільськогосподарській виставці у Ромнах // Там само. - 1911. - 18 трав.
33. *Слюсар Ф.* Огляд українських шкільних підручників // Світло. - 1911, кн. 2. - С.29-44.

Перший україномовний термінологічний словник із бібліографознавства та соціальної інформатики

Короткий термінологічний словник із бібліографознавства та соціальної інформатики. - К.: Кн. палата України, 1998. - 116 с.

Запорукою подальшого розвитку будь-якої галузі науки є її термінологічне упорядкування. Система термінів має відповідати рівню розвитку галузі, не відкидаючи історичних надбань. Враховуючи те, що термінологія є об'єктом стандартизації, важливе значення набуває робота зі складання національних словників термінології та галузевих термінологічних словників. Усе це стосується і бібліографознавства як наукової дисципліни. Проте в Україні донедавна не було видано жодного бібліографознавчого термінологічного словника.

Велика група словників, як відомо, поділяється на дві підгрупи: термінологічні та лінгвістичні.

В українському бібліографознавстві найпоширеніші саме лінгвістичні двомовні (російсько-українські та українсько-російські) словники. Звертаючись до минулого, можна згадати «Короткий російсько-український словник бібліотечних термінів», виданий 1926 р. в Одесі відомим культурно-освітнім діячем М.Комаровим та літератором і художником В.Р.Волянським. Зрозуміло, що підготовка й видання таких словників зумовлювалося потребами практики. Саме це спричинило появу на початку 90-х років ХХ ст. в Україні великої групи мовних словників (3-7).

Лінгвістичні словники відображають лексичний запас галузі, проте стосовно певної галузі знання вони є лише допоміжними. Основну ж функцію - відбиття професійної бібліографічної термінології - виконують наукові термінологічні словники.

Тому слід вітати появу першого україномовного термінологічного

словника із бібліографознавства та соціальної інформатики.

Словник має досить логічно обґрунтовану структуру: вступна стаття, 16 розділів, додатки та допоміжні покажчики.

У передмові укладачі наголошують на актуальності розробки подібного видання, визначають його мету, розгортають структуру основної частини й словникової статті.

У вступній статті «Про терміносистему бібліографознавства» Г.М.Швецова-Водка послідовно розкриває процес становлення спеціальної бібліографознавчої термінології та суміжної з нею дисципліни - соціальної інформатики, особливості їхнього розвитку і взаємодії на сучасному етапі.

Основний розділ словника - поняття та їх визначення (дефініції). Згруповані вони тематично в 16 розділів. Запропонована укладачами структура послідовно відображає основні групи термінів із соціальної інформатики й бібліографознавства і будується на авторському баченні місця бібліографічної науки в системі документальних комунікацій.

Перші п'ять розділів присвячено термінам із соціальної інформатики: 1. Інформація; 2. Документ; 3. Соціальна комунікаційно-інформаційна діяльність; 4. Інформаційний пошук; 5. Науково-інформаційна діяльність. У їх побудові простежується авторська концепція інформатики як «мета науки, що подає поняття загального характеру, на яких може ґрунтуватися теорія бібліографії з її головними поняттями» (С.14).

Особливу увагу привертає другий розділ, присвячений типології документа. Він підготовлений Г.М.Шецовою-Водкою і є результатом її власних наукових досліджень.

Наступні розділи відбивають бібліографознавчі терміни й відображають структуру бібліографічної науки: 6. Бібліографія як галузь діяльності; 7. Види бібліографії; 8. Методика бібліографування; 9. Види допоміжних покажчиків до бібліографічних посібників; 10. Бібліографічне обслуговування; 11. Жанри бібліографічних посібників; 12. Види бібліографічних посібників за суспільним призначенням; 13. Види бібліографічних посібників за особливостями об'єкта обліку (документів, що відображаються); 14. Види бібліографічних посібників за методами бібліографування; 15. Зовнішні форми бібліографічних посібників; 16. Довідково-бібліографічний апарат бібліотеки. Класифікація бібліографічних посібників (розд. 11-15 та дод. III) є багатоаспектною. Безумовно, за-

пропонована укладачами схема класифікації не зовсім досконала, проте ця спроба, сподіватимемося, стане поштовхом до нових досліджень у цьому напрямі розвитку бібліографознавства.

Як зазначається в передмові, видання є одночасно не тільки довідковим, а й навчальним посібником. Цьому сприяють додатки, що наочно демонструють викладене, допомагають структурувати засвоєний матеріал, тобто виконують дидактичні функції. Додатки містять: 1. Структуру соціального комунікаційно-інформаційного процесу; 2. Види бібліографії за суспільним призначенням; 3. Класифікацію бібліографічних посібників.

Допоміжний апарат словника складається зі списку використаних джерел виявлення термінів, їх визначень та алфавітних покажчиків термінів українською, російською й англійською мовами.

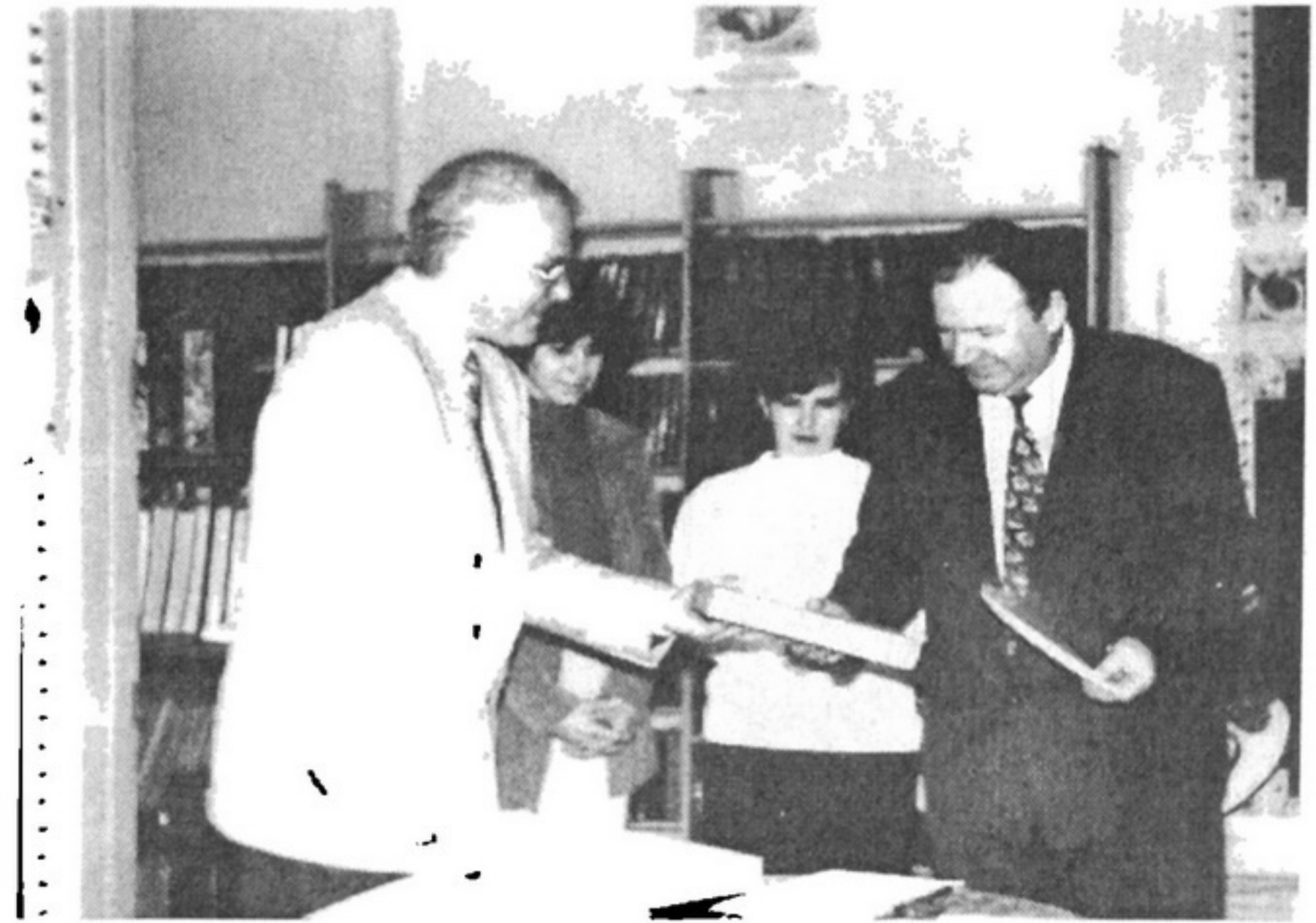
Серед недоліків видання слід назвати відсутність групи термінів, що відносяться до методологічного розділу бібліографознавства, а саме: методологія бібліографії та бібліографознавства, принципи бібліографії, бібліографічний метод тощо. Подаючи визначення терміна «бібліографознавство», укладачі наводять його структуру, проте терміни, що складають окремі частини бібліографознавства (теорія, історія, організація та методика бібліографії), не розкриті. Суттєвим упущенням є також відсутність у словнику терміносистеми, що складає організаційний розділ бібліографічної науки (такі поняття, як бібліографічна служба, Книжкова палата України й її функції, міжнародні бібліографічні організації та установи, програми співробітництва - універсальний бібліографічний облік (УБО, UNIMARC та ін.).

Надіємося, що видання не тільки стане в нагоді студентам, аспірантам та викладачам профільних дисциплін соціально-комунікаційного циклу вузів, а й допоможе в повсякденній роботі фахівцям-практикам (бібліотекарям-бібліографам, інформаторам, документознавцям).

*Л. Глазунова,
аспірантка
кафедри бібліографознавства
Харківської державної
академії культури,
бібліограф
Центру науково-гуманітарної
інформації
Харківського гуманітарного інституту
«Народна українська академія»*

Нове факсимільне видання рукопису М.Коперника

Під час офіційного візиту до Києва в лютому 1999 р. прем'єр-міністр республіки Польща Єжі Бузек подарував Президенту України Леоніду Даниловичу Кучмі факсимільну копію рукопису головної праці Миколая Коперника «Про обертання небесних сфер» - «De revolutionibus orbium coelestium». Це найвизначніша праця з астрономії першої половини XVI ст., над якою М.Коперник працював близько 30 років. У ній видатний учений описав відкрити ним геліоцентричну систему побудови світу.

Оригінал твору, що зберігався у відділі рукописів Ягеллонської бібліотеки в Кракові, є автографом самого Коперника. Перше друковане видання побачило світ у 1543 р. в Нюрнберзі, а перше факсимільне видання рукопису було здійснене в 1944 р.: Nikolaus Copernikus Gesamtausgabe. - Munich; Berlin, 1944. Друге факсимільне видання рукопису складало I том тритомного видання повного зібрання творів М.Коперника, підготовленого до 500-літнього ювілею вченого: Nickols Copernicus complete works. - London; Warsaw; Cracow, 1972. - Т. 1-3.

Подароване зараз факсимільне видання є, по суті, третім, але на відміну від попередніх, виданих друкарським способом певним тиражем, з коментарями і сучасним оформленням, дане видання, за інформацією від польської сторони, виготовлене електронним способом у п'яти примірниках. Воно повністю відтворює особливості паперу, обрізу, оправи рукопису, не кажучи вже про почерк, креслення та навіть плями на сторінках. Враховуючи важливість і унікальність рукопису М.Коперника, якість виконання даного видання, його надзвичайну рідкісність, цінність такого раритету є безперечною.

Президент України Леонід Данилович Кучма передав факсимільне видання рукопису Миколая Коперника «Про обертання небесних сфер» до Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського.

Галина Ковальчук

На знімках: Завідділом Служби протоколу Президента України М.В.Скуратовський вручає книгу Генеральному директору НБУВ О.С.Онищенку в присутності співробітників Бібліотеки.

Делегація Китайської академії суспільних наук у НБУВ

4 травня 1999 р. Національну бібліотеку України імені В.І.Вернадського візвідала делегація Китайської академії суспільних наук на чолі з заступником директора, с.н.с. Інституту вивчення Європи Китайської академії суспільних наук, віце-президентом Китайської асоціації вивчення Європи Інституту вивчення Європи Китайської академії суспільних наук Зу Хонгом. Члени делегації: Пей Чангхонг, економіст, професор, заступник директора Дослідного центру міжнародних інвестицій Інституту вивчення Європи, генеральний директор Управління міжнародних зв'язків Китайської академії суспільних наук; Фанг Келі, філософ, керівник групи підготовки аспірантів Китайської академії суспільних наук; Хуанг Пінг, професор соціології, заступник директора Інституту соціології Китайської академії суспільних наук, заступник президента державного товариства методології соціальних досліджень,

заступник президента державного товариства соціологічної методології (методологіст-соціолог досліджень) та інші. Після екскурсії по Бібліотеці у залі засідань відбулася бесіда з делегацією Китаю.

З боку НБУВ на зустрічі були присутні: заступники генерального директора А.О.Чекмарьов, А.Г.Бровкін, В.М.Горовий, завідділами іноземного комплектування Т.І.Арсеєнко і зарубіжних зв'язків та фонду ООН Н.В.Стрішенець. Вів зустріч генеральний директор НБУВ, акад. НАН України О.С.Онищенко, який коротко охарактеризував стан українсько-китайських зв'язків у галузі бібліотечної справи. Національна бібліотека України, підкреслив він, зацікавлена в їх поглибленні та розширенні надходження китайської літератури. Бажано звернути увагу не лише на нові видання, що дуже важливо, а й на ретроспективне доукомплектування, адже в 20-30-х роках видавалися українські часописи у Китаї, китайські - в Україні, і за наявності кількох примірників можливий обмін такими виданнями, як і обмін інформацією на електронних носіях. (Можливості НБУВ у цьому напрямі були продемонстровані китайській делегації в Центрі інформаційно-бібліотечних технологій під час екскурсії по Бібліотеці). Директор НБУВ також запропонував розглянути аспект обміну аспірантами.

Т.І.Арсеєнко повідомила про тривалість зв'язків з китайськими бібліотеками, про стан книгообміну, зупинилась і на необхідності пошуку шляхів поглиблення таких контактів. Пан Зу Хонг відповів, що вони намагатимуться сприяти тому, щоб Китайський центр інформації та документації передавав, за можливістю, більше матеріалів для НБУВ, запропонував, щоб вони надходили до Бібліотеки через Посольство Китаю в Києві. Тетяна Арсеєнко погодилася, що це найзручніший шлях одержання літератури.

Керівник Служби інформаційно-аналітичного забезпечення НБУВ В.М.Горовий, коротко охарактеризувавши призначення СІАЗ, висловив побажання співпрацювати з подібною структурою в китайських бібліотеках.

Насамкінець було висловлено спільне бажання поглиблювати співпрацю.

Надія Стрішенець,

к.і.н., завідділом зарубіжних зв'язків та фонду ООН

На знімках: Делегація Китайської академії суспільних наук під час екскурсії по Бібліотеці

З 1999 р. Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського (НБУВ) спільно з Інститутом проблем реєстрації інформації НАН України (ІПРІ) розпочали видання оновленого за змістом та структурою Українського реферативного журналу «Джерело». Він виходить у трьох серіях і охоплює наукові видання, що вийшли друком в Україні, з усіх галузей знань:

Сер. 1 - Природничі науки. Медицина

*Сер. 2 - Техніка. Промисловість.
Сільське господарство*

Сер. 3 - Соціальні та гуманітарні науки. Мистецтво

Крім публікацій з періодичних видань, в УРЖ «Джерело» відображаються монографії, збірники наукових праць, матеріали наукових конференцій, автореферати дисертацій, видання, що продовжуються.

Усі три серії включено в каталог передплатних періодичних видань України на 1999 р. Передплатні індекси:

Сер. 1 - 74622

Сер. 2 - 22411

Сер. 3 - 22412

У роздрібну торгівлю РЖ «Джерело» не надходитиме.
Довідки за телефонами:

ІПРІ - 441-21-97

НБУВ - 264-31-16

ISSN 1561-1055

ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ РЕЄСТРАЦІЇ ІНФОРМАЦІЇ НАН УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО

**УКРАЇНСЬКИЙ
РЕФЕРАТИВНИЙ
ЖУРНАЛ**

ДЖЕРЕЛО
DJERELO

СЕРІЯ 3
Соціальні та гуманітарні
науки. Мистецтво

UKRAINIAN JOURNAL
of ABSTRACTS

1999

№ 1
СЕРЕДЬ БЕРЕЗЕНЬ

21/26